Peygamber Efendimiz'in İzinde Olmalıyız

Kâf Sûresi Tefsîri

Prof. Dr. Davut Aydüz

Kâf Sûresi
Tefsîri

Peygamber Efendimizin (s.a.s.)
Cuma Hutbeleri, Sabah ve Bayram Namazlarında
Sık Sık Okuduğu Sûre

Kâf Sûresi Tefsîri

Prof. Dr. Davut AYDÜZ

KÂF SÛRESİ TEFSÎRİ

Editör
Zühdü MERCAN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-975-6079-63-8

Yayın Numarası
58

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Haziran 2007

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 00 Faks: (0212) 444 85 96

Işık Akademi Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.akademiyayinlari.com

İçindekiler

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm'in altı bin küsur âyetinde, insanların dünya ve âhiret mutluluğunu temin edecek çok değişik konulardan bahsedilmektedir. Bu değişik konuların arasında dört ana konu öne çıkmaktadır:

1. Tevhid, yani Allah'ın birliği.

2. Nübüvvet, yani peygamberlik.

3. Âhiret, öldükten/kıyâmet koptuktan sonra dirilme, Cennet ve Cehennem.

4. İbadet ve adaleti de kapsayarak istikamet.

Kısaca tefsirini yapmaya gayret ettiğimiz Kâf Sûresi, bu dört konudan daha çok âhirete ait konulardan bahsetmektedir. Tabii bununla beraber sûrede, Allah'ın varlığından ve kudretinden, peygamberlik müessesesinden ve namaz ibadetinden de bahsedilmektedir.

Peygamber Efendimizin, Cuma hutbelerinde, sabah ve bayram namazlarında sık sık bu sûreyi okuması bu sûrenin önemini göstermektedir. Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) önem verdiği bir sûreyi kısaca tefsir edip değerli okuyucularımıza arzetmek istedik. Daha önceki, Kısa Sûrelerin Tefsiri, Yasin Sûresinin Tefsiri ve Hucurât Sûresinin Tefsirinde olduğu gibi, sade ve

anlaşılır bir dille ve de çok ilmî olmamasına dikkat ederek bu eseri kaleme aldık. Âyetlerin mealleri Prof. Dr. Suat Yıldırım hocamın meâlinden aldık.

Sevgili Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) "Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir." hadisinden hareketle Kur'ân'ı hem öğrenme, hem de öğrendiklerimizi öğretme adına böyle bir çalışma yaptık. Ümit ediyoruz ki, değerli okuyucularımız da okuyarak öğrenecek, öğrendiklerini de başkalarına öğreteceklerdir. Böylece, öğrenirken de, öğretirken de, Peygamberimizin bahsettiği hayırlı insanlardan olacaklardır.

Rabbimiz, Kendisinin sevdiği ve râzı olduğu şekilde Kur'ân'ın sırlarını anlamaya, anlayıp yaşadıktan sonra da ihlâs ve samîmiyetle başkalarına anlatmaya bizleri muvaffak kılsın.

Prof. Dr. Davut Aydüz

11.10.2006

davutayduz@yahoocom
www.davutayduz.com

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيدِ ﴿١﴾ بَلْ عَجِبُوٓا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ
هٰذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٢﴾ اَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ﴿٣﴾ قَدْ عَلِمْنَا مَا
تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ ﴿٤﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْ
فَهُمْ فِي اَمْرٍ مَرِيجٍ ﴿٥﴾ اَفَلَمْ يَنْظُرُوٓا اِلَى السَّمَٓاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا
وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ ﴿٦﴾ وَالْاَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَاَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَاَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ
كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٧﴾ تَبْصِرَةً وَذِكْرٰى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ﴿٨﴾ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ
مَاءً مُبَارَكًا فَاَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ﴿٩﴾ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ
نَضِيدٌ ﴿١٠﴾ رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَاَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا كَذٰلِكَ الْخُرُوجُ ﴿١١﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ
قَوْمُ نُوحٍ وَاَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَاِخْوَانُ لُوطٍ ﴿١٣﴾
وَاَصْحَابُ الْاَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ اَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ
الْاَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا
تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾ اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ
عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ
﴿١٨﴾ وَجَٓاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ﴿١٩﴾ وَنُفِخَ فِي
الصُّورِ ذٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ ﴿٢٠﴾ وَجَٓاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَٓائِقٌ وَشَهِيدٌ ﴿٢١﴾
لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَٓاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴿٢٢﴾

وَقَالَ قَرِينُهُ هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ ﴿٢٣﴾ اَلْقِيَا فِى جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٢٤﴾ مَنَّاعٍ
لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُرِيبٍ ﴿٢٥﴾ اَلَّذِى جَعَلَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَاَلْقِيَاهُ فِى الْعَذَابِ
الشَّدِيدِ ﴿٢٦﴾ قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَٓا اَطْغَيْتُهُ وَلٰكِنْ كَانَ فِى ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٢٧﴾ قَالَ لَا
تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ اِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَٓا اَنَا
بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَاْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ﴿٣٠﴾
وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾ هٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ اَوَّابٍ حَفِيظٍ
﴿٣٢﴾ مَنْ خَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَٓاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ ﴿٣٣﴾ اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذٰلِكَ
يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ لَهُمْ مَٓا يَشَٓاؤُ۫نَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ
مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِى الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَحِيصٍ ﴿٣٦﴾ اِنَّ فِى
ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ ﴿٣٨﴾ فَاصْبِرْ
عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ﴿٣٩﴾
وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاَدْبَارَ السُّجُودِ ﴿٤٠﴾ وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ
قَرِيبٍ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾ اِنَّا نَحْنُ
نُحْيِى وَنُمِيتُ وَاِلَيْنَا الْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾ يَوْمَ تَشَقَّقُ الْاَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذٰلِكَ حَشْرٌ
عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴿٤٤﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ
مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

KÂF SÛRESİ'NİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1- Kâf. Şanlı şerefli Kur'ân hakkı için.

2-3- Doğrusu, onlar, kendilerinden birinin, uyarıp irşad etmek için gelmesine şaşırdılar da kâfirler: "Bu, ne tuhaf şey!" dediler, "Biz ölüp de toprak olduktan sonra mı dirileceğiz? Bu, aklın alamayacağı kadar uzak bir ihtimal!"

4- Biz toprağın, onların bedenlerini (hücre hücre) nasıl çürüttüğünü tafsilatıyla biliriz. Zaten yanımızda her şeyin kayıtlı olduğu şaşmaz bir sicil vardır.

5- Bilakis onlar, kendi önlerine kadar gelen gerçeği yalan saydılar.

Artık onlar kararsızlık ve perişanlık içindedirler.

6- Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı?

Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi?

7- Yeri de döşedik, oraya dengeyi sağlayacak sağlam ulu dağlar yerleştirdik. Orada, gönüller, gözler açan her çeşit bitkiden çiftler bitirdik.

8- Bütün bunları, Allah'a yönelecek her kula Yaradan'ın kudretini hatırlatması, dersler veren birer basiret nişanesi ve ibret numunesi olması için yaptık.

9-10- Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilen ekinler, salkım salkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik.

11- Bütün bunlar kullarımıza rızık vermek içindir. Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır.

12-14- Onlardan önce Nûh halkı, Ashab-ı Ress, Semûd, Âd, Firavun halkları.

Lût'un hemşehrileri, Ashab-ı Eyke ve Tubba' halkı da hakkı yalanladılar.

Evet onların hepsi peygamberleri yalancı saydılar da tehdidime müstehak oldular, azaba çarptırıldılar.

15- Biz ilkin yoktan yaratmada bir âcizlik, becerisizlik mi gösterdik ki bu tekrar yaratmada acze düşelim?

Hayır! Öyle değil, onlar da böyle olmadığını bilirler. Ama yine de onlar bu yeniden yaratılıştan (dirilmeden) şüphe içindedirler.

16- İnsanı Biz yarattık. Onun için, nefsinin kendisine neler fısıldadığını, neler telkin ettiğini de Biz pek iyi biliriz.

Çünkü Biz ona şahdamarından daha yakınız.

17-18- Zaten onun sağında ve solunda yerleşmiş iki kayıtçı vardır.

Ağzından çıkan bir tek söz olmaz ki yanında, bu iş için hazırlanmış gözcü olmasın, onun söylediğini ve yaptığını kaydetmiş olmasın.

19- Vakti geldiğinde ölüm sekeratı başlayınca, can çekiştiği sırada insana "İşte" denir, "senin en çok nefret edip kaçtığın şey!"

20- Sûra üfürülür kalk borusu çalar. İşte bu da tehdit edilen azabın günüdür.

21- O gün herkes beraberinde bir muhafız, bir de şahit olarak Yüce Divana gelir.

22- Allah ona buyurur: "Sen bundan gaflet içindeydin. İşte gözünün önünden perdeyi kaldırdık, şimdi artık gözün pek keskindir!"

23- Yanındaki arkadaşı "İşte!" der, "onun defteri! Her ne yapmışsa, burada yazılı!"

24-26 - Allah muhafızla şahide veya Cehennem görevlisi iki meleğe: "Atın! buyuracak, atın Cehennem'e, her nankör, inatçı kâfiri: Hayra mani olan, haddi aşıp azan, şüpheye dalanı!

Allah'ın yanı sıra başka bir tanrı benimseyeni! Atın onu o çetin azaba!"

27- Yanındaki arkadaş: "Ya Rabbi," der, "onu ben saptırmadım, kendisi zaten haktan iyice uzak bir sapıklık içinde idi."

28-29- "Çekişmeyin huzurumda!" buyurur Allah, "Çünkü Ben daha önce gelecek tehlikeyi size bildirmiştim. Benim verdiğim kararlar değiştirilmez. Ben, kullarıma asla zulmetmem!"

30- O gün Cehennem'e Biz: "Doldun mu, dedikçe O: "Daha yok mu?" diye iştahını dile getirir.

31- Cennet de takvâ sahiplerine yaklaştırılır.

32-33- Onlara: "İşte, denir, buydu size vâd edilen mükâfat. Hakka yönelen, koruması gereken her şeyi koruyan, insanların görmediği yerlerde bile Rahman'a hep saygılı olan ve daima Rabbine dönen bir gönül ile gelen herkese bu mükâfat vardır.

34- "Haydi selâmetle girin oraya, bugün artık ebediyet günüdür."

35- Orada onlara istedikleri her şey verilir. Nezdimizde bundan da fazlası vardır.

36- Kendilerinden önce Biz öyle nesiller helâk ettik ki onlar, bunlardan daha güçlü kuvvetli idiler. Hâkimiyetlerini yaymış, şehir

şehir dolaşmış, "ölümden kaçıp kurtulacak bir yer yok mu?" diye her tarafı delik deşik etmişlerdi, ama hep eli boş dönmüşlerdi.

37- Elbette bunda, içinde bir kalb taşıyan veya zihnini derleyip toplayarak can kulağıyla dinleyen kimseler için alacak bir ders vardır.

38- Biz gökleri, yeri, ikisinin arasındaki bütün varlıkları altı günde yarattık da Bize en ufak bir yorgunluk dokunmadı.

39- O halde sen onların söylediklerine karşı sabret. Gerek güneşin doğuşundan, gerek batışından önce Rabbine hamd ederek ibadet et.

40- Geceleyin de, secdelerin peşinden de Ona ibadet et.

41- Münâdînin yakın bir yerden sesleneceği güne kulak ver.

42- Bütün insanların o sayhayı kesin ve gerçek olarak işitecekleri güne kulak ver. İşte o gün mezarlarından kalkış günüdür.

43- Muhakkak ki hayatı veren de, hayatı alıp öldüren de Biziz. Evet, herkes Bizim huzurumuza dönecektir.

44- Yerin yarılıp kendilerinin büyük bir hızla mahşer meydanına koşacakları gün, mutlaka gelecektir. Bu diriltip mahşerde toplama Bize göre çok kolaydır.

45- Biz onların aykırı iddialarını pek iyi biliyoruz, ama sen onları kuvvet kullanarak imana getirecek bir zorba değilsin. Sen sadece uyaran bir elçisin.

Senin yapacağın iş, sadece tehdidimden endişe edecek kimseleri Kur'ân ile irşad etmektir.

KÂF SÛRESİ HAKKINDA BİLGİ

Mekkî olup, 45 âyettir. İsmini, birinci âyette geçen ve hurûfu mukattaa kabilinden olan Kâf harfinden almıştır. Sûre, Mekke'de, Mürselât Sûresi'nden sonra, Beled sûresi'nden önce inmiş olup, resmî sıralamada 50., iniş sırasına göre 34'ncü sûredir.

Tek başına Kâf harfiyle başladığı için bu sure Kâf diye isimlendirilmiştir. Allah'ın "Sâd, Nûn, Elif lâm Mîm, Hâ mîm, Tâ sîn" sözleri de bunun gibidir.

Bu mübarek sûre; korkutucu, duyguları etkileyici, kalbi titretici ve ruhu sarsıcıdır. İçinde bulunan tergîb ve terhîb (teşvik ve korkutma) unsurlarıyla, ruhlarda hayrete düşürecek korkular ve şiddetli titremeler meydana getirir.

Nüzul (iniş) Zamanı

Kesin olarak ne zaman nâzil olduğu hakkında sağlam rivayetlerle bilgi edinilememiştir. Fakat bu surenin nüzul zamanı, Mekke'nin ikinci dönemi olan peygamberliğin üçüncü senesinden başlayarak, beşinci seneye kadar devam eden zaman içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) Mekke'deki misyonunun tarihini dört döneme ayırabiliriz:

Birinci Dönem: O'nun risâletle görevlendirilmesiyle başlar ve üç yıl sonra peygamberliğini açıkça ilân etmesiyle sona erer. Bu dönemde, mesaj gizli gizli bazı seçkin kişilere götürülüyor ve genelde Mekke halkı bundan habersiz kalıyordu.

İkinci Dönem: Peygamberliğinin ilanından sonra iki yıl sürer. Ferdî karşı çıkışlarla başlar ve yavaş yavaş düşmanlık, alay, eğlence, suçlama, kötü sözler söyleme ve sahte propaganda şeklini alır. Sonraları nispeten yoksul, zayıf ve çaresiz Müslümanlara işkence etmek üzere gruplar oluşturulur.

Üçüncü Dönem: İşkencelerin başlangıcından Peygamberliğin onuncu yılında Hz. Hatice ve Ebû Talib'in ölümüne kadar sürer. Bu dönemde Müslümanlara yapılan işkenceler öylesine vahşi ve zalimce bir durum alır ki, çokları Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalır. Peygamberimize (sallallahu aleyhi ve sellem), ailesine ve diğer Müslümanlara karşı sosyal ve ekonomik boykot uygulanır ve Mekke'den ayrılmayan Müslümanlar kuşatma altına alınan Şib-i Ebî Talib denilen yere sığınmaya zorlanır.

Dördüncü Dönem: Peygamberliğin onuncu yılından on üçüncü yılına kadar üç yıl sürer. Bu, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ve O'na inananlar için zorlu sınavlar ve elem verici işkenceler dönemidir. Mekke'de hayat çekilmez hale gelir. Mekke dışında bile sığınılacak bir yer görünmez. O kadar ki, Resûlullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Tâif'e gittiğinde, kendisine ne sığınma hakkı ne de koruma sözü verilir. Bunun yanı sıra, hac vesilesiyle Mekke'ye gelen her Arap kabilesine, İslâm çağrısını kabul etmeleri için başvurur ve her cepheden açık retle karşılaşır. Aynı zamanda Mekke halkı; ya öldürerek,

ya tutuklayarak, ya da Mekke'den sürerek kendisinden kurtulmak için görüşmelerde bulunur. İşte bu en kritik zamanda Allah Yesrib (Medine)'de Ensar'ın kapılarını İslâm'a açar ve Sevgili Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) buraya hicret eder.

Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) Mekke'deki hayatını bu şekilde dört döneme ayırdıktan sonra, herhangi bir Mekkî surenin nüzul zamanını, mümkün olduğu kadarıyla tespit etmek kolaylaşmış olmaktadır. Çünkü belli bir döneme ait olan sureler diğer dönemlere ait olanlardan konuları ve üslûplarıyla ayırt edilebilmektedirler. Bunun yanı sıra, inmelerine sebep olan durum ve olaylara ışık tutacak işaretler de içermektedir.[1] Bu özellikleri göz önüne alarak *Kâf* suresinin, kâfirlerin muhalefetinin bayağı şiddet kazandığı, ama henüz eziyet ve işkencenin başlamadığı beşinci senede nazil olduğu kıyaslamalarla tahmin edilmektedir.

Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yarattığı, yorulduğu için de yedinci gün dinlendiği şeklindeki Yahudi inancını reddeden 38'nci âyetin Medine'de indiğine dair bir rivayet vardır. Bu rivayet, Mekke döneminde halkın böyle bir bilgiye sahip bulunmadıkları için onu reddeden bir âyetin gelmesinin de uzak ihtimal olduğu düşüncesine dayanmaktadır. İbn Âşûr'un da haklı olarak ifade ettiği gibi, bu gerekçe 38'nci âyetin Medine'de geldiğini göstermez; çünkü Mekkelilerin çevreyle kültürel ilişkileri vardı, bu bilgiyi Medine civarındaki Yahudilerden öğrenmiş olabilirlerdi; ayrıca Yüce Allah her şeyi biliyordu ve gerekli gördüğü için bu inancı reddeden bir âyet gönderebilirdi.[2]

---

1 Mevdûdî, Tefhîmu'l-Kur'ân, En'am sûresinin girişi.
2 Hayrettin Karaman ve diğerleri, Kur'ân Yolu.

Sûrenin Fazîleti

Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) Ramazan ve Kurban Bayramı namazlarında ve bazen sabah namazının birinci rekâtında bu sûreyi, ikincide ise Kamer sûresini okuduğu nakledilmektedir.[3]

Peygamberimizin komşusu olan Ümmü Hişam b. Hârise adındaki bir kadın: "Bu sureyi ben cuma hutbelerinde çok kere Peygamberimizin mübarek ağzından işittim de ezberledim." demiştir.[4] Bu kadın sahabînin söylediklerinden, Kâf sûresinin, Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) nazarında çok önemli bir sure olduğu ortaya çıkmaktadır. O (sallallahu aleyhi ve sellem), bu sureyi çok çok okumak suretiyle, inananların bu surenin konusunu daha iyi anlamalarını sağlamıştır. Bu ihtimam içerisinde sure dikkatli okunursa, Peygamber Efendimizin bu sûreye değer verişi kolaylıkla anlaşılabilir.[5]

Yaratılışın nasıl başladığı, hayatın görünen tarafı ile dünyevî cezalar, yeniden diriliş, Cennet ve Cehennem, sevap ve ceza konularında insanlara nasihat etmek için bu sure, Ramazan ve Kurban bayramları ile Cuma günleri gibi umumî toplantılarda ve büyük olaylarda okunmalıdır.

Bu surenin bayramlarda okunmasının bir sebebi de şudur: Bayramlar mutluluk içinde olma, giyinip kuşanma günleridir. Ancak insanın âhiret gününde hesap meydanına çıkacağını unutmaması gerekmektedir. Dolayısıyla böbürlenen bir şımarık ve günaha dalan bir fâsık olmaması için de insan, Kur'ân'dan öğüt almalıdır. Nitekim bu suredeki "*İşte o gün mezarlarından kalkış günüdür..*" (Kâf, 42), "*İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır..*" (Kâf, 11) ve "*İşte bu, bize göre kolay olan*

3 Müslim, Salâtu'l-îdeyn, 14-15, Salât 167-169.
4 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 6/436.
5 Tefhîmu'l-Kur'ân.

bir haşirdir.." (Kâf, 44) âyetlerini her insanın düşünmesi gerekir.[6] Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), sûrenin sonunda, "*Onun için benim tehdidimden korkacaklara Kur'ân ile öğüt ver.*" (Kâf, 45) âyetiyle hatırlatma ve öğüt verme ile emrolununca, insanlara, o günde kendi hallerine münasip olan şeyi de, "*Kâf, o çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki..*" beyanıyla hatırlatmıştır.[7]

Sûrenin Muhtevası

Bu sûrenin -biraz önce de dediğimiz gibi- Mekke'de indiğinde âlimlerin görüş birliği vardır. Bu sebeple bu surenin konusu tevhid, yeniden dirilme, nübüvvet ve risâlet gibi İslâm itikat esaslarını konu alan diğer Mekki sureler gibidir. Fakat bu surede özellikle İslâm inanç esaslarının ikincisi olan yeniden diriliş konusu işlenmiş, bunun ispatı yapılmış ve inkâr edenlere karşı cevaplar verilmiştir.

Sûre, Kur'ân-ı Kerîm'in önemine dikkat çektikten sonra, müşrik Arapların ve Kureyş'in, öldükten sonra yeniden dirilişi, nübüvveti ve Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) peygamberliğini inkâr etmeleri, kendilerinden uyarıcı bir peygamberin gönderilmesine ve ölümden sonra tekrar hayat bulmaya hayret etmelerinden bahsederek söze başlamıştır. Allah Teâlâ, "Kâf! Yüce Kur'ân'a yemin olsun ki bilakis onlar kendilerinden bir uyarıcının gelmesine hayret ettiler. Bu yüzden kâfirler "Bu şaşılacak bir şey. Biz ölüp toprak olduğumuzda mı (diriltileceğiz)? Doğrusu bu uzak bir dönüştür." dediler." buyurarak yüce Kuran adına yemin etmiştir.

Allah'ın yeniden diriltmeye vb. şeylere dair üstün bir kudretinin olduğuna delil getirmek için, daha sonra gelen âyetler

---

6 Vehbe Zuhaylî, Tefsirü'l-Münir.
7 Râzî, Tefsir-i Kebir.

varlığın oluşum safhalarının düşünülmesini, gökyüzünün yapısı ve süsleriyle yeryüzünün dağları, ekinleri, bitkileri ve yağmurlarının ibret nazarıyla seyredilmesini teşvik etmektedir: "Gökyüzüne (ibret nazarıyla) bakmazlar mı?" Zira böylesine derinlemesine bir düşünüş, inkâr duygularını köreltip yok edecek, yerine iman nurlarının ışımasını sağlayacaktır.

Sûrenin ele aldığı konulardan biri de; Kureyş kâfirlerini diğer milletlerin başına gelen musibetlere karşı uyarmak için Nûh'un (aleyhisselâm) kavmi, Ashabü'r-Ress, Semûd, Âd, Firavun, Lût kavmi, Ashabu'l-Eyke, Şuayb'in (aleyhisselâm) kavmi ve Tubba' kavmi gibi önceki milletlerin helak edilmelerini hatırlatmasıdır: "Onlardan önce Nuh kavmi, Ress halkı ve Semûd da yalanlamıştı.." Bu âyetlerle geçmiş zamanlarda peygamberlerine inanmayan toplulukların acı sonlarına ait bilgiler verilmek sûretiyle, bir taraftan müşrikler 'inkar edenlerin ilki siz değilsiniz, öncekiler gibi siz de yaptıklarınızın sonucuna katlanırsınız' şeklinde uyarılmakta, diğer taraftan da işkenceye maruz kalan Peygamber Efendimiz ve ashabı sabır ve ibadete teşvik edilerek tesellî edilmektedir. Ayrıca bu âyetlerde, helâk edilen bu kavimlerin yalnız isimlerinin zikredilip ayrıntıya girilmemiş olması, o dönemdeki Arapların onlar hakkında bilgi sahibi olduklarını gösterebileceği gibi, buradaki gayenin söz konusu toplulukların tarihlerini anlatmak değil, davranışlarının onları sürüklediği âkıbeti haber vermek suretiyle muhatapların ibret almalarını sağlamaktır.

Daha sonraki âyetlerde insanın söz ve davranışlarını gözeten, durumunu murâkebe eden iki meleğin sürekli olarak onun beraberinde bulunduğu, ölüm sarhoşluğunda sahifesinin dürülüp toplatılacağı ve mahşer ile hesap gününün korkunç ahvaline maruz kalacağı gibi konulara geçilmiştir.

Bütün bunlardan sonra bu büyük olaylardan zaruri olarak öğüt ve ibret alınması gerektiği ifade edilmiştir.

Bu yüce surede ayrıca göklerin, yerin ve bu ikisi arasında mevcut bulunan şeylerin yaratılması, kabirden çıkmak için hak olan sesin işitilmesi, ölülerin üzerinden yerin süratle açılıp yarılması gibi müşahede edilecek büyük olaylar hatırlatılmıştır. Ayrıca Resulullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) ve O'na tabi olanlara, sabredip gecenin derinliklerinde, gündüzün başında ve sonunda tesbih etmeleri, müşriklerin yeniden dirilişi inkâr etmelerine ve savurdukları tehditlere aldırış etmemeleri ve Allah'ın tehdit ve cezalandırmasına dair Kur'ân'la hatırlatmada bulunmaları emredilmiştir.[8] Sûre, başladığı gibi yine Kur'ân'ın bilgilendirme ve uyarma görevine dikkat çekerek son bulmuştur.

Kâf Sûresi'nin Mushaf'taki Konumu ve Sûrelerin Tertibi

Sahabe döneminden beri Kur'ân'ı düzenli ve devamlı okuyan Müslümanlar, günlük okunacak bölümleri, sûrelerin uzunluklarını göz önüne alarak ayırmışlar ve bu ayırmaya *tahzîb*, her bölüme de *hizb* demişlerdir.

İlk bölüm üç suredir: Bakara, Âl-i İmrân ve Nisa.

İkinci bölüm beş suredir: Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl, Tevbe (Berâe).

Üçüncü bölüm yedi sûredir: Yûnus, Hûd, Yûsuf, Ra'd, İbrâhim, Hicr, Nahl.

Dördüncü bölüm dokuz sûredir: İsrâ, Kehf, Meryem, Tâhâ, Enbiya, Hac, Mü'minûn, Nûr, Furkan.

---

8 Tefsirü'l-Münir.

Beşinci bölüm on bir sûredir: Şuarâ, Neml, Kasas, Ankebût, Rûm, Lokman, Secde, Ahzâb, Sebe', Fâtır, Yâsîn.

Altıncı bölüm on üç sûredir: Sâffât, Sâd, Zümer, Mü'min (Gâfir), Fussilet, Şûra, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf, Muhammed, Fetih, Hucurât.

Bundan sonraki bölümlerin genel adı "mufassal"dır; bunların uzun olanları Kâf, vasat (orta uzunlukta olanları) Abese, kısa (kısar) olanları ise Duhâ sûreleri ile başlamaktadır. Mufassal bölümünün başında Hucurât mı yoksa Kâf mı bulunduğu konusunda görüş ayrılığı bulunmakladır.[9]

Kur'ân-ı Kerîm'in sûreleri uzunluklarına göre ise şöyle tasnif edilirler: Fâtiha'dan sonra gelen 7 uzun sûreye "es-Seb'u't-Tıvâl", âyetleri yüzden fazla veya buna yakın olan sûrelere "el-Miûn", âyetleri yüzden az olan sûrelere "Mesânî", daha sonra kısa ve besmeleli fâsılalar çok olan sûreler vardır ki, bunlara da "el-Mufassal" denir.[10]

Bu mufassal sûreler de -yukarıda zikrettiğimiz taksimin dışında ayrıca- kendi aralarında şöyle ayrılırlar:

Hucurât sûresi'nden, Bürûc sûresi'ne kadar olan sûrelere "Tıvâl-i mufassal", oradan Beyyine sûresi'ne kadar olan sûrelere "Evsât-ı mufassal", bundan sonraki sûrelere ise "Kısar-ı mufassal" denilir.

Fıkıh kitaplarında açıklandığı üzere sabah ve öğle namazlarının farzlarında "Tıval-i mufassal", ikindi ve yatsıda "Evsat-ı mufassal", akşamda "Kısar-ı mufassal" okumak güzel görülmüştür. Yani zarûret hâli müstesna, bu namazlarda bu sûreler miktarınca okumak sünnet, her rekatta bunlardan tam bir sûre okumak ise müstahsendir.

---

9 Kur'ân Yolu.

10 İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, Ankara 1991, s.58.

Bu tasniflerin amacı, Kur'ân surelerinin kolay ezberlenip okunmasını sağlamaktır…

Kâf Suresiyle Sâd Suresi Arasındaki Benzer Yönler

Burada Kâf suresi ile pek çok yönden benzerlik gösteren Sâd suresi arasındaki ilginç benzerliklere dikkat çekmek yararlı olacaktır.

1. Hem Kâf Sûresi, hem de Sâd Sûresi, Hurûfu Mukattaa ile başlamıştır.

2. Her iki sûrenin birinci âyetinde Kur'ân'a yemin edilmiştir: Birinde Kur'ân'ın yüceliğine, diğerinde ise öğüt verici yönüne dikkat çekilmiştir:

قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيدِ *"Kâf. Şanlı şerefli Kur'ân hakkı için."*

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ *"Sâd. Bu öğüt verici/şanlı şerefli Kur'ân hakkı için."*

3. Her iki sûrenin ilk âyetlerinde بَلْ (bel) edatı ve عَجِبُوا (acibû) fiilinin bulunması ve inkarcıların ruh halini açıklaması:

بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ *"Doğrusu, onlar, kendilerinden birinin, uyarıp irşad etmek için gelmesine şaşırdılar da kâfirler: "Bu, ne tuhaf şey!" dediler."* (Kâf, 2)

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ *"(Kâfirler) Bu Kur'ân'ı onda şüpheye yer verecek herhangi bir taraf olduğundan değil ama asıl kendileri Allah'a karşı kibir ve muhalefet taşıdıkları için inkâr ediyorlar."* (Sâd, 2)

وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ *"İçlerinden kendilerini uyarıp irşad edecek birinin gelmesine her nedense şaşırdılar ve o kâfirler: "Bu bir sihirbaz, bir yalancı! dediler."* (Sâd, 4)

4. Her iki surenin başı ve sonu birbirine uygundur. Cenâb-ı Hak, Kâf Sûresi'nin başında:

ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ *"Kâf. Şanlı şerefli Kur'ân hakkı için."* (1) buyurmuş, sonunda ise:

فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ *"Tehdidimden korkanlara Kur'ân ile öğüt ver."* (45) buyurulmuştur.

Sâd sûresinin başında:

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ *"Sâd. Bu şanlı şerefli Kur'ân hakkı için."* (1) buyurulmuş, sonunda da:

إِنْ هُوَ إِلاَّ ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ *"Bu Kur'ân, ancak bütün milletler/bütün âlemler için bir derstir."* (87) buyurulmuştur.[11]

Bu karşılaştırmadan da görüleceği üzere Kur'ân'ın her yanı ayrı bir eşsiz güzelliktedir. Sure ve âyetleri arasında anlatmakla bitmeyecek bir uyum ve eşsiz bir ahenk vardır.

11 Tefsir-i Kebir; Tefsirü'l-Münir.

ŞANLI ŞEREFLİ KUR'ÂN HAKKI İÇİN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla

قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَج۪يدِ ﴿١﴾

1 - Kâf. Şanlı şerefli Kur'ân hakkı için.

ق **Kâf Harfi**

ق *Kâf*: Hurûfu mukattaa harflerindendir. Öyleyse hurûfu mukattaa nedir, mânâsı nedir? Konuyu dağıtmamak için, sûrenin tefsirini bitirdikten sonra Hurûfu mukattaa (hece harfleri) üzerinde durmak istiyoruz.

Ancak burada müfessirlerimizin ق *Kâf* harfine verdikleri mânâlardan bazılarını kısaca zikretmekte yarar vardır:

a. Bu harf, Allah'ın isimlerinden bir isimdir.

b. Allah'ın kendisiyle yemin ettiği bir yemindir.

c. Kur'ân'ın isimlerinden bir isimdir. Zaten kâf harfi, Kur'ân kelimesinin ilk harfidir.

d. Bütün yer yüzünü kuşatan bir dağın ismidir.[12]

ق *Kâf* harfinden sonra âyetin devamında: “Şanlı ve şerefli Kur’âna yemin ederim ki...” buyurulmaktadır. Burada ifade edilen yeminin cevabı, âyet-i kerimede zikredilmemiştir. Yani “…yemin ederim ki, şu şöyledir veya böyledir veya şöyle olacak vs.” şeklinde yeminin cevabı zikredilmemiştir. Bu itibarla müfessirler çeşitli cevaplar takdir etmişlerdir.

Bazılarına göre: “Diğer semavî kitaplardan daha üstün ve şerefli olan Kur’ân-ı Kerîm’e yemin ederim ki, siz öldükten sonra mutlaka diriltileceksiniz.” takdirindedir.

Basra âlimlerine göre yeminin cevabı: “Şüphesiz Biz yerin, onlardan neyi eksilttiğini bilmekteyiz. Nezdimizde her şeyi koruyan bir kitap vardır.”[13] âyetidir.

Kûfeli âlimler ise bu yeminin cevabının: “İş olup bitti.” şeklinde olduğunu söylemişlerdir. Buradaki yeminin cevabının, bundan sonra gelen dördüncü âyet olduğunu söyleyenler de vardır.[14]

Ahfeş de şöyle demiştir: Yeminin cevabı hazfedilmiştir, sanki: “Kâf. Çok şerefli Kur’ân’a yemin ederim ki, mutlaka siz öldükten sonra diriltileceksiniz”, diye buyurulmuş gibidir. Buna delalet eden de, Kâfirlerin: “Biz öldükten ve toprak olduktan sonra mı (diriltileceğiz)?” şeklindeki inkârlarıdır. Zira yeminin, bir inkâr üzere gelmesi dil kurallarındandır..

İbn Kesir ise şöyle der: “Yeminin cevabı söylenmemiştir. Bu cevap, daha sonra gelen kelamın muhtevası olup peygamberliği ve âhiret hayatını ispattan ibarettir. Takdiri şöyledir:

---

12 Taberî, Câmiu’l-Beyan. İbn Kesir, İbn Abbas’a isnad edilen rivayetin, münkatı olduğunu söylemiştir.

13 Kâf Suresi, âyet: 4.

14 Taberî.

Ey Muhammed! Sen, kesin olarak bir elçisin. Öldükten sonra dirilme de, elbette haktır."[15]

Bu tür ifadeler Kur'ân'da çoktur. Ebû Hayyân der ki: Burada Kur'ân, kendisiyle yemin edilen şeydir. Mecîd, onun sıfatıdır. O, diğer kitaplardan üstündür. Yeminin cevabı söylenmemiş olup, daha sonraki ifade bu cevabın ne olduğunu göstermektedir. Takdiri şöyledir: "Andolsun ki sen onlara, öldükten sonra dirilme var diye korkutucu olarak geldin, fakat onlar kabul etmediler."[16] Edebî bir sanat olarak yeminin cevabının hazfedilmesi, hem bu takdirlerin hepsini kuşatmakta, hem de muhatabın dikkatlerini çekmektedir.

ق *Kâf*, yazılışta bir harf, okunuşta ise *kâf* şeklinde isimdir. Yani bir harfin ismidir, bu isim de sûrenin ismi olmuştur. Diğer hurûfu mukattaa gibi bu da müteşâbih âyetlerdendir ki, yorumunu ancak Allah bilir.

Fahruddin Râzî burada önce şu hususa dikkat çekmiştir: Sûrelerin başındaki böyle harfler, okunacak Kur'ân'ı iyi dinlemeye sevketmek için dinleyicinin dikkatini uyandırmak üzere yapılan uyarılardır.

Kur'ân'da, insan aklının mânâsını anladığı âyetlerin yanı sıra, hurûfu mukattaa (hece harfleri) gibi mânâsını tam kavrayamadığı âyetler de vardır. Mânâsı tam anlaşılamayan bu âyetleri okumaktan maksat, yalnız emre boyun eğmektir. Çünkü bu âyetleri sırf okumak bile başlı başına bir ibadet olur.[17] Kur'ân'ın bu kullanımı, yazıya ve yazıyı oluşturan harflere ne kadar değer verildiğinin de açık bir göstergesidir. Zira harfler, konuşma ve yazma gibi iki büyük nimetin temel taşlarıdır ki insanın hem-

---

15 İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm.

16 Ebû Hayan, Bahru'l-Muhît, Sâbûnî, Safvetü't-Tefasir.

17 Tefsîr-i Kebîr.

cinsleri, diğer varlıkla ve Yüce Yaratıcısı ile iletişimi bunlarla gerçekleşir.

Mecîd: Şanlı, Şerefli Kur'ân

وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ *Ve şanlı, şerefli Kur'ân hakkı için.*

الْمَجِيدِ M*ecîd* kelimesi Arapçada iki manada kullanılmaktadır:

1. Yüksek mertebeli, azametli, şerefli, izzet sahibi.
2. Kerem sahibi, çok veren, çok faydalı ve menfaatli olan.

Öyleyse "Kur'ân-ı mecîd" demek; şanı, şerefi, kitapların hepsinden büyük olan yahut mânâsını bilip kendisiyle amel edeni şereflendiren şanlı Kur'ân demek olur.

Kur'ân-ı Kerîm'de de bu kelime bu iki manada da kullanılmıştır. Zira Kur'ân-ı Kerîm, dünyada hiçbir kitapla kıyaslanamayacak kadar büyük bir kitaptır. Çünkü o; dili ve edebî yönü ile de bir mucizedir. O nazil olduğu zamanda da insanlar onun benzeri bir kelamı söylemekten âciz kalmışlar, bugün de âcizdirler. Hiçbir sözünün hiçbir devirde yanlış ve asılsız olduğu ispat edilememiştir, ispat edilemez de. Bâtıl onun karşısına geçip karşı koyamaz ve arkadan saldırıp onu yenemez. Bu bakımdan Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın herkesi âciz bırakan mu'cize Kelâmıdır. İnsan ne kadar onu kendisine önder yapmaya çalışırsa o kadar fazla dünya ve âhiret iyilikleri elde eder. O'nun fayda ve menfaatlerinin bir sınırı yoktur, insanın artık Kur'ân'a ihtiyaç duymayacağı veya ulaştığı takdirde faydasının son bulacağı bir son çizgi de yoktur.[18]

"Mecîd" kelimesinin, *azîm/azametli* anlamına gelmesi durumunda, Kur'ân'ın faydasının çok *muazzam* olması demektir.

---

18 Tefhîmu'l-Kur'ân.

Ayrıca Kur'ân, *Mecîd-Azîm* olan Allah'ın bir öğüdüdür, bu yüzden büyüktür. Çünkü büyük olanın öğüdü de büyüktür.

"Mecîd"'in, *keremi bol, çok* anlamına alınması durumunda yapılacak olan izah ise şöyledir: Kur'ân, maksadını onda bulmak isteyen herkesin gayesine ulaştığı, ümit ettiği bir biçimde Kerim'dir. Kur'ân, onun önünde duran, ona yapışan herkesi, başka şeylerden müstağni kılandır. Muhtaç olana umduğunu vermek ise, iyiliğin, keremin ve cömertliğin zirvesidir.[19] Evet, Kur'ân şan ve şerefi büyük olan, okuyucusuna ikram edip fayda sağlayan, keremi çok muazzam bir öğüt manzumesidir.

---

19 Tefsir-i Kebir.

BİZ ÖLÜP DE TOPRAK OLDUKTAN SONRA MI DİRİLECEĞİZ?

بَلْ عَجِبُوٓا اَنْ جَآءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هٰذَا شَيْءٌ
عَجِيبٌ ﴿٢﴾ اَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ﴿٣﴾

2-3- "Doğrusu, onlar, kendilerinden birinin, uyarıp irşad etmek için gelmesine şaşırdılar da kâfirler: "Bu, ne tuhaf şey!" dediler, "Biz ölüp de toprak olduktan sonra mı dirileceğiz? Bu, aklın alamayacağı kadar uzak bir ihtimal!"

Ey Muhammed, kavminden müşrik olanların seni yalanlamaları, senin doğru söylediğini ve hak peygamber olduğunu bilmediklerinden değil, kendilerinden olan bir insanın, Allah tarafından uyarıcı olarak gönderilmiş olmasına şaşmalarındandır. Onlar, Allahın elçisinin ancak bir melek olacağını zannetmektedirler. Hâlbuki insanlara kendileri dışında gelen bir uyarıcı, olağanüstü ve şaşmağa değer görülse bile yine kendilerinden bir uyarıcı gelmesi görülmedik bir şey değil idi. Sen onlara peygamber olarak gelince, onlardan kâfir olanlar: "İçimizden bir insanın peygamber olarak gönderilmesi, şaşılacak bir şeydir." dediler. Peygamber onlara, öldükten sonra dirileceklerini ve yalanlamalarının cezasını göreceklerini bildirince de şu cevabı

verdiler. "Bizler ölüp toprak olduktan sonra mı tekrar dirileceğiz? Ve halimizin ne olduğunu bilmiş olacağız? Doğrusu tekrar dünyaya dönmek çok uzak bir ihtimaldir. Hatta imkânsızdır. Zira bizler çürüyüp toprağa karışırız. Artık bundan sonra nasıl diriliriz ki?"[20]

Mekkeliler Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) peygamberliğini akla yatkın bir yolla inkâr etmediler, bilakis baştanbaşa akıl ve mantık dışı yollarla inkâr ettiler. Onların en çok hayret ettikleri: Kendilerinden bir insanın, kendi kavimlerinden bir ferdin, hatta daha kısa deyimle insanlardan bir insanın Allah tarafından haberci olarak gelmesi idi. Hâlbuki hayret edilmesi gereken bir şey varsa, o da: Yüce Allah'ın kullarının iyilik ve kötülüklerine değer vermeyip onlara bir haberci göndermemesi veya insanlara haberci olarak insanlardan olmayan birini göndermesi veya Araplara haberci olarak bir Çinliyi göndermesi idi. Bu bakımdan inkârcıların inkârlarının bu dayanağı kesin olarak akıl dışıdır ve akl-ı selim sahibi olan biri, Allah tarafından kullarına bir habercinin gönderilmesi gerektiğine ve haberci olarak gönderilenin kendilerine gönderilenlerden biri olması gerektiğine kesin olarak inanır.[21]

İnsanlara, İnsan Peygamber

"Doğrusu, onlar, kendilerinden birinin, uyarıp irşad etmek için gelmesine şaşırdılar da kâfirler: "Bu, ne tuhaf şey!" dediler." Oysa bu konuda hayret edecek bir şey yoktur. Aksine sağduyu sahibi birinin kolayca ve gönül huzuru ile kabulleneceği normal bir durumdur bu... Yüce Allah'ın insanların arasından kendileri ile aynı hisleri duyan, aynı şeyleri hisseden, kendi dillerini konuşan, hayatlarında ve faaliyetlerinde kendilerine ortak olan

---

20 Taberî.
21 Tefhîmu'l-Kur'ân.

duygularını ve arzularını anlayan, güçlerini ve tahammül derecelerini bilen bir kimseyi seçmesi normal bir durumdur. Yüce Allah onların aralarından birini gönderir ki, oldukları gibi devam edecek olurlarsa kendilerini bekleyen felaket konusunda onların dikkatini çeksin, doğru yola nasıl yöneleceklerini onlara bildirsin ve kendisi onların arasında yükümlülükleri ilk yüklenen kişi olarak bu yeni dinin kendilerine getirdiği sorumlulukları kendilerine bildirsin diye... Aslında müşrikler peygamberlik kurumunun bizzat kendisini garip karşılamışlardı. Hâlbuki müşrikler, taptıkları putların taştan, topraktan, ağaçtan vs'den olmasını garipsemeleri gerekirken, Peygamberimizin, kendileri gibi bir insan olmasını garipsemişlerdi. Üstelik müşrikler Hz. İbrâhim gibi daha pek çok peygamberin insan olarak geldiğini pek âlâ biliyorlar ve kendilerinin de İbrâhim soyundan geldiğini söyleyerek bununla övünüyorlardı,

أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ "Biz ölüp de toprak olduktan sonra mı dirileceğiz? Bu, aklın alamayacağı kadar uzak bir ihtimal!" Öldüğümüz ve biz toprak olduğumuz vakit (bizi tekrar dirilmekle korkutuyor) ha! Yani bizi o vakit diriltme ve haşr ile mi korkutuyor? Bu, öldükten sonra diriltmek uzak bir dönüş. Akıldan veya alışılmıştan uzak olan bir geri dönüş, bir döndürüş.

"Biz ölüp toprak olduğumuz zaman mı dirileceğiz?" cümlesi, yeniden dirilmeyi uzak gördükleri için, inkâr manasına gelen sorudur. Yani elbette dirilmeyeceğiz, demektir.

Bu, o şahısların ikinci hayreti, şaşkınlıkları idi. Birinci ve asıl hayretleri öldükten sonraki hayata ait değildir. Tam tersine, kendi cins ve kavimlerinden bir kişinin ortaya çıkıp "Ben Allah tarafından size haberci olarak gönderildim." davasını ortaya koymasına idi. Bundan sonraki hayretleri de; o kişinin bütün insanların öldükten sonra yeniden diriltileceklerini, daha sonra da bir araya toplanarak Allah'ın adaletinin karşısına çıkarılacak-

larını ve amellerinin hesabını verdikten sonra ceza ve mükâfata kavuşacaklarını haber vermesine idi.[22]

Âhirete Îman

Peygamberimizin Kur'ân (vahiy) yoluyla alıp tebliğ ettiği inanç esasları içinde en önemlileri bir tek Allah'a kulluk (tevhid) ve öldükten sonra yeniden dirilme, hesap verme, Cennet veya Cehennem'e girmedir (âhiret). Müşriklerin yeniden dirilişi inkâr etmeleri üzerine onları ikna etmek maksadıyla Allah'ın ilmine, kudretine dikkat çekilmekte; insanlar ilk yaratılış ile çevrelerinde olup bitenlere, içinde yüzdükleri nimetlere bakarak yeniden yaratma ve diriltmenin mümkün olduğu konusunda düşünmeye teşvik edilmektedir. Müşriklerin hep tekrarladıkları bir şüpheleri vardı: "Çürüyüp dağılmış, başka maddelere dönüşmüş bedene can vermek nasıl mümkün olabilir?" Kur'ân'ın bu şüpheye karşı ileri sürdüğü delilin iki önemli unsuru vardır:

1. Her şeyi yok iken var eden Allah yeniden var etmeye elbette kâdirdir.

2. Ölen insanda neyin kaldığını, neyin eksildiğini, nelerin başka maddelere dönüştüğünü Allah eksiksiz olarak bilmektedir; bunların benzerini yaratmak ve ruhu bu bedene iâde etmek O'nun için zor değildir.[23]

Müşriklerin âhireti inkâr psikolojileri şöyleydi: Onlar yapıp ettikleri her şeyi dünya hayatına göre yapıyorlardı. Buna göre hayat bu dünyadan ibaret olup bu dünyada ne yapılırsa o kâr olarak kalacaktı. Zulüm ve haksızlıklarını bu anlayışa bina ediyorlardı. Sorgulanma ve yapılan yanlışların hesabını verme ise onların işlerine gelmiyordu. Kısaca âhiret inancı, onların kurulu düzenlerini sarsıyor, dünyevî planlarını altüst ediyordu...

---

22 Tefhîmu'l-Kur'ân.

23 Kur'ân Yolu.

İslam inanç sisteminde "yeniden dirilme" konusu ise temel esaslardandır. Bu sistemde yeniden dirilme, sistemin üzerine oturduğu ve bu sistemin gerektirdiği üniversal düşüncenin dayanağı olan temeldir. İnsanın işlediği her amelin mutlaka bir karşılığı vardır. Bu karşılık yeryüzü yolculuğunda bazen elde edilemez. Ve yolculuğun en sonundaki kesin hesaba ertelenebilir. O halde mutlaka başka bir dünya olmalıdır ve yine mutlaka öbür dünyada hesap görülmesi için yeniden dirilme kaçınılmazdır... İnsanın ruhunda "âhiret" kavramı çökünce, bu inanç sisteminin kimliği ve yükümlülükleri kökünden çöker ve sarsılır.

Fakat Mekkeli müşrikler bu konuya asla bu açılardan bakmamışlardı. Onlar bu konuya başka bir açıdan, son derece sığ, ölüm ve hayatın iç yüzünü ve yüce Allah'ın kudretinden herhangi bir yönü kavramaktan son derece uzak bir açıdan bakmışlardı. Ve demişlerdi ki: "Biz öldüğümüz ve bir toprak olduğumuz zaman mı dirileceğiz? Bu uzak bir dönüştür."

O halde, onların düşüncesine göre, ölüp sonra çürüyüp toprak olduktan sonra yeniden dirilme ihtimali zayıftır. Daha önce değindiğimiz gibi bu sığ bir düşüncedir. Çünkü bu dünyaya gelme mucizesi nasıl bir kez gerçekleşmiş ise bir daha tekrarı mümkündür. Nitekim bu yeniden dünyaya gelme mucizesi onların gözlerinin önünde her an meydana gelip durmaktadır. Ve kâinatın her köşesinde kendilerini çepeçevre kuşatmaktadır. Her insanın her gün tanık olduğu uykudan uyanma, bitkilerin kuruyup çürüdükten sonra tekrar yeşermesi gibi evrende sürekli tekrarlanan ölüm ve diriliş örnekleri, âhiretteki diriliş için açık birer delildir. İşte Kur'ân-ı Kerîm'in bu surede kendilerinin dikkatlerini çektiği yön, bu yöndür.

1-3 âyetler, sûrenin ilk kesitidir. Bu ilk kesit yeniden dirilme konusunu ve müşriklerin bunu inkâr etmelerini ve bunun söz konusu edilmesine ve üzerinde konuşulmasına hayret etmele-

rini ele almaktadır. Fakat Kur'ân-ı Kerîm, sadece onların bu konuyu inkâr etmelerine değinip de bunu çözüme bağlamakla kalmıyor, aksine, müşriklerin eğri olan kalplerine sesleniyor, gönüllerini Hakk'a çevirmek ve kalplerindeki eğriliği düzeltmek için sesleniyor onlara... Ve Kur'ân-ı Kerîm her şeyden önce, bu kalpleri uyandırmaya ve kökünden sarsmaya çalışıyor. Böylece Kur'ân-ı Kerîm, bu kalplerin şu varlık âleminin özünde bulunan büyük gerçekleri algılayabilmelerini hedefliyor.[24] Kur'ân'ın diğer kitaplardan farkı da budur. O, önce gönüllere seslenir, önce gönülleri titretip uyandır ve onları donatır; daha sonra beyinlere seslenir, akılları harekete geçirip doğru düşünceyi bulmaya yönlendirir. Önce duygu ve düşünceler harekete geçirilir. Ardından söz ve davranışların inşasına sıra gelir. Kur'ân'ın hedeflediği davranış sistemi, coşkun gönüllerden yükselen bir şuur ve selim aklın kabulleneceği bir bilinç temeline dayalıdır. Kur'ân, insanın ruh ve beden, mana ve madde dünyasına birlikte seslenir. O, âyetlerinde dünya ve âhireti iç içe ele alıp işler.

24 Seyyid Kutup, Fîzilâli'l-Kur'ân.

YANIMIZDA HER ŞEYİN KAYITLI OLDUĞU ŞAŞMAZ BİR SİCİL VARDIR

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ ﴿٤﴾

4- *Biz toprağın, onların bedenlerini (hücre hücre) nasıl çürüttüğünü tafsilatıyla biliriz. Zaten yanımızda her şeyin kayıtlı olduğu şaşmaz bir sicil vardır.*

Öldükten sonra dirilmenin Allah'ın kudretinden uzak olmadığı gösterilmek için buyuruluyor ki:

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ *Biz toprağın, onların bedenlerini (hücre hücre) nasıl çürüttüğünü tafsilatıyla biliriz.* Yani insan vücudu dağılıp toprağa karışsa veya yakılıp külleri göğe savrulsa, ya da suya dökülse yine de Allah onun parçalarını bir araya toplayıp yeniden yaratır. Bunun akıldan uzak görülmesi ve alışılmıştan uzak zannedilmesi "insan gerçeğinin" tamamıyla bilinememesinden ve bilgisizlikten ileri gelir. Hâlbuki Yüce Allah onu bilmiş ve yaratmıştır. Öldükten sonra ise çürüyüp toprak olan kavimleri veya şahısları meydana getiren elementlerden geriye kalan nedir? Eksilen nedir? Ruh mudur, beden midir? Bedenin maddesi ve parçaları mıdır, yoksa birbirine benzeyen parçalar arasında hayatı ve aynılığı ifade eden belirli ve özel bir oran

mıdır? Allah hepsini bilir. Toprakta çürüyüp yok olduğu zannedilen oluşumların, ilişkilerin, kuvvetlerin özelliklerin en küçük parçasına varıncaya kadar hepsi olduğu gibi Yüce Allah'ın ilminde belli ve korunmuştur. Üstelik bugün bilim, değişse, dönüşse de evrende hiçbir şeyin temelli yok olmadığını tespit etmiştir. Kaldı ki Yüce Allah, yoktan var etmeye de kadirdir. O'nu gereği gibi tanıyan kimsenin, O'nun bildirdiklerinde şüphe etmesi söz konusu olamaz.

وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ *Zaten yanımızda her şeyin kayıtlı olduğu şaşmaz bir sicil vardır*. Yani korunmuş, değişmez, bozulmaz bir kitap vardır. Hepsi onda muhafaza edilmiştir. Cüz'î ve küllî (parça ve bütün) hiçbir şeyi kaybetmez, hatta onların amellerini de bütün açıklamalarıyla korumaktadır. Allah'ın ilmi Levh-i mahfuzda yazı ile sağlamlaştırılmış olarak bulunmaktadır. Bu bilinince, her hangi bir insanı yok ettikten sonra onu meydana getiren ve ondan yayılan ve değişmiş olan özelliklerin bilinmesi ve korunması hasebiyle, onu yeniden iade etmek hiç zor olmaz. Onun için gerek bir toplumu, gerek bir şahsı öldükten sonra diriltmek ve haşretmek Allah'a göre uzak bir uygulama olmadığı bu düşünce ile belli olur.[25]

Kur'ân'ın ilk muhatabı müşriklerin aklı, Allah'ın insanları ilk defa yoktan yarattığı gibi, öldüktün sonra tekrar diriltebileceği gerçeğini almıyordu ki, bu durum onların akıllarının darlığındandır. Onların aklı bu meseleyi almıyor diye Yüce Allah'ın ilminin ve kudretinin de dar olması gerekmez. Onlar, yaratılışın başlangıcından kıyamete kadar ölen sayısız insanların vücutlarının toprakta darmadağın olmuş, gelecekte daha da dağılacak olan zerrelerini bir araya getirmek hiçbir şekilde mümkün olamaz, diyorlardı. Fakat gerçek olan şudur ki: O vücutlardan her bir parça, hangi şekilde olursa olsun, Yüce

25 Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili.

Allah'ın doğrudan doğruya bilgisi dâhilindedir. Hatta her bir insanın baştan sona bütün kaydı Yüce Allah'ın Kitabında mahfuzdur. Ve hiçbir zerresi kaybolup gitmeyecektir. Allah emir verdiği an melekleri, daha önceki bu kayda müracaat ederek, her zerreyi teker teker çıkarıp bütün insanların, içinde yaşayarak dünya hayatını geçirdikleri ve onunla iş yaptıkları eski vücutlarını yeniden şekillendireceklerdir.

Bu ve buna benzer âyetler, hayatın sadece bu dünyadaki cismani hayattan ibaret kalmayacağını, âhirette her insanın vücut şeklinin bu dünyadaki vücut şeklinin aynı olacağını belirtiyor. Hakikat böyle olmasa idi, kâfirlerin sözüne karşılık, "Toprağın vücudunuzdan yediklerinin hepsini biz biliyoruz ve parça parça hepsinin kaydı bizde mevcuttur" denmesi hiçbir mânâ ifade etmezdi.[26] Bu ifade Yüce Allah'ın sınırsız ezelî ilmine işaret ettiği gibi, O'nun yaptığı her şeyin rast gele değil, planlı programlı olduğunu da gösterir.

Acbu'z-zeneb

Âyette; قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ "*Toprağın onları eksilttiğini biliriz.*" değil de, "*Toprağın onlardan neyi eksilttiğini biliriz.*" denilmiştir. Çünkü toprak, kuyruk sokumu kemiğini çürütmez. O, insanların bedenleri için tohum gibidir. Bir hadîs-i şerîfte: "İnsan vücudunun tamamını toprak yer, acbu'z-zeneb (kuyruk sokumu kemiği) denilen yer hariç. İnsan o kemikten yaratılmıştır ve tekrar yaratılışı yine ondan olacaktır."[27] Kuyruk kemiği diye tercüme ettiğimiz "acbu'z-zeneb", sözlükte kuyruğun kökü ve her şeyin sonu anlamındadır. Burada, içinde boşluk olmayan zerre veya hardal tanesi kadar olup, bedenden kalan, çürümeyen kemik anlamında kullanılmıştır. Allah, insanları tekrar dirilt-

26 Tefhîmu'l-Kur'ân.
27 Buharı, Tefsîru sûre 78; Müslim, Fiten 143.

meyi dilediği zaman, bu küçük kemik üzerinde terkip edecektir. Bu rivayetten, ister kuyruk kemiği diyelim, ister insanın geni diyelim, ölüp çürüyen insandan bir parçanın asla yok olmadığını anlıyoruz. Ancak bu ameliye, peygamberlerin, velîlerin ve şehitlerin dışındaki insanların bedenleri için söz konusudur. Çünkü onların vücutları çürümez ve bozulmaz.[28]

Evs İbn Evs'den (radıyallahu anh) rivayet edildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "Günlerinizin en fazîletlisi cuma günüdür. Bu sebeple o gün bana çokça salâtü selâm getiriniz; zira sizin salâtü selâmlarınız bana sunulur." buyurunca, ashâb-ı kirâm:

– Yâ Resûlallah! Vefat ettiğin ve senden hiçbir eser kalmadığı zaman salâtü selâmlarımız sana nasıl sunulur? diye sordular.

Bunun üzerine Peygamber *aleyhisselâm*:

– "Allah Teâlâ peygamberlerin bedenlerini çürütmeyi toprağa haram kıldı." buyurdu.[29]

حَفِيظٌ Hafîz Kelimesi

4- قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ *Biz toprağın, onların bedenlerini (hücre hücre) nasıl çürüttüğünü tafsilatıyla biliriz. Zaten yanımızda her şeyin kayıtlı olduğu şaşmaz bir sicil vardır.*

Bu âyetteki *hafîz* kelimesinin, *mahfûz* (korunmuş) mânâsında olması da mümkündür. Buna göre mânâ, "*O kitap, değişmeden ve değiştirilmekten korunmuştur, uzaktır*" demek olur. Bu kelimenin, "hâfız" (koruyan) manasına olması da mümkündür. Bu durumda, "*Katımızda, onların bütün cüzlerini, işlerini,*

---

28 Ebû Dâvûd, Salât 201, Vitir 26. Ayrıca bk. Nesâî, Cum`a 5; İbn Mâce, İkamet 79, Cenâiz 65; İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyân.

29 Ebû Dâvûd, Salât 201, Vitir 26. Ayrıca bk. Nesâî, Cum`a 5; İbn Mâce, İkamet 79, Cenâiz 65.

hiçbirini unutmayacak şekilde hepsini koruyan, içine alan bir kitap vardır" demek olur. Bu ikinci ihtimal, şu iki sebepten ötürü daha doğrudur:

a) "Hafîz" (korunmuş) kelimesi Kur'ân'da, Hâfız (koruyan) mânâsında da kullanılmaktadır. Nitekim âyette:

وَمَا أَنَاْ عَلَيْكُم بِحَفِيظٍ "*Ben onlar üzerine bir hafîz (koruyucu, gözetleyici) değilim*" (Hûd, 86) ve اللّٰهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ "*Allah, hafîzdır (koruyucu, gözetleyicidir) ve alîmdir.*" (Şûra, 6) şekillerinde vârit olmuştur.

b) "Kitap" sözü, teşbih için getirilmiş bir ifadedir. Dolayısıyla kitap, (mecazî manada) içinde yazılı olan her şeyi adetâ korur. Yoksa Allah, ezberlemekten (korumaktan) müstağnidir.[30] Zira insanlar bilir ki, ezberde olan şeyler unutulur, değişir, kaybolur. Ama yazılı bir metinde olanlar asla değişmez ve asla yok olmaz. Bu nedenle ilahî arşiv, bir kitaba benzetilerek anlatılmıştır. Bu, O'nun katındaki kitabın, bizim bildiğimiz anlamda, kâğıt ve yazılardan oluşan bir cisim olmasını gerektirmez.

---

30 Tefsîr-i Kebîr.

KENDİ ÖNLERİNE KADAR GELEN GERÇEĞİ YALAN SAYDILAR

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْ فَهُمْ ف۪ٓي اَمْرٍ مَر۪يجٍ ﴿٥﴾

5- Bilakis onlar, kendi önlerine kadar gelen gerçeği yalan saydılar. Artık onlar kararsızlık ve perişanlık içindedirler.

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ *Bilakis onlar, kendi önlerine kadar gelen gerçeği yalan saydılar.* Kendilerini yaratmış olan Allah'ın ilmini ve gönderdiği kitabını ve peygamberini gelir gelmez yalanladılar da şimdi فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ *Artık onlar kararsızlık ve perişanlık içindedirler.* Yani bu Mekkeli ilk inkârcılar, sadece hayret etmekle ve akıldan uzak bulmakla yetinmediler. Hatta Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hak yola daveti başlar başlamaz hiç düşünmeden O'na kesin yalan dediler. Bu da, sonuç olarak onların, bu davet ve bu daveti yapan peygambere karşı belli bir tutumda karar kılamayacaklarını doğuracaktı, öyle de oldu.

Hak

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ *Bilakis onlar, kendi önlerine kadar gelen Hakk'ı yalan saydılar,* âyetindeki *Hak*'dan maksadın; Kur'ân-ı Kerîm, İslâm, ya da Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) olduğu

söylenmiştir. Ayrıca; *Hak* kelimesi, Hakk'a inanan kimselerin üzerinde durdukları ve ayaklarının kaymadığı, adımlarının sarsılmadığı sâbit değişmez bir noktadır. Çünkü hakka inanan kimsenin yeryüzü ayaklarının altında sâbittir, toprak çökmez ve dibe göçmez. Ama değişmez hakkın dışında ve çevrelerinde yer alan her şey, çalkantılı, dalgalı, sarsıcı ve kaygandır. Değişmezlikten, istikrardan, iç huzurundan ve bu halde bulunmaktan iz bulunmaz. Böyle bir kimse, daima şaşırmış bir haldedir, bir hal üzere durması mümkün değildir.

Haktan ayrılanları arzular kötü yerlere iterler, duygular kuşatıp üzerlerine hücum eder, arzulanan fısıltıları alıp kaçırır, buhranlar paramparça eder, kuşkular endişelendirir, çalışmaları şurada burada düzensiz bir hâl alır, tutumları bir sağa bir sola zikzak çizer. Böyle bir kişi şaşkınlığından dolayı, güvenilir bir dayanağa ve güvenli bir sığınağa sığınmaz, sürekli bir şaşkınlık içinde bocalar durur.[31]

Kâfirlerin Çelişkili İfadeleri

فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ *Artık onlar kararsızlık ve perişanlık içindedirler.* Mekkeli kâfirlerin inkârları, vicdanlarını rahatsız ediyordu. Çünkü yalanlıyorlar ama "acaba var mı, ya varsa?" şeklinde sorular da kafalarına takılmakta, bu kararsız ve ne yapacaklarını bilememe durumu kendilerini huzursuz etmekteydi. Zira O'na bazen şair diyorlar, bazen deli, bazen de kâhin... Bazen sihirbaz diyorlar, bazen de biri O'na büyü yapmış diyorlardı. Bazen; kendi hâkimiyetini kurmak için bunları uyduruyor diyorlardı. Bazen de; bunun arkasında yani geri planda bu sözleri O'na fısıldayan birileri vardır yaftasını yapıştırıyorlardı. Aynı şekilde, Kur'ân hakkında da, "O bir sihirdir" veya "O bir şiirdir", ya da

31 Fîzilâli'l-Kur'ân.

"Evvelkilerin uydurmalarıdır" diyorlar ve benzeri şeyleri söylüyorlardı. Fakat bu iddialarının da hiçbir sağlam temeli yoktu. Zaten bu çelişkili ifadeler, bu insanların kendi tutumlarında tamamen bir çıkmaz içinde olduklarını gösteriyor. Acelecilik yapıp da peygamberi ilk adımda yalanlamasalardı ve düşünüp taşınmadan, ön yargı ortaya koymadan önce dikkatle düşünerek bu daveti kim yapıyor, ne diyor ve ne gibi deliller ortaya koyuyor diye araştırsalardı, bu çıkmaza asla düşmezlerdi.

Hâlbuki Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) onlar için yabancı olmadığı meydandaydı. Herhangi bir yerden, ansızın onların arasına gelip ortaya çıkmamıştı. Kendi kavimlerinin bir ferdi idi, onların görüp tanıdıkları biri idi. O'nun hayatı ve hareket tarzını ve O'nun kabiliyetlerini biliyorlardı. Böyle bir insan tarafından bir mesele ortaya konulunca o mesele derhal kabul edilmeyebilir. Ama duyar duymaz, işitir işitmez reddedilmesi de doğru olmaz. Hem de o söz; delilsiz ve ispatsız da değildi. O bu sözlerine deliller ortaya koyuyordu. İyice kulak verilip dinlenmesi ve ne derece akla uygun sözler olup olmadığının araştırılması gerekirdi. Fakat böyle bir tutum tercih edilmesi gerekirken, bu insanlar işi inada bindirip daha başlangıçta Peygamberimizi yalanlayınca bir hakikate ulaştıracak kapıyı kendilerine kapadılar. Ve her tarafa rasgele yönelmelerinden dolayı pek çok inkâr kapıları açtılar. Artık bu başlangıçtaki hatalarını geçerli kılmak ve doğru göstermek için çelişkili, mânâsız sözler uydurdular. Ama acaba bu peygamber, sözünde doğru da olabilir mi, bize sunduğu bu mesele gerçek olabilir mi? diye düşünmeye hazır değillerdi.[32]

---

32 Tefhîmu'l-Kur'ân.

HİÇ ÜZERLERİNDEKİ GÖĞE BAKMAZLAR MI?

اَفَلَمْ يَنْظُرُوٓا اِلَى السَّمَآءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا
وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ ﴿٦﴾

6- Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi?

Geçen beş âyette, Mekke kâfirlerinin tutumlarının akıl dışı olduğu açıklandıktan sonra, Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) âhiret hakkında verdiği bilgilerin doğruluğuna ait deliller ve ispatlar ortaya serilmektedir. Burada şunu iyice anlamak gerekir: Kâfirlerin akıl erdiremeyip hayret ettikleri iki konu vardı. Onlardan biri, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem), hak peygamber olup olmadığı idi. Bu konuda daha önce iki delil ortaya konulmuştur:

Birincisi şudur: Sizin önünüzde O'nun peygamber olduğunu açık bir şekilde ispat eden Kur'ân-ı Kerîm vardır.

İkincisi de: O sizin kendi cinsiniz, kavminiz, akrabalarınızdan bir insandır. Ansızın gökten yahut başka bir gezegenden

gelmemiştir ki, sizin için onun hayatı, hareket ve karakterini incelemeniz zor olsun. İtimat edilir biri midir, değil midir? Bu Kur'ân kendisinin sözü olabilir mi, olamaz mı? Bütün bunları incelemeniz, aranızda yetişmiş bu insanı tanımanız için engel değildir. Bu bakımdan O'nun peygamberlik davasına şaşmanız yersizdir.

Mekkelilerin, çocukluğundan gençlik ve olgunluk çağına kadar bütün hayatını bilip tanıdıkları Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem), Mekke'de ortaya çıkıp onlara tebliğ ettiği Kur'ân, o insanların tuhaf ve akıldan uzak dedikleri meselelerin doğruluğunu genişçe ispatlamaktadır.

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ *Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı?* Burada *sema*dan (gökten) maksat: Gece gündüz insanın üzerini kapladığı bütün kâinattır. O kâinatta gündüz güneş parlar, gece ay ve sayısız, hesapsız yıldızlar gözümüzü aydınlatır. Bunları insanoğlu çıplak gözle görünce hayrete düşer ama teleskopla bakarsa, nerden başlayıp nerde bittiği görülmeyen sınırsız geniş ve kocaman bir kâinat gözleri önüne serilir. Bizim dünyamızdan yüz binlerce defa daha büyük gezegenler bu kâinat içinde bir top küre gibi yüzer dururlar. Güneşimizden binlerce defa daha parlak yıldızlar onun içinde parlarlar.

Bütünü ile bizim bu güneş sistemimiz, bu kâinatın sadece bir Kehkeşan'ının yani Galaksisinin bir köşesine sıkışmıştır. Sadece bu bir galakside bizim güneşimiz gibi yüz binlerce sâbit yıldız vardır. Bu ana kadar insan müşahedesi bu şekilde, bir milyon galaksinin varlığını tespit etmiştir. Bu yüz binlerce galaksiden bize en yakın komşu galaksi, ışık senesine göre bir milyon senede ışığı yeryüzüne ulaşan bir mesafede bulunmaktadır. Bu da insanoğlunun şu ana kadar bilgi ve görgüsünün ulaşabildiği kâinatın genişliğinin sadece bir parçasıdır. Allah'ın kudret ve

azameti ne kadar geniştir, bunu biz ölçemeyiz. İnsanın bildiği ve düşünebildiği kâinat gerçek kâinat karşısında belki de denizde bir damla kadar bile değildir. Allah'ın yarattığı bu muhteşem varlık âlemi konusunda, küçücük bir varlık olan insanın, "*Öldükten sonra tekrar nasıl diriltilebiliriz?*" diye inkâr etmesi onun aklının kısalığındandır. Kâinatın yaratıcısının kudreti bu kadar basit bir şeyden nasıl âciz kalır? Bunları yaratıp varlıkta tutan muazzam kudretin ilkin yoktan yarattığı hayatı, ölüm uykusundan sonra diriltmeye gücü yetmez olur mu? Elbette ki yeter. Nitekim âyette, O'nun bu muhteşem ve sınırsız kudretine dikkat çekmek için 'Biz' ifadesi kullanılmıştır. Oysa Yüce Allah tektir, ama O, erişilmez gücüne vurgu yapmak için 'Biz' buyurmuştur.

كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ *Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi?* Yani, bu hayrete düşüren genişliğine rağmen, muhteşem kâinat nizamı o kadar sağlam ve birbirine bağlıdır ve bu irtibatlar o kadar sağlamdır ki, boşluğu içindeki hiçbir yerde yarık ve çatlak yoktur. Mülk sûresinde de denildiği gibi:

الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقاً مَّا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِن فُطُورٍ * ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِأً وَهُوَ حَسِيرٌ
"*Yedi kat göğü birbiriyle tam uyum içinde yaratan O'dur. Rahman'ın yaratmasında hiçbir nizamsızlık göremezsin. Gözünü çevir de bak: Herhangi bir kusur görebilir misin? Sonra tekrar tekrar gözünü çevir de bak, gözün bir kusur bulamadığından, eli boş ve bitkin geri döner.*" (Mülk, 3-4)

Yüce Allah bu hakikatlere işaret ederek aslında insanoğlunun önüne şu soruyu koymaktadır: Benim kâinatımın bu düzeninde en ufak bir çatlaklık/ uyumsuzluk/eksiklik/düzen-

sizlik bulunmadığına göre, benim kudretimi tanımak konusunda senin dünya imtihanın bitince, hesaba çekilmen için, tekrar seni diriltip karşıma çıkarmamda âciz kalacağımı nasıl düşünebilirsin? Bu sadece âhiretin mümkün olduğunu değil, ayrıca Allah'ın birliğini de ispat etmektedir. Dört milyar ışık yılı mesafeden bu ışıkların yeryüzüne ulaşması ve bu ışıkların insanların yaptığı aletlerle tespit edilmesi, bu galaksiden başlayarak yeryüzüne kadar bütün kâinatın birbirine bağlı tek maddeden yaratıldığını, ona bir tek kuvvetin hükmettiğini ve hiçbir fark ve ayrıcalık olmadan aynı kanunlar ölçüsünde hareket ettiğini bize göstermektedir. Öyle olmasaydı bu ışıklar ne buraya kadar ulaşabilir ne de insanlar, yeryüzü ve çevresine hükmeden kanunları öğrenerek yaptıkları aletlerle onu tespit edebilirlerdi. Bu da bütün bu kâinatın yaratıcısının, yöneticisinin, sâhibinin, hâkiminin bir tek Allah olduğunu bize ispat etmektedir.[33]

33 Tefhîmu'l-Kur'ân.

YERYÜZÜNÜ DE YAYDIK, DÖŞEDİK

وَالْاَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَاَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَاَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ
بَهِيجٍ ﴿٧﴾ تَبْصِرَةً وَذِكْرٰى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ﴿٨﴾

7- Yeri de döşedik, oraya dengeyi sağlayacak sağlam ulu dağlar yerleştirdik. Orada, gönüller, gözler açan her çeşit bitkiden çiftler bitirdik.

8- Bütün bunları, Allah'a yönelecek her kula Yaradan'ın kudretini hatırlatması, dersler veren birer basiret nişanesi ve ibret numunesi olması için yaptık.

وَالأَرْضَ مَدَدْنَاهَا *Yeryüzünü de yaydık, döşedik.* O binanın, yani semânın döşeği gibi serdik, bakıldığı zaman gök, küre şeklinde görünürken görme alanı içinde yeryüzü de onun altında ufka doğru özel bir uzama şekli ile uzanmış görünür ve böyle görünmesi onun da bir küre olduğunu akıl ve delil ile anlamaya engel değildir.

Allâme Elmalılı, Ra'd sûresi'nin üçüncü: "Ve O, yani Allah O'dur ki, yeri meddetti, kudretiyle çekti, uzattı, ona kendine mahsus bir uzaklık verdi." âyetini tefsir ederken şöyle der: "*Göklerle yer bitişik idiler de biz onları birbirinden ayırdık.*" (Enbiya, 30) âyeti uyarınca, göklerden yeri ayırıp onu onların içinden çekip alması, özellikle ona bir en ve boy ihsan ederek onu enine

boyuna uzatıp sündürmesi, ona bir hacim ve yüzey verip onu genişletmesi, bilhassa yeryüzünde yaşayanlar açısından son derece büyük bir nimettir. İşte Allah, yeryüzünü bir ucundan bir ucu görünmeyecek şekilde genişletti, yaydı ve döşedi.

Yerin meddi, yani çekilip uzatılması kavramı, hem göklerden çekilip ayrı bir özelliğe kavuşturulmasını, hem de yerin yapısındaki esnekliği ve çekilip genişlemeye müsait olan özelliğini ifade eder. Ve bir yüzeyin basit ve pürüzsüz, yani yumurta gibi girintisiz çıkıntısız olması, onun yuvarlak ve kürevî olmasına engel değildir. Buradaki *çekip uzattı* ifadesinden onun dümdüz ve düzlem şeklinde bir yüzey olması gerektiği anlamı çıkarılmayacağı da unutulmamalıdır.[34] Evet Kur'ân, bir bilim kitabı olarak gelmemiştir, ama onda müspet bilimin doğru verilerine aykırı herhangi bir âyet de yoktur. Çünkü Kur'ân'ın sahibi, eşsiz âyet ve ilahî yasalarıyla Kâinat kitabının sahibi olan Yüce Yaratıcıdır.

Sağlam Ulu Dağlar Yerleştirdik

وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ *Ve oraya dengeyi sağlayacak sağlam ulu dağlar yerleştirdik.* Burada dağların gerçek işlerinin, yeryüzünün devinim ve hızını düzenlemek olduğu gösterilmektedir. Bizim bu sonuca varmamızın sebebi, Kur'ân'ın birçok yerinde dağların bu yararlılığından açıkça bahsetmiş olmasıdır. Bu sebeple dağların diğer faydaları ârızî olarak kabul edilmelidir.[35]

Dağların, yeryüzünün devinim ve hızını düzenlemenin yanı sıra, tefsirini yaptığımız âyette olduğu gibi dünyanın insanları sarsmaması için dengeyi sağladığını anlatan âyetlerin bazılarını zikredelim:

---

[34] Elmalılı, Ra'd Sûresi 3. âyetin tefsiri.
[35] Tefhîmu'l-Kur'ân, Nahl 15. âyetin tefsiri.

وَأَلْقَى فِي الأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَاراً وَسُبُلاً لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ "*Hem dünya hareketiyle sizi sarsmasın diye, yeryüzüne sabit dağlar koydu.*" (Nalh, 15)

وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجاً سُبُلاً لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ "*Yerin insanları sarsmaması için oraya dağlar yerleştirdik. Maksatlarına ermeleri için orada geniş yollar, geçitler yaptık.*" (Enbiya, 31)

وَالْجِبَالَ أَوْتَاداً "*Dağları da arzı tutan birer destek yapmadık mı?*" (Nebe', 7)

وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ "*Dağlar nasıl da yeri tutup, dengeleyen direkler halinde dikilmiş.*" (Gaşiye, 19)

Gönüller, Gözler Açan Her Çeşit Bitkiden Çiftler Bitirdik

وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ *Orada, gönüller, gözler açan her çeşit bitkiden çiftler bitirdik.*

Zevc; çift demektir.

Behîc; gözlere, gönüllere neşe ve sevinç veren, sevimli, güzel demektir.

أَنْبَتْنَا *Enbetnâ*, bitirdik, mânâsındadır, görünüşe göre bitirmek bitkiler için ise de, "zevc-i behic"in; insan dâhil olmak üzere hayvanların da her hoş (güzel) sınıfını kapsadığı açıkça anlaşılır.[36] Aynı zamanda bu cümle, diğer pek çok âyet gibi insanlar gibi nebatatın ve eşyanın da çift olduğunu asırlar öncesinden ilan eder. Öte yandan evrende insanlığın hizmetine sunulmuş bütün meyve ve sebzelerin her birinin ayrı bir güzelliği vardır. Envâî çeşit meyvelerdeki renk cümbüşü, fizikî görünüm ve albeni, her şeyin eksiksiz ve olması gerektiği gibi yaratıldığını gösterir.

---

36 Elmalılı.

Dersler Veren Birer Basiret Nişanesi ve İbret Numunesi Olması İçin

تَبْصِرَةً وَذِكْرٰى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنٖيبٍ *Bütün bunları, Allah'a yönelecek her kula Yaradan'ın kudretini hatırlatması, dersler veren birer basiret nişanesi ve ibret numunesi olması için yaptık.*

Yani bütün bunları böyle yapış, Rabbine gönül verecek, hakka yüz tutup düşünecek her kulun gözüne göstermek ve fikrini açmak için ibret verici delil ve hatırlatma vesilesi kılmak hikmeti iledir. Dolayısıyla, kâinatın bu muhteşem düzenini; üzerimizdeki yüce göğü, şu yüksek dağları, şu renk renk, çift çift bitkileri, ekinleri, ağaçları düşünen bir insan, bunları yaratan Allah'a yönelir, O'na kulluk görevini yerine getirir. Bu âyet, Kur'ân'daki bilimsel açıklamalardaki asıl gayeyi belirttiği gibi, bilimsel araştırmalardaki asıl gayeye de vurgu yapmaktadır. Evet bilimsel araştırma ve buluşlar da sahiplerini derin düşünmeye, Yüce Yaratıcının muhteşem gücünü kabûl etmeye götürmelidir.. Ancak bu durum, her kula nasip olmamaktadır. Nitekim âyetin devamında buna değinilmektedir.

تَبْصِرَةً *Tebsira*; hem göze görme kuvveti, hem de kalbe basiret (seziş) kuvveti vermek mânâsına gelebilir. Burada "zikrâ" ile beraber zikredildiğinden dolayı gözle görme mânâsında olması daha uygundur. *Tebsıre*, hissî, *zikrâ* ise aklî yönü ifade eder. Yani biri ihsâs, yani duyurma, birisi de ihtâr, yani dikkat çekmedir. Bunların her biri birer yeni hayat neşesiyle Yüce Allah'ın ilmine ve ölümden sonra diriltme kudretine delalet ederler. Hissettirme, şimdiki dünya hayatını yaşatırken, dikkati çekme ve hatırlatma geçmiş ve gelecek şuuruyla âhireti duyurur.

لِكُلِّ عَبْدٍ مُنٖيبٍ *Allah'a yönelecek her kula*, âyetindeki مُنٖيبٍ *Münîb* kaydı da gerçek olarak faydalananları göstermek ve Allah'a yönelmeye teşvik etmek içindir.[37]

---

37 Elmalılı.

TOPRAĞIN VE İNSANLARIN DİRİLTİLMESİ

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَاءً مُبَارَكًا فَاَنْبَتْنَا بِهٖ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصٖيدِ ﴿٩﴾ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضٖيدٌ ﴿١٠﴾ رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَاَحْيَيْنَا بِهٖ بَلْدَةً مَيْتًا كَذٰلِكَ الْخُرُوجُ ﴿١١﴾

9-10- Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilen ekinler, salkım salkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik.

11- Bütün bunlar kullarımıza rızık vermek içindir. Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır.

Bereketli Bir Su

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا *Gökten bereketli bir su indirdik.* Bu su ile -önceki âyette zikredilen- o güzel çiftlerin nasıl bitirildikleri gösterilerek yerinde uygulama ve diriltme şekline bir misal verilmiş oluyor. Kur'ân da, bu mübarek suya benzer. Çünkü Kur'ân ile ölü gönüller diriltilir.

Gökten inen su, aslında ölü toprağı diriltmezden önce ölmüş kalpleri dirilten bir mucizedir. Yağmurun manzarası hiç şüphesiz kalbe özel bir etki yapar... Yağmurla sevinen ve bu yüzden sevinçle tüy gibi uçan sadece çocuklar değildir. Hassas ruhlu büyüklerin kalpleri de bu manzaradan duygulanır, daha dünyaya yeni gelmiş masum çocukların kalbi gibi çarpar.

مَاءً مُبَارَكًا *Mâen mübârek.* Âyet, suyu *bereketli* olarak nitelemekte ve bu suyu, bahçelerdeki meyveleri, taneli ekinleri ve hurmaları bitirmek için yüce Allah'ın kudret elinin bir sebebi olarak göstermektedir.

Salkım Salkım Meyveleriyle Ulu Hurma Ağaçları

وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ *(O mübarek su ile) Salkım salkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları (yetiştirdik.)* Ağaçlar, güzellik ve yükseklik ile nitelenmektedir. Ayrıca hurma ağacının "salkım salkım" meyveli olarak nitelenmesi; upuzun hurma ağacında küme küme salkımların güzelliğini ortaya çıkarmak içindir.[38]

Ebû Hayyân şöyle der: "Âyette, tomurcukların çokluğu ile, لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ "birbiri üzerine kümelenmiş, biri diğerinin üstüne muntazam bir şekilde binmiş, istiflenmiş" oldukları ve ondaki meyvelerin çokluğu kastediliyor. Meyve ilk çıktığında nar tanesi gibi kümelenmiş olur. Birbirine bitişik olduğu sürece ona nadîd denir. Kabuğundan çıktığında artık ona *nadîd* denmez."[39] Âyette, özellikle Kur'ân'ın ilk muhataplarının temel ihtiyacını büyük ölçüde karşılayan ve önemli bir gıda maddesi olarak bugün de dikkatleri çeken hurma örneği verilmiştir. İnsan diğer yiyecekleri buna kıyas etmeli..

38 Fîzilâli'l-Kur'ân.
39 Ebû Hayyân, Bahru'l-Muhît, 8/122; Safvetü't-Tefasir.

Hem O Su ile Ölü Toprağa Hayat Verdik

رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا *Bütün bunlar kullarımıza rızık vermek içindir. Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik.*

Yeryüzündeki sayısız yaratık, topraktan yetişen bitkilerle beslenirler. Bu ürünler, toprağın verimliliğine bağlıdır. Verimlilik de doğrudan; ister toprağın üzerine düşsün veya suyu toprağın yüzeyinde biriksin veya yeraltı kuyuları ve su kaynakları şeklini alsın, ya da dağlarda donup sonradan akarsular şeklinde aşağılara aksın, her ne şekilde olursa olsun, yağmura bağlıdır. Yağmur da, yağmurun yağmasını sağlayan hatta yağmur suyuna tabiî bir gübre de karıştıran birçok faktöre, güneşin ışık ve ısısına, mevsimlerin değişmesine, atmosferdeki ısı değişikliklerine, rüzgârların esişine ve şimşeğe bağlıdır. Yeryüzünden göklere dek var olan her şeyin arasında bir ahenk ve oranın bulunması, bunların birçok gayeye uygun ve hazır olması ve bütün bu varlıkların milyonlarca yıldan beri aynı mükemmel ahenk içinde var olmaya devam edip durmaları sadece şans eseri olamaz. Bütün bunlar, bir düzenleyici ve yapıcının, her şeyi kapsayan irade, plân ve hikmeti olmaksızın mı gerçekleşti? Bütün bunlar, yerlerin, göklerin, güneşin, rüzgârın, suyun, sıcaklığın ve soğuğun Yaratıcısının ve Rabbinin sadece ve sadece bir tek Allah olduğu gerçeğinin apaçık delilleri değil midir?[40]

İşte Ölmüş İnsanların Mezarlarından Çıkışı da Böyle Olacaktır

كَذَلِكَ الْخُرُوجُ *İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır.*

---

[40] Tefhîmu'l-Kur'ân, Rum sûresi 24. âyetin tefsiri.

Burada الْخُرُوجُ hürûc *çıkış* denilmesi anlamlıdır. Ebussuud'un açıklamasına göre yerden bitkilerin çıkarılmasına ihyâ (diriltme) ve ölülerin dirilmesine hürûc (çıkış) denilmesi, önemsiz gibi görülen bitirmenin şanını büyütmek ve uzak görülen ölümden sonra dirilme işini tabiî bir fiil gibi kolay göstermek ve bu şekilde bitkileri çıkarma ve ölüleri diriltme arasında benzeyişi gerçekleştirmekle karşılaştırmayı açıklamak ve anlaşılmasını kolaylaştırmak içindir.[41] Pek çok âyette olduğu gibi burada da maddî âlemdeki diriliş, öteki âlemdeki öldükten sonraki dirilmeye örnek gösterilmiştir. Aslında iç içe yaşadığımız için kanıksadığımız bu dünyadaki diriliş/toprağın yeşermesi de Yüce Allah'ın kudretini göstermektedir.

Toprağın ve İnsanın Öldükten Sonra Diriltilmesi

Altıncı âyetten bu âyete kadar anlatılanlarla şu denmek isteniyor: Bütün bunları sizin gözleriniz önünde yapıp duran Allah nasıl olur da insanı öldükten sonra diriltmekten âciz olur? O, sürekli, bedenleri meydana getiren parçalar tamamen cansız olmasına rağmen, o ölü maddeye can vererek sayısız bitki, hayvan ve insan var etmektedir. O, size suyun isabet ettiği her kuru toprak parçasının bir müddet sonra bitkiler ve hayvanlarla canlanıp, yeşerdiğini göstermektedir. Bütün bunlara şâhit olmasına rağmen eğer bir kimse hâlâ bütün kâinatı iradesi altında tutan Allah'ın insanı öldükten sonra diriltmekten âciz kalacağını düşünüyorsa, tamamen sağduyudan yoksun demektir.

Yerküresini canlı yaratıkların kalması için uygun bir yer yapan, yeryüzünün cansız toprağını, gökyüzünün cansız suyu ile birleştirerek bağ ve bahçelerinizde göz alıcı manzaralar içinde gördüğünüz bin bir çeşit bitkileri yaratan ve bu bitkileri

---

41 Ebussuud, İrşâdü'l-Akli's- Selîm.

insan, hayvan herkes için rızık ve hayat kaynağı kılan Allah hakkında sizin; öldükten sonra tekrar diriltmeye gücünün yetmediğini zannetmeniz baştanbaşa akılsızca bir zandır. Siz kendi gözlerinizle her geçen gün, bir bölgenin tamamen kuru ve cansız kaldığını görüyorsunuz. Yağmur taneleri düşer düşmez o kuru yerlerden birden hayat fışkırdığını, bir müddetten beri ölmüş olan köklerin aniden dirildiğini, bin bir çeşit böceklerin toprağın altından çıkarak koşuşmaya başladıklarını müşâhede ediyorsunuz. Bunların hepsi öldükten sonra tekrar dirilmenin imkânsız olmadığını apaçık ispat eden gerçeklerdir. Gözlerinizle apaçık gördüğünüz bu gerçekleri inkâr edip yalanlayamıyorsunuz da, Allah dilediği an, o ot filizlerinin çıktığı gibi sizin de yerden öyle canlanıp çıkacağınızı nasıl inkâr eder, nasıl yalanlarsınız?

Bu arada şunu da hatırlamalıyız ki: Arabistan'ın pek çok bölgelerine bazen beş sene boyunca bir damla yağmur düşmez. Bu kadar uzun zaman boyunca ısınan, hatta kavrulan çöllerde ot köklerinin ve böceklerin yaşaması bile düşünülemez. Buna rağmen oraya bir gün azıcık bir yağmur yağsa hemen ot bitiyor, böcekler canlanıveriyor. Bu bakımdan Arabistan halkı, öldükten sonra insanların tekrar diriltilmesinin, ölü toprağın su ile diriltilmesi gibi kolay olacağı şeklindeki ispat yolunu, uzun kurak seneler tecrübesi geçirmeyen insanlara göre daha iyi anlar.[42] Çünkü ölü toprağın diriltilmesi olayı onların çevrelerinde sürekli tekrarlanmaktadır. İnsanlar buna alışkındırlar, fakat itirazdan ve hayretlerini ifade etmezden önce buna dikkat etmezler ve bunu görmezler. Hâlbuki öldükten sonra canlı olarak çıkışları da, ölü toprağın diriltilişi gibi aynen bu şekilde ve bu kadar basit olacaktır. [43]

---

42 Tefhîmu'l-Kur'ân.
43 Fîzilâli'l-Kur'ân.

Kâf Sûresi ve Haşrin İspâtı

Bedîüzzaman'a göre Kâf sûresi; öyle parlak, güzel, şirin ve yüksek bir beyanla haşri beyan eder ki, baharın gelmesi gibi kat'î sûrette kanaat verir. Mesela, kâfirlerin, çürümüş kemiklerin dirilmesini inkâr ederek "Bu acayiptir olamaz" demelerine karşı, ikinci âyetten 11. âyetteki كَذَلِكَ الْخُرُوجُ "*İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır*." cümlesine kadar haşri ispât eder. Bu ispatla kullandığı beyan tarzı su gibi akar, yıldızlar gibi parlar, kalbe hurma gibi hem lezzet, hem zevk verir, hem rızık olur.[44]

1-11 Arası Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler

1- Kur'ân birçok hayır ve faydalar ihtiva eden, büyük bir kıymete ve şerefe sahip ilâhî bir kitaptır. Sahip olduğu güzellik ve faydaları göstermek için Yüce Allah Kur'ân'a yemin etmiştir.

2- Kureyş kâfirleri iki şeyden dolayı şaşkınlığa düşmüşlerdir.

a) Allah'ın azabına karşı kendilerini korkutacak, yine kendileri gibi bir insan olan Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesi.

b) Ölümden sonra yeniden hayat bulma, yeniden dirilme hâdisesi.

3- Yeryüzünde ve gökyüzünde hiçbir kimse Allah'ı âciz bırakamaz. Her şeyi bilen Allah, ölüleri de diriltmeye kâdirdir. Öldükten sonra cesetlerin parça parça olmuş zerrelere ve çürümüş kemiklere döneceğini de bilmektedir. Bir parçanın kime ait olduğunu karıştırmadan bütün parçaları toplayıp birbirine bitiştirmeye ve yeniden diriltmeye O'nun gücü yeter. Zaten ilk yaratılışta O herkesi topraktan yaratmıştır.

---

44 Bedîüzzaman, R. N. Külliyatı, İstanbul 1996, I,169.(25 Söz.)

4- Kâfirlerin yeniden dirilişi ve âhiret hayatını yalanlamalarının asıl sebebi, kendisinde asla şüphe bulunmayan bir hakikat olan Allah tarafından indirilmiş, önünden ve arkasından kendisine yanlış bilgi ve düşüncenin giremeyeceği Kur'ân-ı Kerîm'i ve mucizelerle sâbit peygamberlik müessesesini yalanlamalarıdır. Bu sebeple de onlar kendi dinleri hakkında bir tedirginlik ve ızdırap duymaktadırlar.

5- Allah'ın yeniden diriltmeye kâdir ve bunun imkân dâhilinde olduğuna dair birçok delil bulunmaktadır. Direksiz olarak inşâ edilmiş, parlak yıldızlarla süslenmiş, çatlak ve yarıkları olmayan gökler ile rahat ve huzurlu bir hayata uygun olması için dayayıp döşediği, yüksek ve sağlam dağlarla sâbit kıldığı ve kendisinde çeşitli renklerde, güzel şekillerde, hoş kokulu ve taze meyveli ağaçlar ve bitkiler yarattığı, benzersiz güzelliklere sahip yeryüzünü içine alan kâinatın yaratılması yeniden dirilişi ispat eden en önemli delillerden biridir. Yüce Allah bütün bunları kulların kalp gözlerini açmak ve kudretine onların dikkatlerini çekmek, ayrıca Allah'a dönen ve onun kudretini düşünen bütün kullarına hatırlatmada bulunmak için yapmıştır.

6- Allah'ın üstün güç ve kudretini gösteren delillerden birisi de; O'nun bulutlardan bereketli ve çok faydalı olan yağmuru indirmesidir. Allah o yağmurla bahçeleri, ekinleri, hasat edilip yıl boyu azık olarak saklanan hububatı ve küme küme tomurcukları bulunan yüksek ve uzun hurma ağaçlarının yetişmesini sağlamıştır.

7- Yüce Allah nasıl bu ölü topraklara hayat verdiyse, insanları da aynı şekilde öldükten sonra hayat verip çıkaracaktır. Böylece Yüce Allah'ın ölüleri dirilteceğine dair delili zikretmesinden sonra yaratılmış olan varlıkların bundan sonra bâkî kalacakları delili de ortaya çıkmış olmaktadır. Zira Allah Teâlâ

önce ölüleri dirilteceğini açıklamış, ardından onları diri olarak bırakacağını beyan etmiştir.[45]

Yüce Allah kâinat kitabından yukarıdaki sayfaları sunduktan sonra, bundan sonraki âyetlerde insanlık tarihinin kitabından bazı sayfaları gözler önüne seriyor. Bu sayfalar, yalanlayıcıların âkıbetlerini anlatıyor. O zamanlarda yaşayan yalanlayıcılar da öldükten sonra dirilme konusunda şu müşrikler gibi kuşku duymuşlar ve onların Peygamber Efendimizi yalanladıkları gibi onlar da, kendilerine gönderilen Peygamberlerini yalanlamışlardı. Böylece Yüce Allah, Mekke kâfirlerini uyarıyor ve mazeretlerini ortadan kaldırmak için, geçmiş milletlerden yalanlayanların başlarına gelenleri onlara hatırlatıyor. Tabii ki uyarı, Mekke inkârcıları şahsında bütün inkârcılaradır. Bu âyetler inkârcılar için uyarıcı olduğu gibi, iman edenler için de kendilerine yapılan işkencelere sabretmelerine, imanda karar kılmalarına ve imanlarının güçlenmesine katkı sağlayan cümlelerdir.

---

45 Tefsiru'l-Münir.

ONLARDAN ÖNCEKİLER DE YALANLADILAR VE AZABA ÇARPTIRILDILAR

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَاَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ
وَفِرْعَوْنُ وَاِخْوَانُ لُوطٍ ﴿١٣﴾ وَاَصْحَابُ الْاَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ
كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَع۪يدِ ﴿١٤﴾

12-14- *Onlardan önce Nûh halkı, Ashab-ı Ress, Semûd, Âd, Firavun halkları.*

Lût'un hemşehrileri, Ashab-ı Eyke ve Tubba' halkı da hakkı yalanladılar.

Evet, onların hepsi peygamberleri yalancı saydılar da tehdidime müstahak oldular, azaba çarptırıldılar.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ *Onlardan öncekiler de yalanladılar.* Bu âyetlerle Peygamberimize tesellî ve kâfirlere uyarı misalleri veriliyor. Yani şöyle diyor: Ey Peygamber, sen yalanlanan ilk peygamber değilsin, üzülme ve asla yılgınlık gösterme. Siz ey müminler, sizin peygamberiniz ve davetinize gösterilen bu tepkiler, önceki davetçilere de gösterilmişti. Bu yüzden tepkiler asla sizi yıldırmasın ve yolunuzdan döndürmesin. Siz ey kâfirler, sizler

de yalanlayıcıların ilki değilsiniz. Sizden önceki yalanlayıcıların nasıl tarihten silinip gittiklerini gördünüz. Sizin de yaptıklarınız yanınıza kalacak değildir. Aklınızı başınıza alın. Aksi takdirde yapıp ettiklerinizin sonucuna katlanırsınız..

Ress ashabı

أَصْحَابُ الرَّسِّ *Ress ashabı*. Ress, örülmedik kuyu demektir. Fakat Ress halkının kimler olduğu tam bilinmiyor. İbn Abbas'tan "Onlar, Semûd kavmidir" diye bir rivayet vardır. Hâlbuki âyetteki "vav", yani "ve" bağlacı, Semud'dan bir başkasını gerektiriyor. Katâde'nin Ress ashabı hakkında: "Yemâme'de, Ress, diğer namıyla Fele denilen büyük bir köy halkı olup Semûd'un geride kalanlarındandılar. Peygamberlerini öldürdüler, yok edildiler." dediği rivayet edilmiştir.

Vehb ve Kelbî'den: "Ress halkı, Eyke halkı gibi Hz. Şuayb'ın (aleyhisselâm) gönderildiği bir topluluk idi. Putlara taparlardı, kuyuları ve koyun, keçi ve inek sürüleri vardı. Hz. Şuayb (aleyhisselâm) kendilerini İslâm'a ve kulluğa davet etti. Yalanlayıp azgınlık ve eziyete devam ettiler ve günün birinde örülmemiş kuyuları olan Ress'in etrafında bulundukları sırada orası çöktü ve yere geçtiler." diye nakledilmiştir.

Ebû İshak der ki; Kur'ân'da Ress, kuyu demektir. Rivayet edilir ki, bunlar peygamberlerini yalanlayıp bir kuyuya atarak üstünü kapatan bir topluluktur. Ress'in Yemâme'de Fele denilen bir topluluk ve Semûd'dan birtakım insanların beldesi olduğu rivayet olunmaktadır. Bu konuda daha başka rivayetler de vardır. Bununla beraber, rivayetlerin çoğunda, peygamberlerini öldüren veya kuyuya atan bir topluluk olduğu belirtilmiştir.[46]

---

46 Elmalılı, Furkân sûresi, 38. âyetin tefsiri.

Mevdûdî, Tefhîmu'l-Kur'ân isimli eserinde Ashâbu'r-Ress hakkında şöyle demektedir: "Arap kaynaklarına göre "er-Ress" adında iki yer bilinmektedir. Biri Necid'de, diğeri kuzey Hicaz'da bulunmaktadır. Necid'de bulunan "er-Ress" daha çok meşhurdur. Ve cahiliyet devri şiirlerinde daha çok bunun adı geçmektedir. Şimdi zor olan, "Ashabu'r-Ress" bu iki yerden hangisinde yaşayanlardı? Bunlara ait sağlam, geniş bilgi hiçbir kaynakta görülmemektedir. Bu konuda, kendi peygamberlerini kuyuya atan bir kavim olduğunun denilmesi en doğru olan bir ifadedir. Fakat Kur'ân'da bunlara sadece bir işaret yapılarak bırakılması, isimlerinin söylenip başka hiçbir bilgi verilmemesi, Kur'ân-ı Kerîm'in nazil olduğu sırada genellikle Arapların bu kavmi ve onların hikâyelerini bildiklerini, daha sonra bu bilgilerin tarihi kaynaklar arasında korunamadığını tahmin ettirmektedir."[47]

Firavun

وَفِرْعَوْنُ *Firavun kavmi*, yerine sadece "Firavun"un adı anılmıştır. Çünkü o milletine öyle musallat olmuştu ki; onun karşısında milletinin hiçbir şahsî görüş ve kanaati, hür düşüncesi ve inancı kalmamıştı. Onun gittiği yanlış yolda millet de peşine düşmüş gidiyordu. Bundan dolayı bütün kavminin sapkınlığının sorumlusu sadece o kişi kabul edilmiştir. Milletin görüş, kanaat ve hareket hürriyetinin olduğu yerde, o millet yaptığı işlerden sorumlu tutulur, vebaline katlanır. Bir adamın diktatörlüğü milleti güçsüz bırakıp zavallı hale getirmişse, bu durumda tek başına o adam bütün milletin günahının yükünü kendi omuzlarına almış olur. Bir tek kişinin bu sorumluluğu yüklenmesi, milletin sorumluluktan kurtulması demek değildir. Çünkü böyle bir durumda öyle

47 Tefhîmu'l-Kur'ân.

bir diktatörün tepelerine musallat olmasına tahammül etme âcizliğini göstermelerinin sorumluluğu da kendilerine aittir.[48]

Lut'un kardeşleri

إِخْوَانُ لُوطٍ *Lut'un kardeşleri, hemşehrileri.* Hz. Lût (aleyhisselâm), peygamber olarak gönderildiği kavimden olmadığı halde, onlardan evlenip damatları olduğu için, gönderildiği kavme, "Lût'un kardeşleri" denilmiştir. [49]

Ashab-ı Eyke

وَأَصْحَابُ الأَيْكَةِ *Ashab-ı Eyke.* Bol ve girift ağaçların sahipleri de yalanlamışlardı. Bunlar Hz. Şuayb'ın (aleyhisselâm) kavmidir. Bunların etrafı bahçeler ve birbirine girmiş çok ağaçla kuşatılmış olduğu için bunlara *Eyke* halkı denilmiştir.

Tubba'ın kavmi

قَوْمُ تُبَّعٍ *Tubba'ın kavmi.* Kendisi değil, kavmi ki Himyerîler'dir. Ebû Ubeyde şöyle demiştir: Yemen krallarının her birine Tubba' denilirdi. Çünkü dünyadakiler onlara tâbi olurlardı. Cahiliye'de Tubba'ın yeri İslâm'da halifenin yeri gibi idi, bunlar Arap hükümdarlarının en büyükleri idi.

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ): "Tubba' sâlih bir adam idi."[50] demiştir. Peygamber Efendimizden (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle dediği nakledilmiştir: "Tubba'a sövmeyin. Çünkü o Müslüman olmuştu.[51]"[52]

---

48 Tefhîmu'l-Kur'ân.
49 Safvetü't-Tefasir.
50 Hâkim, el-Müstedrek, II, 450; Taberî.
51 Ahmed b. Hanbel, V, 340.
52 Elmalılı, Duhan sûresi 37. âyetin tefsiri.

Tefsirciler der ki: Tubba', Yemen kralı idi. Bu zât Müslüman olmuş, kavmini İslam'a davet etmiş, fakat kavmi O'nu yalanlamıştı. Bu kral, Tubba' el-Yemânî diye bilinir.[53]

Onların Hepsi Peygamberleri Yalanladılar

كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ Onların hepsi peygamberleri yalanladılar. Yeni hayata davet için Allah tarafından gönderilen peygamberlerin peygamberliklerini yalanladılar. Ölümden sonra dirilme ve haşri de yalanladılar ve onun için hazırlanmadılar. Her ne kadar her millet sadece kendilerine gönderilen peygamberi yalanladıysa da, bütün peygamberlerin hepsinin ortaklaşa verdikleri haberi yalanlamalarından dolayı bir tek peygamberi yalanlamak, aslında bütün peygamberleri yalanlamak demektir. Ayrıca bu milletlerden her biri sadece kendilerine gelen peygamberin peygamberliğini reddetmedi, aksine onlar insanlara doğru yol göstermek için Allah tarafından bir insanın gönderilebileceğini kabul etmeye hiçbir zaman yanaşmıyorlardı. Bu bakımdan **onlar peygamberlik müessesesini inkâr ediyorlar,** dolayısıyla, milletlerden hiçbirinin suçu da sadece bir peygamberi yalanlamaktan ibaret değildir.

Azaba Çarptırıldılar

فَحَقَّ وَعِيدِ *Tehdidime müstahak oldular, azaba çarptırıldılar*. Yani hep helak oldular ve yok oldular.

وَعِيد *Vaîd*; vaad kelimesi, iyilik ve kötülükte, acıda ve tatlıda kullanılır. Fakat vaîd ve î'ad acı ve korkunç olanlarda kullanılır. Tehdit ve uyarma ifade eder. Burada *vaîd*, benim uyarmam demektir. Fasıladan, yani âyet sonlarındaki ses benzerliğine uygun düşmesi için وَعِيدِ kelimesinde esre ile yetinilerek mütekellim

53 Cemel Haşiyesi, 4/91

(birinci şahıs) yâ'sı hazfedilmiştir. Yani kelimenin aslı وَعِيدِي benim va'dim, demektir.[54]

Önceki Milletlerden Peygamberleri Yalanlayanların Durumu

Bu âyetlerde adı geçen topluluklar (ümmetler, kavimler, kabileler) tıpkı Mekke müşrikleri gibi peygamberlerini yalanlamış, onlara inanmamış, tevhid inancının yayılmasını engellemek üzere mücadele vermiş, fakat sonunda mağlup ve perişan olmuşlar, âhiretten önce dünyada cezalarını bulmuşlardır. Bunlar zikredilerek, bir yandan müşrikler uyarılmakta, bir yandan da Peygamber Efendimize moral verilmektedir.[55]

Yani Allah Teâlâ Kureyş kâfirlerini peygamberlerini yalanlamış olan önceki milletlere verdiği azabın benzerini vermekle tehdit etmiştir. Yüce Allah önceki milletlerden bazılarını; Nuh'un (aleyhisselâm) kavmi gibi tufan ile, Firavun'un kavmi gibi bazılarını denizde boğmak ile, Hud'un (aleyhisselâm) kavmi Ad gibi bazı kavimleri uğultulu azgın bir fırtına ile, Lût'un (aleyhisselâm) kavmi gibi bazı kavimleri küçük taşları savuran ve toprağın çökmesine sebep olan fırtına ile, Semûd, Medyen halkı, ve Şuayb'ın (aleyhisselâm) kavmi olan Eyke ashabı gibi bazı kavimleri şiddetli bir ses ile, Karun ve ashabı gibi bazılarını da yerin dibine geçirmekle cezalandırmıştır.

Bu milletlerden her biri Allah'ın kendisine gönderdiği peygamberi yalanladıkları için Allah'ın tehdidinin onlar hakkında gerçekleşmesi kesinleşmiş ve yalanlamaları üzerine azap onların üzerinde hemen gerçekleşmiştir. Öyleyse inkârcı Kureyş kavmi ve onlar gibi inkâr yolunu tutanlar, kendileri gibi inkârcı olan kavimlere isabet eden azabın benzerine maruz kalmaktan

54 Elmalılı.
55 Kur'ân Yolu.

sakınsınlar. Çünkü öncekilere azabın gelmesinin illeti bunlarda da mevcuttur. Zira önceki milletler peygamberleri yalanladıkları için cezalandırılmışlardı.

Kıssalarla Öğüt Verme

Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) yetiştiği ortamdaki Araplar arasında Hûd ve Sâlih kıssaları gibi Eykelilerin ve Tubba' kavminin kıssaları da anlatılırdı. Böylece Kur'ân'ın, kıssa ile ibret verme üslûbu daha etkinlik kazanır. Zaten kıssanın sadece özetine işaret edilmesi, dinleyenlerin olayı bildiklerini, âyetlerin amacının sırf olayları hatırlatarak öğüt vermek olduğunu gösterir. Kâfirlerin yalanlaması kınandıktan, Allah'ın kâinattaki kudretine dikkat çekildikten sonra hemen eski milletlerin bu kıssalarına işaret edilir ki, onların sonuçlarını hatırlayan muhataplar, öğüt alıp doğru yola gelsinler.

Şunu da işaret etmek yerinde olur ki, anlatılan kavimlerden bir kısmı, Arap yarımadasında bulunan şehirlerde yaşamışlardı. Bunlar: Tubba', Âd, Semûd ve Ashabu'r- Ress'tir. Bir kısmı da yarımadaya komşu ülkelerde yaşamışlardı ki, bunlar da: Lût kavmi, Eykeliler ve Firavun kavmidir.

Bu civar ülkelerin, Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) yetiştiği ve ilâhî vahyin indiği hicaz bölgesiyle yakın ve uzak ilişkileri vardı. Semûd, Lût ve Eykeliler, Arap ticaret kervanlarının geçtiği yollar üzerinde bulunuyordu. Irak, Yemen ve Mısır ise kervanların ulaştığı merkezlerdi. Kervanlar, ticaret gayesiyle buralara giderlerdi. Bunları hatırtlatmak, dinleyicilere, bildikleri şeyleri hatırlatmaktır. Kur'ân'ın gayesi de onlara, bildikleri, fakat zamanla üzeri küllenen kıssaları hatırlatıp öğüt vermektir. Bu hatırlatma, dinleyenlerin olaydan habersiz olmadıklarını gösterir.[56] Kıssaların ayrıntılarına girilmeyişinin bir

56 İzzet Derveze, Tefsîru'l-Hadîs.

başka sebebi de mesajın ayrıntılar arasında kaybolmasına izin vermemektir.

BİZ İLKİN YOKTAN YARATMADA BİR ÂCİZLİK, BECERİSİZLİK Mİ GÖSTERDİK?

اَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْاَوَّلِ بَلْ هُمْ فٖى لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدٖيدٍ ﴿١٥﴾

15- Biz ilkin yoktan yaratmada bir âcizlik, becerisizlik mi gösterdik ki bu tekrar yaratmada acze düşelim? Hayır! Öyle değil, onlar da böyle olmadığını bilirler. Ama yine de onlar bu yeniden yaratılıştan (dirilmeden) şüphe içindedirler.

Yüce Allah yeniden dirilişin mümkün olduğuna dair bizzat muhatapların kendilerinden bir delil zikretmiş ve şöyle buyurmuştur:

أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الأَوَّلِ *Biz ilkin yoktan yaratmada bir âcizlik, becerisizlik mi gösterdik?* Yani gerek diğerlerini, gerek kendilerini ilk yaratılışla, birinci defa meydana getirmekle kudretimizi göstermiş değil miyiz ki ikinci bir yaratışı uzak görüyorlar da رَجْعٌ بَعِيدٌ *bu uzak bir dönüştür* diyorlar. Yahut kendilerinden önce yarattığımız halka, o önceki insanlara karşı yarattıktan sonra uyarmamızı, tehdidimizi yerine getirmeye gücümüz yetmemiş de âciz mi kalmışız ki, korkmadan yalanlayıp uzak görüyorlar?

Veya ilk yaratışla kudretimiz tükenmiş de ilerisini yaratmaktan güçsüzlüğe mi düşmüşüz?

"*Biz ilkin yoktan yaratmada bir âcizlik, becerisizlik mi gösterdik?*" şeklinde çevirdiğimiz cümleyi "*ilk yaratma sebebiyle yorgun mu düştük?*" diye çevirmek de mümkündür. Bu takdirde, "Allah'ın evreni altı günde yarattığı ve yorulduğu için yedinci gün dinlenmeye çekildiği" şeklindeki Yahudi inancı, ileride (38. âyette) gelecek olan açık ifadeden önce burada da üstü kapalı olarak reddedilmektedir.[57]

Ama Onlar Bu Yeniden Yaratılıştan (Dirilmeden) Şüphe İçindedirler

بَلْ *Hayır! Öyle değil*, öyle olmadığını kendileri de bilirler.

هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ *Ama onlar bu yeniden yaratılıştan (dirilmeden) şüphe içindedirler*.

لَبْسٍ Lebs: Karıştırıp şüpheye düşürmek demektir. Onlar, ilk yaratılışı ve bizim kudretimizi itiraf etmekle beraber, yeni bir yaratma ile ölülerin dirilebileceğinde şüphe ediyorlar. Bir defa yapılanın, tekrar yapılabileceği hakkındaki kıyası, tabiî kanunu bırakıyorlar da, kudrete karşı şüpheye düşerek çelişkide bulunuyorlar.[58] Gerçek olan şudur ki, yeniden diriliş ve haşr hakkında kâfirler şaşkınlık içindedirler. Bunu bir kısmı kabul ederken bir kısmı da yalanlamaktadır. Ancak yalanlayanlar küfür ve inatları yüzünden yalanlamaktadırlar.[59]

Müşrikler sadece yeni bir yaratma hakkında şüphe ve şaşkınlık içindedirler. Onların şüphe ve tereddüt içinde oldukları yaratma, ölülerin yeniden diriltilmesidir. Müşrikler mahlûkatın ilk olarak yaratıldığını kabul ediyorlarsa -ki ediyorlar-, o takdirde

57 Kur'ân Yolu.
58 Elmalılı.
59 Tefsiru'l-Münir.

onların yeniden dirilişi inkâr etmeleri doğru değildir. Bu şekilde kâfirler azarlanmış ve onlara karşı açık bir delil getirilmiştir.[60] Çünkü bir şeyi tekrar yapmak ilk defa yapmaktan daha kolaydır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"*O ilkin mahlûkatı yaratan ve sonra tekrar yaratacak olandır ki bu ona göre daha kolaydır.*" (Rum, 27)

Başka bir âyette de şöyle buyurmuştur:

"*Kendi yaratılışını unutup bize bir misal getirdi ve bu çürümüş kemiklere kim can verecekmiş dedi. (Habîbim) De ki: Onu ilk defa yaratan ona hayat verecektir. O, her yaratmayı hakkıyla bilendir.*" (Yâsîn, 78-79)

Demek ki tekrar dirilme konusundaki şüpheden kurtulmak için, ilk yaratılıştaki kudreti iyice düşünüp anlamak gerekir.

Kutsî bir hadiste Yüce Allah şöyle buyuruyor:

"*Âdemoğlu beni yalanladı. Hâlbuki buna hakkı yoktu. Bana sövdü. Oysa onun buna da hakkı yoktu. Beni yalanlamasına gelince, o şöyle diyerek beni yalanladı: Allah beni yarattığı gibi, asla tekrar diriltmeyecektir. Oysa onu yoktan yaratmak, bana tekrar yaratmaktan daha kolay değildir. Bana sövmesine gelince, o da 'Allah, çocuk edindi.' demesidir. Oysa Ben, Tek'im, Samed'im. Çocuk edinmeyen, doğmayan eşi ve dengi olmayan İlâh'ım.*"[61]

Âhiret Hakkında Akılla Yapılan Bir İspatlama

Bu âyet, âhiret hakkında akılla yapılan bir ispatlamadır. Artık bizim bu dünyada canlı olarak var olduğumuz gerçeği ve yer, gök sisteminin gözlerimiz önünde sürüp gitmesi, Allah'ın bizi ve bu kâinatı yaratmaktan âciz olmadığını açıkça ispat etmektedir. Bundan sonra birinin çıkıp da; "Kıyameti koparttıktan

---

60 Tefsiru'l-Münir.

61 Buhârî, Tefsîru sûre 112, 1-2; Nesâî, Cenâiz 117.

sonra o Allah bir başka dünya düzeni kuramaz, öldükten sonra da o bizi diriltemez." demesi sadece akıl dışı bir söz olur. Allah âciz olsa idi -hâşâ- önceden yaratamazdı. Mademki O önceden yaratmıştır ve o yaratma sayesinde siz de varlık âlemine gelip kurulmuşsunuz, o halde kendi yaptığını bozarak kendi kurduğunu yıkarak, yeniden kurmaktan, yapmaktan âciz olabileceğini iddia etmek hangi akıl ve mantık ölçüsüne sığabilir?

Âhiretin varlığı akıl ile ispatlandıktan sonra âdeta şöyle buyurulmaktadır: Siz ister o âhirete inanın veya inkâr edin o mutlaka gelecektir. Sizin inkârınıza rağmen o gerçek bir hâdise olarak önünüze çıkacaktır. Peygamberlerin önceden haber vermelerine kulak verip inanarak, o vakit için hazırlanırsanız kendinizi kurtarmış olursunuz. Eğer kulak asmaz inanmazsanız kendi kendinizin felaketini hazırlamış olacaksınız. Siz inanmıyorsunuz diye, âhiret gelmek üzere iken durup geri gitmeyecek, gelmekten vazgeçmeyecek ve Allah'ın (celle celâluhu) adalet kanunu değişmeyecektir.[62]

12-15 Arası Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler

1. Bu âyetlerde Kureyş ve onlar gibi olan kâfirler, Allah'ın azabına maruz kalmış önceki milletlerin başına gelen kötü durumlar ile tehdit edilmişlerdir. Yüce Allah öğüt ve ibret alınmasını vurgulamak için Kur'ân'da bunu defalarca tekrar etmiştir. Çünkü Resulullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) yalanlayan kişi, peygamberlerini yalanlayan milletlerin başına gelen azabı hak eder. İşte bu âyetlerde bu milletlerin haberleri hatırlatılmış ve onların dünyada maruz kaldığı azap ile de korkutmada bulunulmuştur.

2. Ayrıca bu âyetlerle, kavminin kendisini yalanlaması ve peygamberliğini inkâr etmeleri karşısında Resulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) teselli edilmiştir.

---

62 Tefhîmu'l-Kur'ân.

3. Bu âyetlerde bütün peygamberlerin tevhid inancını getirdiklerine ve yeniden diriliş (ba's) inancını ortaya koyduklarına işaret edilmiştir.

4. Sonra da Yüce Allah yeniden dirilme gerçeğini inkâr eden kâfirleri azarlamış, onların "Bu, kabulden uzak bir dönüştür" sözlerine "İlk olarak mahlukâtı yaratmada âcizlik mi gösterdik ki onları yeniden yaratmada âcizlik gösterelim" diyerek cevap vermiştir. İşte bu, yeniden dirilişin gerçekliği, aklen ve âdeten imkân dahilinde olduğu hususunda daha önce arzedilen dış dünyadaki delillere (âfâkî) ilâve edilen, insanın kendisinden (enfüsî) getirilmiş bir delildir.

5. Gerçek olan şudur ki yeniden diriliş (ba's) ve haşr hakkında kâfirler şaşkınlık içindedirler. Bunu bir kısmı kabul ederken bir kısmı da yalanlamaktadır. Ancak yalanlayanlar küfür ve inatları yüzünden yalanlamaktadırlar.

BİZ İNSANA ŞAHDAMARINDAN DAHA YAKINIZ

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهٖ نَفْسُهُ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾

16- *İnsanı Biz yarattık. Onun için, nefsinin kendisine neler fısıldadığını, neler telkin ettiğini de Biz pek iyi biliriz. Çünkü Biz ona şahdamarından daha yakınız.*

İnsanı Biz yarattık

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهٖ نَفْسُهُ *İnsanı Biz yarattık. Onun için, nefsinin kendisine neler fısıldadığını, neler telkin ettiğini de Biz pek iyi biliriz.* "Nefsin vesvesesi" deyimi; içinden kendi kendine söylediği, gönlünden geçirdiği gizli duygular, hatıralar, kuruntular, kararlar gibi bütün iç duyguları kapsar. Zaptetmekle görevli hafaza (koruyucu) meleklerinin bile henüz farkına varmadıkları derecede gizli olarak insanın gönlüne gelen hatıralar ve nefisle ilgili şeylerin hepsini de Allah bilir. Çünkü nefisleri O yaratmıştır.

Biz Ona Şahdamarından Daha Yakınız

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ *Çünkü Biz ona şahdamarından daha yakınız.* حَبْل *Habl*; ip ve bağ demektir, damar anlamına da gelir. *el-Hablu'l-Verîd* ise: Verîd ipi, yani vücutta ip gibi uzanan verîd damarı demektir. *Verîd*, bedenin çevresinden kalbe giden, yani kirli kanı kalbe taşıyan toplardamara denir. Buna göre âyetin mânâsı: Yani insanın kalbinden geçenleri yakından biliriz ve niyetlerinden ve sırlarından hiçbir şey bize gizli kalmaz. Çünkü bizim kudret ve ilmimiz insanoğlunu içinden ve dışından öyle çepeçevre sarmıştır ki, bizim ilim ve kudretimizin ona yakınlığı, şah damarının ona yakın oluşundan daha yakındır. Onun konuşmasını işitmek için bir mesafe kat edip yanına gelmemiz gerekmez, gönlünden geçen düşünceleri bile doğrudan doğruya biliriz. Bunun gibi onu ele geçirmemiz gerekirse bir mesafeden gelip yakalamamız gerekmez. Nerede olursa olsun her zaman o kabzamızdadır, istediğimiz zaman onu ele geçiririz.[63] Çünkü yaratıcı ile yaratıkları arasındaki ilişki, yaratılan ile nefsi arasındaki ilişkiden daha önceliklidir. Zira yaratılanın ayakta kalması bizzat kendinden değildir, yaratıcısının kudreti iledir.[64]

Bu âyet, Yüce Allah'ın *yakınlığının* ve *ilminin* mükemmel oluşunu anlatan temsîlî bir ifadesidir. Yani "Biz, insana, kendisinden bir parça olan onun şah damarından daha yakınız ve kalbinden geçen her şeyi biliriz." demektir. Yoksa buradaki *yakınlık* mesafe yakınlığını anlatmak için zikredilmemiştir.

Böylece Yüce Allah, insanı yarattığını, O'nun ilminin insanın zihninden ve gönlünden geçenlere varana dek bütün hallerini kuşattığını ve insanın sahip olduğu hallerden hiçbirinin O'na gizli kalmadığını haber vermiştir. Fakat kalpten geçen

63 Tefhîmu'l-Kur'ân.
64 Elmalılı.

düşünceler için ceza yoktur. Bunun delili Resulullah'ın şu sahih hadisidir: "Şüphesiz Allah Teâlâ konuşmadıkları ve yapmadıkları müddetçe kalplerinden geçirdiklerinden dolayı ümmetimi sorumlu tutmaz."[65] Ancak bu hadis, insanın gönül dünyasını ihmal etmesini ve sürekli günah kurguları içerisinde olmasını gerektirmez. Çünkü dervişin fikri ne ise zikri de o olur, kişinin dış dünyası iç dünyasının aynasıdır.

İnsanın, "Biz ona şahdamarından daha yakınız." gerçeğini düşündüğü zaman titrememesi ve kendisini hesaba çekmemesi mümkün değildir. Eğer insan sadece şu ifadenin anlamını kafasında canlandırabilseydi, Allah'ın hoşnut olmayacağı bir tek sözü bile söylemeye ve hatta kabul buyrulmayacak bir tek düşünceyi bile aklından geçirmeye cesaret edemezdi. İnsanın sürekli bir kaçınma, devamlı bir korku ve hesaba çekilmeyi asla dikkatten kaçırmayacak şekilde uyanıklık içinde yaşaması için şu bir tek âyet bile yeterlidir.[66]

---

65 Buhârî, Eymân 15.
66 Fîzilâli'l-Kur'ân.

DİKKAT! AĞIZDAN ÇIKAN HER ŞEY KAYDEDİLİYOR

اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾ مَا يَلْفِظُ
مِنْ قَوْلٍ اِلاَّ لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾

17-18- Zaten onun sağında ve solunda yerleşmiş iki kayıtçı vardır. Ağzından çıkan bir tek söz olmaz ki yanında, bu iş için hazırlanmış gözcü olmasın, onun söylediğini ve yaptığını kaydetmiş olmasın.

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلاَّ لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ *Ağzından çıkan bir tek söz olmaz ki yanında, bu iş için hazırlanmış gözcü olmasın, onun söylediğini ve yaptığını kaydetmiş olmasın.* Bu âyetlerin oluşturduğu tablo şöyledir: İnsanı yok iken yaratan Allah, onun içini dışını, bütün gizliliklerini bilmektedir. İnsanların sağ ve sollarında bulunan, yapıp ettiklerini eksiksiz kaydetmekle yükümlü bulunan iki melek bu işi, "hâşâ Allah bilsin veya unutmasın diye değil"; insanın hiçbir surette inkâra veya Allah'ın adâletinden şüpheye ihtimali kalmasın ve kullar için bir belge olsun diye kaydetmektedir. Tabii bunun dışında bizim bilemeyeceğimiz başka hikmetler de vardır.

Onlar bu kayıt işlemini yaparken, insana kendinden daha yakın olan Allah zaten her şeyi bilmektedir.[67]

Mücâhid şöyle der: Allah, insanın bütün hallerini bildiği halde, delil getirip susturmak için, yaptıklarını yazan ve muhafaza eden gece iki melek, gündüz de iki melek görevlendirmiştir. Biri sağında olup iyiliklerini, biri de solunda olup kötülüklerini yazar. İşte Yüce Allah'ın "*onun sağında ve solunda yerleşmiş iki kayıtçı vardır*", âyetinin mânâsı budur.[68]

Âlûsî de der ki: Bundan maksat şudur: İki koruyucu zabıt meleği, insanın söylediklerini yazarken Yüce Allah, insanın durumunu, her gözetleyiciden daha iyi bilir. O'nun, iki meleğin amelleri yazıp korumalarına ihtiyacı yoktur. Zira Yüce Allah, o iki melekten daha iyi bilir ve onlara gizli kalan şeylerden de haberdardır. Fakat hikmet, şahitlerin bulunacağı kıyamet gününde, o iki meleğin yazmış oldukları sahifeleri göstermeleri için, yazıya geçirmiş olmalarını gerektirmektedir. Kul, Allah'ın, ilmiyle her şeyi kuşattığını bilmekle birlikte, meleklerin de bunları yazdığını bilince, iyilikleri daha çok yapmak ve kötülüklerden de uzak durmak ister.[69] Yüce Allah'ın bu uygulamasında, yazılı belgenin önemine vurgu yapılmakta ve kulların düyevî işlerinde yazıdan yararlanmaya yönlendirilmektedir. Zira bilgiler yazı ile daha iyi kayıt ve koruma altına alınır.

Her Şey Kaydediliyor mu?

Allah, insanın içinden geçen bütün düşünceleri bilir. Gözcü melekler ise, insanın konuştuğu ve yaptığı şeyleri kaydederler. Yani melekler, insanın içinden geçenleri değil, sadece dışa çıkan, görünen fiillerini yazarlar. Demek ki insanın

---

67 Kur'ân Yolu.

68 Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân.

69 Âlûsî, Rûhu'l-Meânî.

içinden geçen her düşünceyi bilmezler. Çünkü içten geçen düşünceler, onlara göre gaybtır, yani gizlidir. Gözcü meleklerin dahi vâkıf olamayacağı gaybı, gizlilikleri ise sadece Allah bilir. Elmalılı bu âyet hakkında şöyle demiştir: "Bu âyetlerin zâhirinden anlaşıldığına göre melekler, ağızdan çıkan her sözü yazarlar, buradan hareketle fiilleri de yazdıkları anlaşılır. Sözgeliminden, içteki vesveseler gibi bazı şeyler Allah tarafından bilindiği halde, gözcü meleklerden de gizli kaldığı anlaşılmaktadır. İmam Mâlik: "Her şey yazılır. Hatta hastalıktaki inilti bile" demiştir. Fakat bundan anlaşılan dışarıya çıkan her şey demektir. Âyette, kalpten geçen düşüncenin yazıldığına dâir bir işâret yoktur. Demek ki, niyet, azim, karar mertebelerine gelmeyen vesveseler yazılmaz. İçten geçen sözlerin, yani kendi kendine konuşmanın veya düşüncenin hiç yazılmadığını bildiren haberler de vardır. Nitekim Beyhakî Şuab'de Huzeyfe b. Yemâm'dan (radıyallahu anh) şöyle rivayet etmiştir: Sözün yedi kilidi vardır. Onlardan çıktığı zaman yazılır. Çıkmazsa yazılmaz: Kalp, küçük dil, dil, iki çene, iki dudak. Bu مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ "*Ağzından çıkan bir tek söz olmaz ki yanında, bu iş için hazırlanmış gözcü olmasın, onun söylediğini ve yaptığını kaydetmiş olmasın.*" âyetinin anlamına uygundur. Bazıları mubahların yazılmadığını, ancak sevap veya azabı bulunanların yani sorumluluğu olanların yazıldığını söylemişlerdir. Biz ortaya çıkan her fiil ve sözün yazıldığı, gizli kalanlardan yazılmayanlar bulunduğu, bununla birlikte hâfızaya geçenlerin (karar haline gelen düşüncelerin) yazılmış demek olduğu görüşündeyiz."[70] İbn Abbas'a (radıyallahu anh) göre ise "Ancak mükâfat ve ceza gerektirecek sözler yazılır."[71]

---

70 Elmalılı.

71 İbn Kesîr; Kurtûbî.

Kalpten Geçenlerden Soru Sorulacak mı?

Konumuzla ilgili olarak Bakara sûresi 284'ncü âyette şöyle buyurulmaktadır: "Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Ey insanlar! *Siz içinizdeki şeyleri açığa vursanız da, gizleseniz de, Allah sizi onlardan dolayı hesaba çeker.* Sonra dilediğini affeder, dilediğini azaba uğratır. Doğrusu Allah her şeye kadirdir." Bu âyete göre bir insan, kalbinden geçen şeylerden sorumlu olacak mıdır?

Kalpten geçen şeyleri iki grupta değerlendirmek mümkündür:

Birincisi: Geçici olarak akla gelen, sahibinin hoşlanmadığı, ama savamadığı şeylerdir ki, bundan sorgulama yoktur. Havâtır da denilen bu şeyler çoğu zaman irade dışında insanın gönlüne düşüverir, aklına geliverir. Bunlar ilk başta etkin değildirler ve eyleme dönüşme imkânları yoktur. "Kim de bir kötülük yapmaya niyetlenir, ama vazgeçerse onun için tam bir iyilik sevabı yazar. Kötülüğe niyet eder ve onu işlerse, ona da bir günah yazar."[72] hadîsi bununla ilgilidir.

İkincisi ise, içinde sürekli yer edenlerdir ki kişi bundan dolayı sorumludur. Birinci gruptaki şeyler zamanla iç dünyada yerleşir ve etkinlik kazanmaya başlarlar. İman, küfür, şirk, nifak, kin, haset gibi kalbî eylemler dış dünyada eyleme dönüşmese de kişi bunlardan dolayı sorumludur ve sorgulanacaktır. Çünkü kişi bunları savabilir ve savmak için de uğraşmalıdır. Dinin emrettiği nefisle mücâhade işte budur. Dinin mücadele etmeyi emrettiği havâtır ise, sorumluluk sebebidir. Zaten havâtır söz ve davranışlarla dış dünyaya yansırsa, havâtır olmaktan çıkar. Hırsızlığı tasarlayıp hırsızlık yapan kimse gibi. Ama bir kişi hırsızlığı tasarlayıp kendiliğinden vazgeçerse yukarıdaki hadisin kapsamına girer.[73]

---

72 Müslim, *İman* 203-205; Tirmizi, *Tefsir* 6,10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1,227, 242.

73 Geniş bilgi için bkz. Ali Akpınar, "Kur'ân'a göre Müslümanın Gönül Dünyası: Kalbin Eylemleri ve Sorumluğu", Tasavvuf Dergisi, sayı 15, s.119-120.

Duygu ve Düşünceler Kaydediliyor mu?

Biraz önce de dediğimiz gibi, İslâm âlimlerinin genel kanaatine göre duygu ve düşünceler kaydedilmez. Ancak Âlûsî gibi bazı âlimlere göre, onları da kaydeden melekler vardır: "Yüce Allah'ın öyle melekleri vardır ki kulların fiillerinin hepsini; hayır, şer, söz, amel, inanç, niyet, azim, karar verme vs. hepsini yazarlar. Allah o melekleri bu iş için seçmiştir. İster kasten ve bile bile işlesinler, isterse dalgınlıkla ve unutarak yapsınlar, ister sağlıklarında meydana gelsin, isterse hastalıklarında, işlerinden hiçbir şeyi ihmal etmezler."[74]

Amellerin Kaydedilmesinin Hikmeti

Bir taraftan "*Biz doğrudan doğruya insanın her çeşit hareket ve davranışlarını ve düşüncelerini biliriz.*", diğer taraftan da "*Her insan üzerine iki melek gönderilmiştir. Onlar tek tek her sözü not ederler. Onun hiçbir söz ve hareketi onların yazmasından kurtulamaz.*" buyurulmasının mânâsı, yani amelleri kaydetmenin ve şâhitliğin hikmeti şudur: İnsan başı boş bırakılmayacak ve yaptıklarından hesaba çekilecektir. Ayrıca insan, Allah'ın adaletinde hesaba çekildiği zaman, bizzat Yüce Allah kimin ne yaptığını bilmesine rağmen ona şahitlik yapmak için amellerini zaptedip gözü önüne serecek olan iki tane de şahit olacaktır.

Amel Defteri Nasıl Olacak?

İnsanların amellerinin yazılıp zaptedildiği **amel defteri** nasıl olacak ve ne cinsten olacaktır? Bunu doğru bir şekilde tasavvur etmemiz zordur, ama gözümüz önünde cereyan eden gerçeklere bakarak kesin olarak anlamaktayız ki; insanın yaşadığı ve hareket yaptığı çevrenin her tarafında seslerinin, şekillerinin, davranışlarının izleri her zerreye yerleşmektedir ve onların hepsi

---

74 Âlûsî.

tamamen o şekli ile ve o ses tonları içinde, aslında zerre kadar farkı olmadan önüne sürülecektir. İnsanlar, aynı işi son derece sınırlı ölçüdeki aletler yardımı ile yapmaktadır. Fakat Allah'ın melekleri ne bu aletlere muhtaçtırlar ve ne de bu kayıtlara bağlıdırlar. İnsanın kendi vücudu ve çevresindeki her şey onun her sesini ve şeklini (bütün konuşmalarını ve hareketlerini) en ince ayrıntıları ile zaptedip içine alan bir film ve teyp gibidir. Kıyamet günü insanoğlu kendi kulağı ile dünyada söylediği sözleri kendi sesi ile işitecektir. Ve kendi gözü ile yaptığı bütün işlerin canlı tasvirlerini görebilecektir. Bunların doğruluğunu inkâr etmesi de mümkün olmayacaktır. Burada şu da iyice anlaşılmalıdır: Yüce Allah, âhirette hesaba çektiği kimseyi sırf kendi zâtî bilgisine dayanarak cezalandırmayacak, bilakis adaletin bütün şartları tamamlandıktan sonra ona ceza verecektir. Bu bakımdan dünyada herkesin söz ve hareketlerinin tam ve eksiksiz kaydı, yaptığı işlerin bütün ispatı, inkâr edilemez şahitliklerle hazırlanmaktadır.[75] Günümüzde bilim, evrende hiçbir sesin bile zayi olmadığını tespit etmiş ve yüzyıllar öncesi söylenmiş sözlerin tespitini yapabilmek için çalışmalarını hız kesmeden sürdürmektedir.

Rakîp ve Atîd رَقِيبٌ عَتِيدٌ

Âyette geçen رَقِيبٌ عَتِيدٌ *Rakîp* ve *Atîd* hemen ilk anda akla geldiği gibi iki meleğin *ismi* değildir. İnsanın her hareket ve sözünü kaydeden her an hazır ve gözcü iki melek demektir. Rakib'in üç anlamı vardır: **1-** İşleri takip eden. **2-** Koruyup gözetleyen. **3-** Şahit ve tanık olan.

Atîd de iki anlama gelir: **1-** Devamlı hazır olan ve kaybolmayan. **2-** Tespit etmek yahut tanıklık etmek için hazırlanmış koruyucu, gözetleyici.

75 Tefhîmu'l-Kur'ân.

Biraz önce de dediğimiz gibi, bu iki meleğin amelleri nasıl kaydettiğini bilmiyoruz. Hiçbir temele dayanmayan hurafe ve vehimleri sıralamaya da gerek yoktur. Gayba ait olan bu gerçekler karşısında tutumumuz şudur: Bunları oldukları gibi alırız, nasıl olduklarını araştırmaya kalkışmadan ifade ettiği anlamlara inanırız. Çünkü bunların nasıl olduklarını bilmek bize hiçbir şey kazandırmaz. Üstelik bu gayba dair gerçekler ne tecrübelerimizin ve ne de beşerî bilgilerimizin alanına girmezler. Zira bizler bugün -görülen beşerî bilgi alanımız içinde- atalarımızın akıllarının ucundan bile geçmeyen kayıt araçları tanıyoruz. Bu araçlar hareket ve sesleri kaydetmektedir. Kameraları bunlara örnek olarak verebiliriz. Tabii bütün bunlar beşer olan bizlerin ellerinde olan araçlardır. Kaldı ki, meleklerin kayıt yöntemlerini, bizim beşerî ve sınırlı düşüncemizin ürünü olan belirli tescil yöntemi ile sınırlandırmamız için hiçbir sebep olmaması haydi haydi gereklidir. Çünkü bizim beşerî tasavvurlarımız bizim için meçhul olan o âlemden nihayet son derece uzakta bulunmaktadır. Biz o âlemden ancak Allah'ın bizlere haber verdiği kadarını bilmekteyiz.

Bu canlandırılan gerçeklerin ışığı altında yaşamak ve yapacağımız her harekete ve söyleyeceğimiz her söze karar verir vermez, Yüce katında hiçbir şey ve kırıntının asla zayi olmadığı Allah'ın huzurunda hesap defterimizde yer alsın diye, sağımızda ve solumuzda her hareket ve sözümüzü bir kaydedenin bulunduğunu hissederek yaşamak, yeter bize. Evet, bu önemli gerçeğin ışığı altında yaşamamız yeter. Bizler nasıl olduğunu bilmesek bile bu bir gerçektir. Bunun varlığını inkâr etmeye imkân yoktur. Yüce Allah bu gerçeği bizlere haber vermiştir ki ona göre hesabımızı yapalım diye, yoksa onun nasıl ve ne şekilde olduğunu öğrenmek için boşu boşuna enerjimizi harcayalım diye değil. Doğrusu bu, Kur'ân'dan ve Kur'ân'la ilgili gerçeklere dair Resulullah'ın -salât

ve selâm üzerine olsun- eğitiminden yararlananların izledikleri yol idi. Onların yolu emredileni anlamak ve yaşamaktı.

Burada unutmamamız gereken husus, yapıp ettiklerimizin nasıl kayıt altına alındığını merak etmeden ziyade; hiç kimsenin yanımızda olmadığını sandığımız en yalnız anlarımızda bile başıboş bırakılmadığımızı, mutlaka bizleri koruyup kollayan, görüp gözetleyen birilerinin olduğudur.

Ağızdan Çıkan Söze Dikkat

Resulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz bir kişi yüce Allah'ı hoşnut edecek bir kelime söylediği zaman bu kelimenin nereye ulaşacağını tahmin bile edemez. Yüce Allah o söz sayesinde o kişiye, kendisine hoşnut olarak kavuşacağını yazar. Ve şüphesiz bir kişi de yüce Allah'ı öfkelendirecek bir kelime söylediği zaman onun nereye ulaşacağını tahmin edemez. Bu söz sebebi ile Yüce Allah o kişiye kendisine kavuşacağı güne kadar gazabını yazar."[76]

Hasan-ı Basrî "sağında ve solunda oturan" âyetini okuduktan sonra şöyle demiştir: Ey insan! Senin için bir defter açıldı ve biri sağında biri solunda olmak üzere iki melek senin için vazifelendirildi. Sağ taraftaki meleğe gelince o senin iyiliklerini kaydeder, sol taraftaki ise kötülüklerini kaydeder. İstediğini yap, ister az yap; ister çok. Öldüğün zaman defterin dürülür ve kabirde boynuna asılı bir şekilde beraberinde bulunur. Yüce Allah şöyle buyurur:

"*Her insanın amel defterini boynuna doladık, kıyamet günü açılmış bulacağı kitabı önüne çıkarırız. "Kitabını oku! Bugün hesap görücü olarak sana nefsin yeter!" deriz.*" (İsrâ, 13-14)[77]

---

76 Buhârî, Rikâk, 23; Müslim, Zühd, 49.
77 Taberî.

Hikâye edilir ki, İmam Ahmed b. Hanbel ölüm anı yaklaşınca inlemekteyken, inlemenin yazıldığına dâir rivâyeti duyar ve ruhu yüce Allah'ın hoşnutluğuna akana kadar bir daha inlemez, susar. İşte o insanlar bu gerçekleri böyle alıyor ve bunlarla kesin bir iman içinde yaşıyorlardı.[78]

İnsanın Sağ ve Solundaki Melekler

Yüce Allah bu âyet-i kerimelerde, insanın sağında ve solunda birer melek vazifelendirildiğini, bunların, insanın yaptığı şeyleri kaydettiklerini bildirmektedir. Bunlardan sağ tarafta olanın iyi amelleri kaydettiği, sol tarafta olanın ise kötü amelleri kaydettiği rivayet edilmektedir. Bunlardan, sağ tarafta bulunan meleğin, sol tarafta bulunanın âmiri olduğu, kul günah işleyince sağ taraftaki sol taraftakine: "Hemen yazma belki tevbe eder." diye emrettiği ve günahları hemen yazdırmadığı rivayet edilmektedir.

Ebû Ümame'den rivayet edilen bir hadiste Resulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kişinin sağındaki melek iyilikleri yazar, solundaki de kötülükleri, iyilikleri yazan kötülükleri yazandan daha yetkilidir. Zira insan bir iyilik yaptığı zaman sağdaki melek onu on iyilik olarak yazar. Ancak insan bir kötülük yaptığı zaman sağdaki melek soldakine şöyle der: Onu yedi saat bekle, belki tesbih veya istiğfar eder.[79]

Ebû Hüreyre ve Enes'den rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Hafaza

---

78 İbn Kesîr.

79 İbn Kesîr; Kurtubî. İbn Ebi Hatim de Ahnef b. Kays'dan aynı hadisi şu şekilde rivayet etmiştir: "Sağdaki melek iyilikleri yazar ve o soldakinden daha güvenilirdir. Kul bir günah işlerse soldakine dur, yazma der ve eğer kul Allah'a istiğfar ederse o günahı yazmaktan onu men eder. Ama kul istiğfar etmezse o günahı yazar."

melekleri, tespit ettiklerini yüce Allah'ın huzuruna yükseltip sunduklarında Allah da sahifenin başında bir hayır, sonunda da bir hayır görürse mutlaka meleklerine: Şahit olun ki ben sahifesinin başı ile sonu arasındakileri kuluma bağışladım, der."[80]

Allah'a ve Âhiret Gününe İman Eden Kimse ya Faydalı Söz Söylesin veya Sussun!

Tefsirini yaptığımız âyete göre madem ki söylediğimiz ve yaptığımız her şey yazılıyor, öyleyse Allah'a ve âhirete inanan birisi olarak bizler de hep hayırlı şeyler söylemeliyiz. Konumuzla ilgili bir hadîs-i şerîfi zikrederek, bu âyetin tefsirine son vermek istiyoruz:

Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimse komşusuna iyilik etsin. Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimse misafirine ikram etsin. Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimse ya faydalı söz söylesin veya sussun!"[81]

Bu hadis, İslâm ahlâkının üç önemli konusunu ele almaktadır:

Birincisi *komşuya iyi davranmak* ve onu hiçbir şekilde rahatsız etmemek.

İkincisi *misafire ikram etmek*.

Üçüncüsü ya **faydalı söz söylemek veya susmak**tır.

Dinimizde insanlara faydalı olmak esastır. İnsanlara faydalı olamayan kimse, başkalarına zarar vermemeye gayret edecektir. Konuşmak isteyen kimse de önce düşünmelidir. Söyleyeceği

---

80 Beyhaki, Şuabu'l-İman, V, 392; Deylemi, Firdevs, IV, 54.
81 Müslim, Îmân 77.

sözün kendisine veya başkasına fayda getirip getirmeyeceğine bakmalıdır. Faydalı ise söylemeli, değilse susmalıdır. Çünkü faydasız söz hem kendine, hem de başkalarına zarar verir. Susmak suretiyle zarardan korunmak da bir faydadır.

Ağzımızdan çıkan her sözün hesabını vereceğimizi tefsirini yaptığımız bu âyet-i kerîme belirtmektedir: "*İnsan ne söylerse, mutlaka yanında, ağzından çıkanları yazan bir melek vardır.*"

Faydasız konuşmalar çoğu zaman bizi günaha götürür. Mânâsını düşünmeden söylediğimiz bir söz Yüce Allah'ı gücendirebilir; insanları birbirine düşürebilir. Unutmamalıdır ki, büyük günahları hazırlayan da gereksiz ve faydasız konuşmalardır. Dilini tutan, kendini fenalıklardan korumuş olur. Yeri gelince doğru ve faydalı söz söylemek ise bir ibadet olur. Yerinde söz söyleyerek bir haksızlığı ortaya koymak, insana Allah rızasını kazandırır.[82]

Bu âyet-i kerîme dilin korunması ve ağız disiplini konusunda en temel ve en genel esası belirlemekte, güzel veya çirkin, hayır veya şer ne olursa olsun ağızdan çıkan her sözün kaydedildiğini hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kesinlikte ortaya koymaktadır. Böylesine yakından bir takip, tespit ve denetime tâbi olduğunu bilmek, dili korumak konusunda alınabilecek en etkili tedbirdir. Yani *insan, yokluğunda tercüme-i hâli yazılan biri değil, en yakından takip edilerek yaptıkları ve söyledikleri kaydedilerek hayat hikâyesi tespit edilen ve ona göre de sorgulanacak olan bir varlıktır.* O halde "nefsinin ona verdiği vesveseler" yani içinden geçen his ve düşünceler bir yana, hiç değilse iki dudağı arasından çıkacak olan sözlere son derece dikkat etmeli ve hâkim olmalıdır. Gerek yalnızken, gerek toplum içinde, gerek

---

82 Riyâzü's- Sâlihîn Şerhi, (tercüme ve şerh: M. Y. Kandemir ve diğerleri), Erkam yay., İstanbul 2001, 2/403-405.

eğlenirken, gerekse üzülürken her an ve her yerde ağızdan çıkacak olan söz ve kelimelerin her biri kaydedilmektedir. Kelime kelime, hesabı verilecek bir hayatın sahibi olmak, son derece disiplinli yaşamayı gerektirir. Âyet-i kerîme bizde bu bilincin yerleşmesini istemektedir.[83]

83 Riyâzü's- Sâlihîn Şerhi, 6/434.

ÖLÜM SARHOŞLUĞU GELDİĞİNDE…

وَجَٓاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ﴿١٩﴾

19- Vakti geldiğinde bir gerçek olarak ölüm sekeratı başlayınca, can çekiştiği sırada insana "İşte" denir, "senin en çok nefret edip kaçtığın şey!"

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ *Vakti geldiğinde bir gerçek olarak ölüm sekeratı başlayınca,* âyetinden maksat, ölümün canı söküp alan o başlangıç safhasıdır. Bu sahfada, dünya hayatında üzerine perde çekilmiş olan hakikat açılmaya başlar. Bu noktadaki insan, peygamberlerin haber verdiği öbür âlemi berrak bir şekilde görmeye başlayacaktır. Bu anda insan âhiretin tamamen hak olduğunu öğrenecektir ve hayatın bu ikinci safhasına şanslı ve bahtiyar olarak mı, yoksa bedbaht olarak mı giriyor olduğunu da bu arada öğrenmiş olacaktır. Ahirete inanan ayne'l-yakîn inanacak, inkarcı ise o zaman şeksiz iman edecektir.

İşte, Senin En Çok Nefret Edip Kaçtığın Şey!

ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ *İşte, senin en çok nefret edip kaçtığın şey!* Yani bu, senin inanmaktan kaçtığın o hakikattir. Sen istiyordun

ki dünyada başıboş gezip dolaşasın. Öldükten sonra da yaptığın işlerin karşılığını göreceğin ikinci bir hayat olmasın. Bu yüzden âhiret düşüncesinden kaçmakta ve bu âlemin olacağını da hiçbir şekilde kabul etmeye yanaşmamakta idin. Şimdi bak! Gözünün önüne serilen işte o ikinci âlemdir.[84] Gerçekten de ölüm inanan ve inanmayan çoğu insanın korkup kaçtığı bir şeydir!

Beşer denilen şu yaratığın en çok ürktüğü, hatırından hayalini en çok uzaklaştırmaya çalıştığı şey ölümdür. Fakat ölümden kaçmak ne mümkün! Ölüm sürekli insanı istemektedir. Bıkmaz usanmaz istemekten. İnsana doğru attığı adımlar asla gevşemez. Vaktini asla şaşırmaz. Burada ölüm sarhoşluğundan söz edilmesi, insanı iliklerine kadar titretmeye yeter. Ölüm sarhoşluğu sahnesi sunulurken insan bir de Allah Teâlâ'nın "İşte ey insan bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir" sözünü işitiyor. İnsan henüz ölmeden ve bu dünyada iken bu sesin yankısı ile tir tir titriyor. Bir de ölüm sarhoşluğu içinde kıvranırken bu söz kendisine söylenince kim bilir ne hale gelir? Nitekim Hz. Âişe'den (radıyallahu anhâ) rivayet olunduğuna göre Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) önünde içinde su bulunan bir kap bulunuyordu. Ellerini suya daldırdı ve ellerini yüzüne sürerek: "Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Şüphesiz ölümün sekeratı (baygınlıkları, sarhoşlukları) vardır." dedi, sonra da elini kaldırıp şöyle demeye koyuldu: "O en büyük dost ile birlikte (olmayı niyaz ediyorum)." Nihayet ruhu kabzedildi ve eli yanına düştü.[85]

Ölüm Sekerâtı

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ "*Vakti geldiğinde bir gerçek olarak ölüm sekeratı başlayınca*" Burada بِالْحَقِّ *Hak* sözcüğünün zikredilmesi dikkat çekiyor. Bu ifade, insan ruhunun ölüm sarhoşluğu esna-

84 Tefhîmu'l-Kur'ân.
85 Buhârî, Rikâk 42.

sında gerçeği tam olarak göreceğine işaret etmektedir. İnsan ruhu gerçeği engelsiz görür o zaman. Bilmediği inkâr ettiği gerçeği idrak edip anlar. Fakat iş işten geçtikten sonra, görmek bir fayda vermez, idrak etmek bir yarar sağlamaz, tevbe kabul olunmaz ve iman hesaba katılmaz olduktan sonra gerçeği idrak edip, anlamak ne işe yarar? İşte onların yalanlayıp da bu yüzden bocalamaya düştükleri gerçek budur. Bunu anladıkları ve tasdik ettikleri zaman bu iman hiçbir yarar sağlamaz ve bir anlam ifade etmez artık.[86]

86 Fîzilâli'l-Kur'ân.

VE SÛRA ÜFÜRÜLÜR…

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ ﴿٢٠﴾

20- Sûra üfürülür kalk borusu çalar. İşte bu da tehdit edilen azabın günüdür.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ *Sûra üfürülür kalk borusu çalar.* O üflenişle bütün ölmüş insanlar tekrar cismanî hayata kavuşacak ve ayağa kalkacaktır.

Sûr; kıyamet kopmadan ve koptuktan sonra dört büyük melekten biri olan İsrâfil'in (aleyhisselâm) üfleyeceği -orduda askerleri toplamak veya dağıtmak için çalınan boruya benzer- bir borudur. İsrâfil'e (aleyhisselâm), Sûr'a üfüreceği için Sûr Meleği de denilmiştir. Fakat *Sûr*'un bugünkü boru ve çanlarla aynı olduğunu düşünmek yanlıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de Sûr'un nasıl bir şey olduğu açıklanmaz. Peygamber Efendimizden nakledilen bazı hadisler onun mahiyetini açıklar. Bu kelimeler ve kavramlar, insanlar bu tür kavramlara alışık oldukları için kullanılmışlardır. Yoksa *Sûr'un* ve *üfürülmesinin* gerçek mâhiyeti bizim anlayış kapasitemizin dışındadır.[87] Zira o öyle bir boru ki, üflendiğ zaman

87 Tefhîmu'l-Kur'ân, Tâhâ, 102. âyetin tefsiri.

sesi bütün insanlara ulaşıyor ve insanların kabirlerinden kalkıp bir büyük meydanda toplanmasına yetiyor!

Kur'ân'da Sûr ile İlgili Âyetler

– Biraz önce de dediğimiz gibi- Kur'ân-ı Kerîm'de Sûr'un nasıl bir şey olduğu açıklanmaz. Yalnız, Kur'ân'daki bir çok âyet Sûr'un varlığına bir delildir. Kur'ân-ı Kerîm'de Sûr kelimesi 10 defa geçmektedir. Sûr kelimesinin zikredildiği âyetlerin bazıları şunlardır:

"*O gün, yani kıyamet günü onlar deniz dalgaları gibi birbirine çarparak çalkalanırlar. Sûr'a da üfürülür, insanların hepsini bir araya toplarız.*" (Kehf, 99)

"*Sûra üfleneceği gün, Biz suçlu kâfirleri, gözleri (korku ve heyecandan) gömgök vaziyette haşredip toplayacağız.*" (Tâhâ, 102)

"*Sûra üflendiği zaman, o gün artık ne aralarındaki akraba tutkunluğu bir fayda verir, ne de kişi bir başkasının halini sormayı hatırından geçirir.*" (Mü'minûn, 101)

"*Artık sûra kuvvetle üflendiğinde, yer ve dağlar yerlerinden kaldırılıp bir tek darbe ile çarpılıp paramparça edildiğinde, işte o gün olan olur, kıyamet o gün kopar!*" (Hâkka, 13-15)

"*O gün sûra üfürülür, siz de bölük bölük gelirsiniz.*" (Nebe', 18)[88]

Bazı âyetlerde ise, bizzat sûr kelimesi geçmese bile, o mânâya gelen başka kelimeyle sûr'dan bahsedilmiştir:

İbn Abbâs (radıyallahu anh) فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ "*Nâkûr'a üflendiği gün*" (Müddessir 8) âyeti ile ilgili olarak şöyle demiştir: "Bu âyette zikredilen nâkûr, sûr'dur. Nâziât sûresindeki يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ "İşte o kıyamet günü, yeri şiddetle sarsan üfleme" âyetindeki *râcife*,

---

88 Diğer âyetler için bakınız: En'âm 73; Neml, 87; Zümer, 68; Yâsîn, 51; Kâf 20;

birinci nefha (üfleme), تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ “Ardından da onu izleyen ikinci üfleme» âyetindeki *râdife* de ikinci nefhadır.”[89]

Hadislerde Sûr

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm’a Sûr’dan sorulmuş, O da: “Sûr, içine üflenen bir boynuzdur!” diye cevap vermiştir.”[90]

Resulullah -salât ve selâm üzerine olsun- başka bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: “Sûr’u üfleyecek melek sûr’u ağzına almış, yüzünü dönmüş ve kendisine izin verilmesini beklerken nasıl olur da ben nimetlerden -ihtiyacım dışında bol bol-istifade ederim.” Orda bulunanlar “Ya Resûlallah! O zaman ne yapalım -veya ne diyelim-?” dediklerinde, buyurmuş ki: “Hasbünallâhü ve ni’me’l-vekîl, Alellâhi tevekkelnâ” “Allah bize yeter O ne güzel vekildir, tevekkülümüz Allah’adır.” deyin.[91] demişlerdir.

Ebû Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün bize) Sâhib-i Sûr’u (İsrafili) zikretti ve: “Sağında Cibril, solunda da Mikâil (aleyhisselâm) vardır.” dedi**.**[92]

Peygamber Efendimize; “*Gün gelecek sûra üflenecek, Allah’ın dilediği dışında, göklerde ve yerde olan herkes müthiş bir korkuya kapılacak. Hepsi boynu bükük vaziyette O’nun huzuruna varacaklar.*” (Neml, 87) âyetindeki “*Âllah’ın dilediği dışında*” kelamı ile kastedilen kişilerin kimler olduğu Ebû Hüreyre tarafından soruldu. Resûlullah cevaben, “Onlar şehitlerdir. Çünkü şehitler Yüce Allah’ın katında diridirler. Allah onları, kıyamet gününün dehşetinden, korku ve endişesinden korumuştur. O günün korku ve endişesi sadece inanmayan âsi ve günâhkâr kullar içindir.” kar-

---

89 Buhârî, Rikâk 43 (muallak olarak).

90 Ebû Davud, Sünnet 24, (4742); Tirmizi, Kıyamet 8, (2430).

91 Tirmizi, *Kıyâmet* 8; Tefsîru sûre 39.

92 Rezin tahric etmiştir. Ebû Davud, *Hurûf ve’l-kırâ’at 1*, (3999).

şılığını verdi."[93] Peygamberimiz daha sonra kıyâmet ve sûr konusunda özetle şu bilgileri verdi: "Bütün canlılar öldükten sonra ölüm meleği Azrâil Allah'ın huzuruna çıkar ve Ey Allah'ım, yaşamasını dilediğin kimselerden başka, yerde ve gökte canlı olarak yaşayan bütün varlıklar öldü der. Allah ise, geride kalanları herkesten daha iyi bildiği halde, ölüm meleğine "Geride canlı kalan kimse var mıdır?" diye sorar. Azrâil, Ey Allah'ım, ölmeyen ve daima diri olan Zât-ı Celâlin kaldı. Sen bâkîsin ve dirisin. Bir de kalmasını dilediğin Arş'ı ayakta tutan melekler, Cebrâil, Mikâil ve ben kaldım." cevabını verir. Daha sonra Allah'ın emriyle geride kalan melekler de ölür, Azrâil'e dönen Yüce Allah "Ey meleğim! Sen de diğer yaratıklarım gibisin. Bütün yaratıklarım öldü, sana ihtiyaç kalmadı. Yaratan ve öldüren benim. Artık sen de öl!" buyurur ve Azrâil de ölür. Sonra Yüce Allah "Bugün mülk kimindir?" diye seslenecek ama cevap verecek hiçbir canlı olmayacak; cevabı Allah kendisi verecektir. "Bugün mülk, tek ve her şeye gücü yeten Allah'ındır?"[94]

Ebû Hüreyre'den (radıyallahu anh) nakledilen diğer bir hadis-i şerif ise Sûr'u şöyle açıklar: "Yüce Allah gökleri yarattıktan sonra, Sûr'u yarattı ve onu İsrâfil'e (aleyhisselâm) verdi. İsrâfil ağzını Sûr'a dayamış ve gözlerini de Arş'a dikmiştir. Sûr'a üfürmesi için verilen emri beklemektedir". Ebû Hüreyre diyor ki; ben, "Ey Allah'ın Resûlü Sûr nedir?" diye sordum. O da, "Boynuza benzeyen bir alettir" diye cevap verdi. Ben yine, "O nasıl bir şeydir" diye sordum. O da, "O, çok büyük bir şeydir. Beni hakkı tebliğ etmek üzere gönderen Yüce Allah'a yemin olsun ki, yerler ve gökler onun yanında küçük kalır. Hepsi onun içine sığabilir.." diye cevap verdi.[95]

93 Taberî, Neml 87. âyetin tefsiri.
94 Taberî, Zümer 68. âyetin tefsiri.
95 Taberî, Neml 87. âyetin tefsiri.

Dikkat edilirse, sûr'un mahiyetini sahabeden bazı kişiler de merak edip peygamberimize sormuşlar, o da onların anlayacağı şekilde onu yüzeysel olarak tanımlamıştır. Ama âyet ve hadislerde asıl verilmek istenen mesaj sûr'a üflendiği andaki manzaranın dehşet ve korkunçluğudur.

Sûr'a Kaç Defa Üflenecektir?

Sûr'a kaç defa üfleneceği hususunda âlimler arasında ihtilaf vardır. İki diyenler olduğu gibi, üç diyenler de vardır. Meselâ "*Sûr'a üflendi, "Kalk!" borusu çaldı... İşte mezarlarından kalkıp, Rab'lerinin huzurunda duruşmaya koşuyorlar...*" (Yâsîn, 51) âyetinde anlatılan sûra üfleniş, bazı âlimlere göre ikinci, diğerlerine göre üçüncü üfleniştir. Çünkü bazı âyetlere göre iki üfleniş, bazı âyetlere göre ise üç üfleniş vardır. Meselâ Zümer Sûresi 68. âyete göre sûra iki defa üflenir: "*Sûr'a üflenir; Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde kim varsa çarpılıp cansız yere düşer. Sonra ona bir daha üflenir: Bir de bakarsın bütün insanlar, kabirlerinden ayağa kalkmış, etrafa bakınıp duruyorlar!*"

Neml sûresi 87. âyette ise bu ikisinden önce bir kere daha üfleneceğinden söz edilmiştir. "G*ün gelecek sûr'a üflenecek, Allah'ın dilediği dışında, göklerde ve yerde olan herkes müthiş bir korkuya kapılacak. Hepsi boynu bükük vaziyette O'nun huzuruna varacaklar.*"

Bir hadiste Sûr'a üç defa üfleneceği bildirilmiştir[96] ki, bu hadise göre:

1. *Nefhatu'l-Feza':* İlk defa sûr'a üflendiğinde büyük bir korku meydana gelecek ve Allah'ın diledikleri hariç, yerde ve gökte kim varsa âdetâ korkudan donup kalacaktır: "G*ün gelecek*

---

96 Taberî, Neml 87. ve Zümer 68. âyetlerin tefsiri; Kurtubî, Neml 87. âyetin tefsiri. Kurtubî, bu hadîsi; Ali b. Ma'bed, Taberî, Sa'lebî ve daha başkalarının da rivâyet ettiğini ve İbnü'l-Arabî'nin bu hadise sahih dediğini söyler.

sûra üflenecek, Allah'ın dilediği dışında, göklerde ve yerde olan herkes müthiş bir korkuya kapılacak.." (Neml, 87) "*Onların beklediği: Sadece bir ses… Çekişip dururlarken kendilerini çarpacak bir ses… İşte o zaman… Ne vasiyette bulunabilir, ne de evlerine dönebilirler...*" (Yâsîn, 49-50)

2. *Nefhatu'l-Sa'k:* İkinci defa üflendiğinde ise her şey helak olacaktır. Böylece yeryüzü dümdüz hale gelecek, bütün canlılar ölecek ve Allah'tan başka her şey yok olacaktır: "*Sûra üflenir; Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde kim varsa çarpılıp cansız yere düşer…*" (Zümer, 68)

3. *Nefhatu'l-Kıyâm:* Diriliş üflemesi. Allah yeni bir düzen (âhiret yurdu) kurup hesap günü gelince, üçüncü bir üfürülüşle bütün ölülerin ruhları bedenlerine girerek yeniden dirilecekler. Ve ardından hesap, kitap, mizan, şefaat, sırat, Cennet, Cehennem... kıyâmet olayları olacak. "*Sûra üflendi, "Kalk!" borusu çaldı!.. İşte mezarlarından kalkıp, Rab'lerinin huzurunda duruşmaya koşuyorlar...*" (Yâsîn, 51), "*… Sonra ona bir daha üflenir: Bir de bakarsın bütün insanlar, kabirlerinden ayağa kalkmış, etrafa bakınıp duruyorlar!*" (Zümer, 68)

Kıyâmet Ansızın Gelecektir

Kıyâmet, insanların gözleyebileceği bir şekilde yavaş yavaş gelmeyecektir. Bilakis kıyâmet insanların hiç ummadığı bir anda bağteten (ansızın) gelecek ve kim neredeyse orada kalacaktır. Kıyâmetin aniden geleceği Kur'ân'da bir çok âyette haber verilmektedir: "*Kendilerine verilen öğütleri terk edip unutunca üzerlerine her şeyin, her zevk ve nimetin kapılarını açtık. Nihayet kendilerine verilen bu genişlik ve serbestlikle tam ferahlandıkları sırada, ansızın onları kıskıvrak yakaladık da bir anda bütün ümitlerini kaybediverdiler!*" (En'âm, 44)[97]

---

[97] Diğer âyetler için bkz: En'âm 31 ve 47; A'râf 95 ve 187; Yûsuf 107; Enbiyâ 40;

Kıyâmetin ansızın kopmasıyla ilgili olarak, içinde bağteten (ansızın) kelimesi geçmeyen âyetler de vardır, meselâ Yâsîn sûresi 49 ve 50'nci âyetler:

"*Onların beklediği: Sadece bir ses... Çekişip dururlarken kendilerini çarpacak bir ses... İşte o zaman... Ne vasiyette bulunabilir, ne de evlerine dönebilirler...*"

Müşriklerin, Müslümanlarla alay ederek: "*Eğer doğru söylüyorsanız, bizi tehdit ettiğiniz bu kıyâmetin kopması ve mezarlardan kalkma ne zaman gelecek?*" (Yâsîn, 48) demeleri karşısında, Allah, hem Resûlünü (sallallahu aleyhi ve sellem), hem de O'na inananları teselli için bu âyeti indirmiştir. Evet Mekkeli müşrikler başka değil, bir tek çığlığı bekliyorlar ki, ilk üfürülüşü, yani sûrun birinci üfürülüşünü bekliyorlar. Yani bir çığlık ki, onlar kendilerinden geçmiş çekişip dururlarken kendilerini birden yakalayıverir.

Müşrikleri cezalandırmak Allah'a göre güç bir iş değildir. Allah'ın onlara fırsat vermesi, düşünüp pişman olmaları, Allah'a yönelmeleri içindi. Ama bu fırsat sürekli olmayacaktır. Çünkü zamanı gelince kıyâmet kopacaktır. Fakat kıyâmet insanların gözleyebileceği bir şekilde yavaş yavaş kopmayacaktır. Bilakis kıyamet insanların hiç ummadığı bir anda gelecek ve kim neredeyse orada kalacaktır. İnsanlar yürüyorlarken, pazarlarda alışveriş yaparlarken ve meclislerde sohbet ederlerken, âniden Sûr'a üflenecektir. Çünkü olay, âniden ve çok hızlı meydana gelecektir. Hadiste şöyle buyurulmuştur: "Kıyamet, satıcı ve alıcı aralarına kumaşı açıp alış-veriş yapmadan ve kumaşı dürmeden kopacaktır. Kıyamet, kişi havuzunu çamurla onarıp da suyunu kullanamadan kopacaktır. Kıyamet, kişi lokmasını ağzına götürdüğü halde, onu yiyemeden kopacaktır."[98]

Hac 55; Şuarâ 202; Ankebût 53; Zümer 55; Zuhruf 66; Muhammed 18.

98 Buhârî, Rikâk, 40

Kıyâmet Ne Demektir?

Kıyâmet lügatte; kalkmak, dikilmek, ayaklanmak, doğrulmak ve dirilmek demektir. İslam inancında ise; kâinatın düzeninin bozulması, her şeyin altüst olarak yok olması ile ölen bütün insanların yeniden dirilerek ayağa kalkması olayını dile getirir. Bu olay Kur'ân'da çok çeşitli isimlerle anılır:

Bunların başlıcaları Yevmü'l-Kıyâme, es-Sâa, Yevmü'l-Âhir, el-Âhire, Yevmü'd-Dîn, Yevmü'l-Hisab, Yevmü'l-Fasl, Yevmü'l-Cem', Yevmü'l-Hulûd, Yevmü'l-Ba's, Yevmü't-Teğâbün, Yevmün Azîm, Yevmün Kebîr, Yevmün Elîm, el-Kâria, el-Gâşiye, et-Tâmme, el-Hâkka, ve el-Vâkıa'dır. Bu isimler Kıyamet'in oluş biçimi ve sonrasına ilişkin çeşitli nitelik ve yönlerini açığa çıkarmakta, tanımlamaktadır.

Kıyâmet, Allah inancından sonra İslâm'ın ikinci temel inancı olan Âhiret Hayatının ilk aşamasını oluşturur. Genel bir yok oluş ve yeniden dirilişle birlikte gelişecek Haşr, Hesab, Mîzan, Cennet ve Cehennem gibi olaylar hep Kıyâmet gününün gündemi içindedir. Bu sebeple Âhiret inancı, Kıyâmet ve onunla birlikte gelecek olaylara inançtan başka bir şey değildir. Bu büyük önemi yüzünden Kur'ân Kıyâmet olayını sık sık hatırlatır, zaman zaman da bir korkutma, uyarma unsuru olarak kullanır. Kıyamet kesin olarak gerçekleşecek, şüphe götürmeyen bir olaydır. Alametleri belirmiş, yaklaşmıştır. Ancak bir göz kırpması gibi, ya da daha kısa bir zamanda gerçekleşecektir. Yani ansızın gelir. Kâfirler bu günden devamlı bir şüphe içinde kalırlar, yalanlarlar. Hâlbuki onun ağırlığına ne gökler, ne de yer dayanabilir. Sarsıntısı korkunç bir şeydir.

Kıyâmet Ne Zaman Gerçekleşecek?

Kur'ân, Kıyâmet olayının kesinliğini, yakınlığını bildirdiği, hatta oluş biçimine ilişkin tasvirler verdiği halde zamanı konu-

sunda bir açıklama yapmaz. Kıyâmet doğrudan doğruya Allah'ın dilemesine bağlı bir olaydır ve O'ndan başka hiç kimsenin bu konuda bir bilgisi yoktur. Kur'ân:

– "*Kıyâmet saatinin bilgisi şüphesiz Allah katındadır.*" (Lokman, 34) gibi âyetlerle Kıyâmet'in zamanının hiç kimse tarafından bilinemeyeceğini belirttikten sonra, bu konuda sorulan soruları şöyle cevaplar:

– "*De ki: 'Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini kendisinden başkası açıklayamaz.*" (A'raf, 187).

– "*Sana kıyamet saatini sorarlar: "Demir atması ne zaman?" diye. Sen nerede, onun vaktini bildirmek nerede? Onun sonu Rabbine varır, kesin bilgisi O'na aittir. Sana düşen sadece: ondan korkanı uyarmaktır.*" (Nâziât, 42-45)

Cibril Hadisi olarak bilinen hadiste, Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Hz. Cebrâil'in bu konudaki sorusunu "Kendisine soru sorulan, soruları sorandan daha bilgili değildir." diye cevaplayarak kendisinin de kıyâmet'in zamanına ilişkin bir bilgiye sahip olmadığını açıklamıştır.[99]

Kıyâmetin Oluş Biçimi

Kur'ân kıyâmet'in oluş biçimine ilişkin ayrıntılı ve dehşet verici tablolar çizer. Buna göre Kıyâmet:

– İlk defa sûr'a üflendiğinde başlayacak, büyük bir korku meydana gelecek ve bütün dünya âdetâ korkudan donup kalacaktır: "Gün gelecek sûra üflenecek, Allah'ın dilediği dışında, göklerde ve yerde olan herkes müthiş bir korkuya kapılacak." (Neml, 87)

– İkinci defa "Sûr'a üflenince" (Zümer, 68), kulakları sağır edecek bir ses ve korkunç bir sarsıntı nedeniyle emzikli kadınlar

99 Buhârî, İmân, 37.

kucaklarındaki çocukları unutacak, hamile kadınlar bebeklerini düşürecek, insanlar sarhoş gibi olacaklardır (Hac, 1-2).

– Gök, erimiş maden gibi, dağlar atılmış yün gibi olacak, kimse dostunu soramayacaktır (Meâric, 8-10).

– Gök yarılacak, yıldızlar dağılıp dökülecek, denizler fışkıracak, kabirler altüst edilecektir (İnfitâr, 1-5).

– Gözler dehşetten kamaşacak, ay tutulacak, güneş ve ay kararacak, insanlar kaçacak sığınacak bir yer bulamayacaktır (Kıyâme, 6-12).

– Dehşetten doğurmak üzere olan develer, kıyılmaz mallar terk edilecek, yabani hayvanlar bir araya toplanacak, denizler kaynatılacak, nefisler eşleştirilecek, ruhlar bedenlere girecek, yıldızlar yerlerinden düşüp dağılacak, Cehennem alevlendirilecek, Cennet yakınlaştırılacaktır (Tekvir, 1-13).

Kıyâmet'in genel yok oluşu belirten bu ilk safhasını, ikinci safha izleyecektir:

– Bütün insanlar yeniden dirilerek ayağa kalkacaklardır (Zümer, 68).

– Bu diriliş ve kalkışı (Bas'), toplanma (Haşr) izleyecektir. Kur'ân Kıyâmet'in bu ikinci safhasını da canlı tasvirlerle anlatır:

– "Gözleri korkudan önlerine eğildikçe eğilmiş, dehşet içinde mezarlarından çıkar, yayılmış çekirgeler gibi her tarafı dalga dalga kaplarlar. Boyunlarını, çağıran münâdîye doğru uzatmış vaziyette, kâfirler: "Bugün çok zorlu bir gün, işimiz bitik!" derler." (Kamer, 7-8).

– O gün herkes kardeşinden, anasından babasından, eşinden ve oğlundan kaçacaktır. Çünkü her insan ancak kendi derdi ile uğraşacaktır. Mü'minlerin yüzleri parıl parıl parlayacak, gülecek ve sevinç içinde olacaklardır. Kâfir ve fâcirlerin yüzleri ise sanki toprak bürümüşçesine kapkara kesilecektir (Abese, 34-42).

– Bütün insanlar tabi oldukları önderlerle birlikte çağrılacak (İsra, 71),

– Peygamberler ümmetlerine şahitlik etmek üzere toplanacak (Mürselat, 11),

– Gök beyaz bulutlar halinde parçalanacak ve melekler bölük bölük ineceklerdir (Furkan, 25).

Yeniden diriliş, kalkış ve toplanışın ardından:

– İnsanlara amel defterleri dağıtılacak,

– Mizan kurularak sevap ve günahları tartılacak,

– Hak edenler Cennet'e,

– Müstahak olanlar geçici ya da süresiz olarak Cehennem'e gönderilecek; böylece sonsuz âhiret hayatı mutluluk ya da azapla başlayacaktır.[100]

İki Üfleme Arasında Ne Kadar Süre Olacaktır?

Birinci Sûr ile ikinci Sûr ve ikinci sur ile üçüncü sûr arasında ne kadar bir süre olacağı kesin belli değildir. Ebû Hüreyre'den (radıyallahu anh) rivayet edildiğine göre Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Sûr'a iki üfleme arasında kırk vardır." Ashâb-ı kirâm, Ebû Hüreyre'ye:

– Kırk gün mü? diye sordular.

– Bir şey diyemem, dedi. Sahâbîler:

– Kırk yıl mı? diye sordular.

– Bir şey diyemem, dedi.

– Kırk ay mı? diye sordular.

– Bir şey diyemem, dedi. (Sonra hadisi şöyle tamamladı) "Kuyruk sokumu (acbü'z-zeneb) dışında insanın bütün bedeni

[100] Ahmet Özalp, Şâmil İslam Ansiklopedisi, Kıyamet md.

çürüyüp yok olur. Yeniden yaratılma işi kuyruk sokumundan başlar. Sonra Allah Teâlâ gökten bir su indirir, herkes bitkiler gibi yeniden canlanır."[101]

Mevdûdî'ye göre: "Birinci sûr ile ikinci sûr arasında ne kadar bir süre olacağı hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Bu zaman süresi yüzlerce veya binlerce yıl da olabilir."[102]

---

101 Buhârî, Tefsîru sûre (39), 3, (78), 1; Müslim, Fiten 28.
102 Tefhîmu'l-Kur'ân.

MUHÂFIZ VE ŞÂHİT MELEK

وَجَاۤءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَاۤئِقٌ وَشَهِيدٌ ﴿٢١﴾

21- O gün herkes beraberinde bir muhafız, bir de şâhit olarak Yüce Divana gelir.

Her bir nefis beraberinde bir sevkedici ve bir şahit ile gelir. İki çeşit melek, birisi o nefsi mahşere sevketmekle görevli, birisi de ameline şahit. Herkesin ameline göre şahitlik ve sevkin şekli farklı olmakla beraber, hepsi böyle iki görevli ile beraber sevkedilir. Büyük ihtimalle bundan maksat; dünyada o kişinin söz ve hareketlerini tespit edip yazmakla görevli iki melektir. Kıyamet günü sûrun sesi duyulur duyulmaz her insan mezarından kalkınca iyi olsun, günahkâr olsun, her insan iki melekle birlikte gelir. Meleklerden biri onu mahşere, yani Allah'ın mahkemesine doğru çekerek götürür, diğeri de onun amel defterini taşır ve onun hakkında şahitlik yapar.[103]

Bu sahne, dünya mahkemelerine götürülmeye son derece benzemektedir, ancak burada Cebbar (Her dilediğini zorla yaptıran) Allah'ın huzurunadır sevkediliş! Kaçışı mümkün olmayan bir sevkiyat, inkârı mümkün olmayan bir sorgulanma,

---

[103] Taberî; İbn Kesîr; Tefhîmu'l-Kur'ân.

tam bir adaletle verilecek hüküm ve itiraz söz konusu olmayan bir mahkeme!

Abdullah b. Abbas ve Dahhâk'a göre ise: "Şâhit'ten maksat, insanın yaptığı amellere şahitlik edecek; insanın dili, elleri, ayakları gibi organlarıdır.[104] Bu hususta başka bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: "*Kıyamet günü dilleri, elleri ve ayakları yapmış oldukları bütün kötülükleri tek tek bildirerek aleyhlerinde şahitlik edecektir.*"[105]

16-21 Arası Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler

1- Allah Teâlâ'nın insanı yaratması ve kalbinden geçenlere varıncaya kadar insanın bütün hallerini bilmesi Allah'ın insanı yeniden dirilteceğine ve kıyamet günü ona tekrar can vermeye kadir olduğuna delildir.

2- Yüce Allah'ın insan ve başka varlıklar hakkında ilmi geniş ve şümullüdür. Dolayısıyla hiçbir şey ona gizli ve saklı kalmaz. Allah Teâlâ'nın insana olan yakınlığını şah damarından daha yakın olmak şeklinde vermesi mecazidir. Burada kastedilen mesafenin yakınlığı değildir. Bilakis kastedilen ilminin yakınlığı ve insana dair bilgisinin genişliğidir.

3- Yüce Allah insanın bütün hallerini melek vasıtası olmadan da bilmektedir. Zira O, bir meleğin haber vermesine muhtaç değildir. Sağda ve solda iki melek vazifelendirmesi ise insanın itiraz etmesini önlemek ve insanın aleyhindeki delilleri kuvvetlendirmek içindir.

4- Melekler insanın bütün sözlerini ve fiillerini kaydederler. Kişi hiçbir söz söylemesin ki ve hiçbir fiil yapmasın ki defterine yazılmış olmasın.

---

104 Taberî.

105 Nur Suresi, 24.

5- Hesaba çekilmesi için insanın hayatta olduğu müddet zarfında sarfettiği sözleriyle yaptığı fiiller aleyhinde bir delil olarak yazılır. Ölüm kendisine geldikten sonra insan gerçeği anlar. Yani Allah'ın yaptığı vaad ve tehditler hususunda hakkın ortaya çıktığını bizzat görür.

6- Sûr'a yeniden diriliş için son nefha üfürüldüğü zaman, işte o gün Allah'ın kâfirlere azap etmeyi vaadettiği gündür.

7- Kıyamet günü her insanın yanında iki melek hazır bulunur. Biri onu mahşere götürür, diğeri de yaptığı amellerine göre onun lehinde veya aleyhinde şahitlik yapar.[106]

[106] Tefsirü'l-Münir.

GÖZDEN PERDENİN KALKMASI VE CEHENNEMLİKLER

لَقَدْ كُنْتَ فٖى غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَٓاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ
حَدٖيدٌ ﴿٢٢﴾ وَقَالَ قَرٖينُهُ هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتٖيدٌ ﴿٢٣﴾ اَلْقِيَا فٖى جَهَنَّمَ كُلَّ
كَفَّارٍ عَنٖيدٍ ﴿٢٤﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُرٖيبٍ ﴿٢٥﴾ اَلَّذٖى جَعَلَ مَعَ اللّٰهِ
اِلٰهًا اٰخَرَ فَاَلْقِيَاهُ فِى الْعَذَابِ الشَّدٖيدِ ﴿٢٦﴾

22- Allah ona buyurur: "Sen bundan gaflet içindeydin. İşte gözünün önünden perdeyi kaldırdık, şimdi artık gözün pek keskindir!"

23- Yanındaki arkadaşı "İşte!" der, "onun defteri! Her ne yapmışsa, burada yazılı!"

24-26- Allah muhafızla şâhide veya Cehennem görevlisi iki meleğe: "*Atın! buyuracak, atın Cehennem'e, her nankör, inatçı kâfiri: Hayra mani olan, haddi aşıp azan, şüpheye dalanı! Allah'ın yanı sıra başka bir tanrı benimseyeni! Atın onu o çetin azaba!*"

Sen Bundan Gaflet İçindeydin

Kıyâmet gününün sıkıntılı ve son derece zor durumunda, Büyük Mahkemenin Yüce Dîvân Başkanı olan Cenâb-ı Hak, gelen günahkâr inkârcıya şöyle der:

لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ "*Sen bundan gaflet içindeydin. İşte gözünün önünden perdeyi kaldırdık, şimdi artık gözün pek keskindir!*" Çünkü o Büyük Mahkemeyi ve Mahkemenin Yüce Dîvân Başkanını görmene engel hiçbir perde yoktur. Senin dünyada iken düşünmediğin ve gâfil olduğun an, bu andı. Tedbirini almadığın durum bu durumdu. Beklemediğin son bu son idi. Şimdi bak bakalım. Bugün artık görüşün keskindir. Bu hitap, inkârcı için ağır bir azarlamadır.

O sırada arkadaşı -ağır basan görüşe göre bu, hayatının kaydedildiği defteri taşıyan şahit olsa gerektir- öne atılır ve şöyle der:

هَذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ "*İşte!*" *der*, "*onun defteri! Her ne yapmışsa, burada yazılı!*" İşte onun defteri, yazarı kendisi olan, kendi eseri olan amel defteri. Bir idamlığın boynundaki yaftası gibi. Her şey delilli ve şahitli. Artık ilahî hükme boyun eğmekten başka çare yok. Kaçış da söz konusu değil, kurtulmak da! Rüşvet de geçmez, iltimas da yok, mahkemeyi yanıltmak da. Zira Hâkimler Hâkiminin mahkemesi!

İlâhî ifade, burada hemen hükmün imzalanıp yerine getirilişini ifade etmek için, amellerin kaydedildiği bu defterin kontrolüne dair hiçbir şeyden söz etmiyor. Doğrudan doğruya, sürücü ve şâhit olan koruyucu iki meleğe yüce ve şerefli hitaptan söz ediyor:

İnsanı Cehennem'e Götüren Sıfatlar

أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُرِيبٍ الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللهِ إِلَهًا آخَرَ فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ Allah muhafızla şâhide veya Cehennem görevlisi iki meleğe: "*Atın! buyuracak, atın Cehennem'e, her nankör, inatçı kâfiri: Hayra mani olan, haddi aşıp azan, şüpheye dalanı! Allah'ın yanı sıra başka bir tanrı benimseyeni! Atın onu o çetin azaba!*"

Bu âyetlerde Yüce Allah, insanı Cehennem'e götüren en başta gelen günahları bildirmiştir:

1- كَفَّارٍ *Keffâr:* Hakkı inkâr etmek veya Allah'a şükretmemek.

2- عَنِيدٍ *Anîd:* Hak ve haklıya karşı direnmek, inat etmek. Anîd: İnatçı, hak karşısında inat eden kimsedir. Haktan yüz çeviren, Hakkı bildiği halde reddeden, muhalefet eden demektir.

3- مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ Mennâin lilhayr: Hayra mâni olmak. *Hayra mani olan*, cümlesindeki "Hayır" kelimesi; bazen mal, bazen iyilik mânâsına kullanılır. Burada her ikisi de mümkündür. O şahsın, malından Allah'ın ve kullarının haklarını vermediğini ifade eder. Yahut hayır ve iyilikten, hem kendisini hem de başkalarını engellediği mânâsına gelir. Yani mennâin lilhayr; bütün gücüyle hayra engel olan, zekâtı vermeyen,[107] üzerindeki hakları eda etmeyen, akrabalık bağı veya sadaka vermek sûretiyle akrabasına veya fakire hayır yapmayan, yakınlarının İslam'a girmesine engel olan kimse demektir.

4- مُعْتَدٍ Mu'ted: Muamelelerinde haddi aşıp, doğruluktan sapmak. Mu'ted, azgın, eliyle ve diliyle insanlara saldıran, zulüm ve eziyet eden kimse demektir.

5- مُرِيبٍ Mürîb: Başta Allah'ın varlığı ve birliği olmak üzere dinin temel prensiplerinde şüphe etmek veya başkalarının kalbine şüphe sokmak. Mürîb, şüpheler atmak suretiyle başkalarını da şüphe içinde bırakan kimse, manasındadır. Veya şüpheci olan, Allahın birliği ve kudreti hakkında şüpheye düşen kimse manasındadır.

6- جَعَلَ مَعَ اللهِ إِلَهًا آخَرَ Ceale Meallahi İlâhen Âhar: Şirk koşmak. Şirk, Allah ile beraber başka birini ilahlığa ortak kılmaktır.

---

[107] Taberî.

Yüce Allah, işte bu çeşit insanların, melekler tarafından cezalandırılmalarını emredecektir.[108]

Atın Cehennem'e!

أَلْقِيَا *Allah, "Atın! Cehennem'e buyuracak.* Burada أَلْقِيَا *elkıyâ* kelimesi tensiyedir. Yani iki kişiye verilen bir emirdir. İbn Kesîr'in de söylediği gibi sözgelimi bu emrin, sâik ile şehîde verildiği anlaşılır. Sâik, suçluyu hesap alanına getirip, şehîd de şâhitlik yaptıktan sonra Allah onlara, suçluyu Cehennem'e atmalarını emreder. Bazı müfessirlere göre ise bu emir, bir kişiye: Yani ya sâike veya şehîde verilmiş, tekrar ve kesinlik için tesniye yapılmıştır: At at, demektir.[109]

Bu âyetlerin Velîd b. Muğîre hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Zira o, kardeşinin oğlunun İslam'a girmesine mani olmuş ve yakınlarına da şöyle demişti: İçinizden kim İslam'a girecek olursa ömrüm boyunca ona yardımcı olmam.[110]

Abdullah b. Abbas'a göre ise buradaki hitap, kâfire yapılmış bir hitaptır. Buna göre âyetin izahı şöyledir: "Kıyamet gününde kâfire şöyle denecektir: "Ey kâfir, sen dünyada iken kıyâmetten gâfildin. Yeniden dirildikten sonra biz senden gaflet perdesini kaldırdık. Artık senin gözün keskindir, her şeyi bizzat gözünle görmektesin."

Taberî'ye göre ise buradaki hitap, mümin olsun kâfir olsun bütün insanlara yapılmıştır. Kıyâmet gününde insanlara, dünyada iken gâfil oldukları, kıyâmette ise her şeyi görür oldukları bildirilecektir.[111]

---

108 Taberî.
109 İbn Kesîr; Şevkânî, Fethu'l-Kadîr.
110 Kurtubî.
111 Taberî.

ÇEKİŞMEYİN HUZURUMDA!

قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَٓا اَطْغَيْتُهُ وَلٰكِنْ كَانَ فِى ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٢٧﴾ قَالَ لَا
تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ اِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ
لَدَيَّ وَمَٓا اَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾

27- *Yanındaki arkadaş: "Ya Rabbî," der, "onu ben saptırmadım, kendisi zaten haktan iyice uzak bir sapıklık içinde idi."*

28-29 - *"Çekişmeyin huzurumda!" buyurur Allah, "Çünkü Ben daha önce gelecek tehlikeyi size bildirmiştim. Benim verdiğim kararlar değiştirilmez. Ben, kullarıma asla zulmetmem!"*

قَالَ قَرِينُهُ âyetindeki *Karîn* kelimesi; *yoldaş-arkadaş* demektir ki bu, ona küfrü ve isyanı süslü gösteren şeytandır. Cenâb-ı Hak bu arkadaş/şeytan hakkında diğer âyetlerde şöyle buyurmuştur:

– "*Biz onların yanına birtakım* ***arkadaşlar*** *katarız. Bunlar, onların önlerinde ve arkalarında ne varsa yaptıkları her türlü işi süsler, cazip gösterirler.*" (Fussilet, 25),

– "*Kim Rahmanın hikmetlerle dolu ders olarak gönderdiği Kur'ân'ı göz ardı ederse, Biz de ona bir* ***şeytan*** *sardırırız; artık o, ona* ***arkadaş*** *olur.*" (Zuhruf, 36) ve

– "*Ta ki huzurumuza gelinceye kadar böyle devam eder. Huzurumuza çıktığında* ***arkadaşına****: "Keşke seninle aramız doğu ile batı arası kadar uzak olsaydı! Meğer sen ne kötü* ***arkadaşmışsın****!" der.*" (Zuhruf, 38) buyurmuştur.

Kötü Arkadaş

قَالَ قَرِينُهُ *Yanındaki arkadaş ona der ki…* Bu *karîn*'in, yani *yoldaş* ve *arkadaşın*, dünyada o kâfire musallat olup, âhirette beraber sevkedilip Cehennem'e atılacak *şeytan*[112] olduğu şu sözünden de bellidir: رَبَّنَا مَا أَطْغَيْتُهُ *Ey Rabbimiz onu ben azdırmadım, saptırmadım.* Anlaşılan kâfir insan, "Ya Rab! Beni bu azıttı" diye özür beyan edip şeytan arkadaşının kendisini saptırdığını şikâyet edince, şeytan bu cevabı vermiş ve devamında da şöyle demiştir:

Kendisi Zaten Haktan İyice Uzak Bir Sapıklık İçinde İdi

وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ *Fakat kendisi zaten haktan iyice uzak bir sapıklık içinde idi.* Yani kendisi haktan uzağa sapmış bulunuyordu da ben ona öyle yanaştım. Kur'ân-ı Kerîm'de buna benzer birçok sahneler vardır ki, oralarda şeytan suç ortağı olan insandan aynen bu şekilde sıyrılıp uzaklaşır. Bu âyette insanın yandaşı ile aralarında geçen tartışma, İbrâhim sûresinde yandaşın kim olduğu da açıklanarak şöyle anlatılmıştır: "*Hesaplar görülüp iş tamamlanınca Şeytan onlara şöyle diyecek: "Allah size doğru vaadde bulundu. Ben de size bir şeyler vaad ettim, ama sözümden caydım. Doğrusu, benim size istediğimi yaptıracak bir gücüm yoktu. Sadece ben sizi dâvet ettim, siz de çağrımı kabul ettiniz. O halde beni ayıplamayın, kendi kendinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de*

---

[112] Taberî.

siz beni kurtarabilirsiniz! Ben, sizin daha önce beni Allah'a şerik yapmanızı da reddetmiştim." Elbette, böyle zalimlerin hakkı gayet acı bir azaptır." (İbrâhîm, 22)

Haşir sûresinde ise benzeri şöyle bir konuşma geçmektedir: "*Münafıkların durumu ise tıpkı şeytan'ın durumuna benzer ki o, insana: "Dine inanma, reddet!" diye telkin eder. O kendisine kulak verip kâfir olunca da şöyle der: "Ben senden uzağım. Çünkü ben âlemlerin Rabbinden korkarım!" Neticede ikisinin âkıbeti de, ebedî kalmak üzere Cehennem'e girmek oldu. İşte zalimlerin cezası budur.*" (Haşir, 16-17) âyetleri buna delâlet eder.

Allah'ın hükmü herkes hakkında kesinleşip, Cennetlikler Cennet'e, Cehennemlikler de Cehennem'e girmeye hazırlandığı zaman Şeytan bu sözleri söyleyecektir. Cehennem'e atılacak kişi ile şeytan böyle tartışınca Yüce Allah şöyle buyuruyor:

Ben Daha Önce Gelecek Tehlikeyi Size Bildirmiştim

قَالَ لاَ تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ * مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ -28-29 "*Çekişmeyin huzurumda!" buyurur Allah, "Çünkü Ben daha önce gelecek tehlikeyi size bildirmiştim. Benim verdiğim kararlar değiştirilmez. Ben, kullarıma asla zulmetmem!*"

Yüce Allah buyurur ki, *Benim huzurumda çekişmeyin. Daha önce gelecek tehlikeyi size bildirmiştim.* Kitaplarla ve peygamberlerle uyarmış, azgınlık edenlere böyle şiddetli azap edileceğini haber vererek tenbihler, tehditler yapmış iken dinlemediğiniz halde şimdi hesap ve ceza yerinde boşuna çekişmeyin.

Benim Verdiğim Kararlar Değiştirilmez

مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ *Benim verdiğim kararlar değiştirilmez.* Yani, benim katımda kararımı değiştirme prensibi yoktur. Onun için benim mükâfat ve ceza konusundaki vaadlerim de değişmez.

Müfessirlere göre vaad konusunda değil de, tehdit konusunda Allah'ın muhâlefeti câizdir. Şu hadis de bu konuda vârid olmuştur: "Kim birisinin ameline karşılık mükâfat vaad ederse onu yerine getirsin.[113] Ama kim birisinin ameline ceza vaad ederse o, muhayyerdir. İsterse cezalandırır, isterse affeder." Araplar, bir cezayı vaad edip de onu yapmamayı sözünde durmamak saymaz ve ayıplamazlar. Aksine bunu kerem ve üstünlük kabul ederler. Sözde durmamak, ancak bir hayır vaad edip sonra onu yapmamakta söz konusudur. Nitekim bir şâir şöyle demiştir:

Ben bir şey vaad etsem veya tehditte bulunsam

Tehdidimden vaz geçer, vaadimi yerine getiririm.[114]

Bu konuda Yahyâ b. Muâz şöyle demiştir: "Vaad da, tehdit de haktır. Vaad, kulların Allah üzerindeki haklarıdır. Kullar, Allah'ın emrettiği şeyleri yaptıkları zaman, Allah onlara mükâfat vermeyi tekeffül etmiştir. Sözünde durmaya Allah'tan daha lâyık kim vardır? Tehdit (vaîd) ise, Allah'ın kulları üzerindeki hakkıdır. Cenâb-ı Hak: "Böyle yapmayın, aksi halde size azap ederim." buyurmuş, kullar da o yasaklanan şeyi yapmışlardır. Artık Allah dilerse affeder, dilerse cezalandırır. Çünkü bu O'nun hakkıdır. Ancak O'nun affı ve keremi ümit edilir. Zira O, çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir. Ama Allah, kendisine şirk (ortak) koşulmasını affetmez. Bu yüzden müşrikler hakkında tehdidini yerine getirir. Bunun dışındakilerden dilediğini bağışlar. O'nun, (günahkâr) mü'minler hakkındaki tehdidine muhâlef etmesi câizdir.[115]

113 Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 4/378.
114 İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, 5/379.
115 İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*.

Ben, Kullarıma Asla Zulmetmem!

وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ *Ben, kullarıma asla zulmetmem!* Yaptıkları iyiliklere mükâfat vermemek veya eksik vermek, yapmadıkları şeylerle veya yaptıklarından fazlasıyla cezâlandırmak sûretiyle zulmetmem. Allah, kudsî bir hadiste şöyle buyurmaktadır: "Ben zulmü kendime de, kullarıma da haram kıldım. Birbirinize zulmetmeyiniz..."[116]

Âyette geçen *Zallâm* kelimesi "Çok büyük zâlim" demektir. Bu kelimeden kast olunan; ben kendi kullarım hakkında zâlimim ama, çok büyük zâlim değilim, demek değildir. Bilakis bundan kast olunan şudur: Eğer ben yaratıcı ve Rab olarak kendi beslediğim yarattığıma zulmedersem o zaman çok büyük zâlim olmuş olurum. Bundan dolayı ben kendi kullarıma en ufak bir zulüm bile yapmam. Size verdiğim ceza doğrudan doğruya, kendi kendinizi müstahak kıldığınız cezadır. Hak ettiğinizden bir gram bile fazla ceza size verilmeyecektir. Benim mahkemem benzersiz bir adaletin mahkemesidir. Tamamen kesin şahadetlerle ispat edilmeden, hiç kimse bu mahkemede hak etmediği bir cezaya uğratılamaz.[117]

Büyük Müfessir Taberî, "Ben hiçbir zaman kullarıma zulmetmem." âyetini şöyle tefsir etmiştir: "Ben, yaratıklarımdan hiçbir kimseyi başkasının suçundan dolayı cezalandırarak zulmetmem. Herkesi kendi yaptığına göre cezalandırırım."[118]

Böylece korku ve dehşet dolu hesap tablosu son buluyor, ancak sahnenin hepsi bitmiyor, aksine devam eden âyette sahnenin bir başka korkunç yönünü daha gözler önüne seriyor:

---

116 Müslim, *Birr* 55.
117 Tefhîmu'l-Kur'ân.
118 Taberî.

OBUR CEHENNEM!

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ﴿٣٠﴾

30- O gün Cehennem'e Biz: "Doldun mu, dedikçe O: "Daha yok mu?" diye iştahını dile getirir.

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ "Biz o gün Cehennem'e doldun mu diyeceğiz." Bu soru ve cevap, Allah'ın Sâd sûresindeki لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ *"Andolsun ki Cehennem'i dolduracağım."* (Sâd, 38/85) vaadinin yerine getirilmesi ve Cehennem'in dehşetini tasvirdir.

Âyetteki هَلِ امْتَلَأْتِ *doldun mu?* şeklindeki soru, -hâşâ- Allah'ın Cehennem'in dolup dolmadığını bilmediğinden dolayı öğrenmek için sorduğu bir soru değildir. Burada soru, istifham-ı takrîrîdir. Yani Cehennem o genişliğiyle beraber لأَمْلأنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ *"Ben Cehennem'i, bütün cin ve insanlardan müstahak olanlarla dolduracağım."* (Hûd, 11/119) ifadesi gereğince Cehennem'e grup grup atılan cin ve insanlarla doldurulacak, fakat hızı kesilmeyecek, günahkârlara öfke ve şiddetinden daha fazlasına hırs gösterecektir. Çokları bu soru ve cevabı bu şekilde bir tasvire yorumlamışlardır.

Cehennem'in Konuşması Mecaz mı Hakîkat mi?

Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Yüce Allah'ın Cehennem'e sorması ve onun cevabı ne mânâya gelmektedir? Bu sadece mecâzî bir konuşma mıdır? Veya gerçekte Cehennem canlı ve konuşan bir şey midir ki ona hitap edilebilsin, o da konuşmaya cevap verebilsin? Bu konuda aslında kesin bir söz söylenemez. Bu mecâzî bir konuşma olabilir ve sadece durumu tasvir edebilmek için Cehennem'in hali soru ve cevap şeklinde açıklanmış olabilir. Aynen şöyle konuşan insan gibi: "Ben, arabaya niçin yürümüyorsun diye sordum, o da, içimde benzin yok diye cevap verdi." Bu konuşmada konuşulan değil, konuşanın ifadesi geçerlidir. Fakat Cehennem'in konuşmasının gerçek olması da mümkündür. Çünkü bize göre, dünyanın sessiz ve cansız olan eşyalarının mutlaka Allah nazarında da sessiz ve cansız olduğunu düşünmemiz doğru değildir. Yaratıcı kendi her yarattığı ile konuşabilir ve O'nun her yarattığı, yaratıcısının konuşmasına -onun dilini bizim anlamamız mümkün olmasa bile- cevap verebilir.[119] Nitekim bugün hayvan ve nebatatın dilinin olduğunu kabul eden bilimsel araştırmalar, genel olarak eşyanın dilinin de var olduğunu söylemektedirler.

Buharî, Müslim ve Tirmizi, Hz. Enes'den (radıyallahu anh) şu meâlde bir hadis rivayet ederler: Resulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuş: "Cehennem, içerisine âsiler atıldıkça: "Daha var mı?" demekten geri durmaz. Bu hal, Rabbu'l-İzze'nin Cehennem'in üzerine ayağını[120] koyup, iki yakasını dürüp birleştirmesine kadar devam eder. İşte o zaman Cehennem:

---

119 *Tefhîmu'l-Kur'ân.*

120 Bu hadîs, kelâmcılar arasında hayli tartışma konusu olmuştur. Bir tefsire göre hadiste geçen kadem (ayak), Allah'ın Cehennem'e attığı şerli yaratıklardır. Öne sürelen her şey kademdir. Cennet'e sokulan Müslümanlar da Allah'ın kademidir. Bkz. Tirmizî, *Tefsir*, *Kâf*, 1. dipnot.

"Yeter, yeter. İzzet ve keremine yemin olsun yeter!" der. Fakat Cennet'te boşluk devam eder. Allah, ona mahsus yeni bir halk yaratır ve bunları Cennet'in boş kısmına yerleştirir."[121]

Cennet ile Cehennem'in Münakaşası

Yine Buharî, Müslim ve Tirmizî Ebû Saîd el-Hudrî'den (radıyallahu anhâ) rivayet ettiğine göre Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuş:

"Cennet ile Cehennem münakaşa ettiler.

Cehennem:

– Bende zorbalar ve kibirliler var, dedi.

Cennet:

– Bende yalnız zayıflar ve yoksullar var, dedi.

Bunun üzerine Yüce Allah onların tartışmasını şöyle halletti:

– Ey Cennet! Sen, Benim rahmetimsin, dilediğime seninle merhamet ederim. Ey Cehennem! Sen de Benim azâbımsın. Dilediğime seninle azâb ederim. Ben her ikinizi de dolduracağım."[122]

Hadiste, Cennet ile Cehennem'in birbiriyle çekiştiğinden söz edilmektedir. Bu çekişme, kendisinin daha çok işe yaradığını ve ötekinden daha makbul olduğunu ileri sürmekten ibarettir. Cehennem, kötüleri cezalandırmakla, Cennet ise halkın hor gördüğü kimseleri barındırmakla iftihar etmiştir.

Hadîs-i şerîfin bazı rivayetlerinde, Cennet'le Cehennem'in konuşması biraz daha farklı şekildedir. Buna göre Cehennem kibirli ve zorba adamlara tahsis olunduğunu söyleyince, Cennet buna hayret etmiş, kendisine halkın sadece zayıfları ile horgörülen kesiminin geldiğini belirtmiştir.

---

[121] Buhârî, *Tefsir*, *Kâf* 1; Müslim, Cennet 37.
[122] Müslim, *Cennet* 34; Buhârî, *Tefsîru sûre* (50), 1.

Yüce Allah verdiği cevapla her ikisini de yatıştırmış, birine rahmetinin, ötekine de azâbının tecelli ettiği yer olduğunu söylemiş ve böylece üstünlük iddiasının doğru olmadığını belirtmiştir.

Âyetlerden ve başka hadislerden bildiğimize göre, Cennet'e ve Cehennem'e girecek olanlar, sadece bu gruplardan ibaret değildir. Kibirli ve zâlim olanlar, Cehennem halkının çoğunluğunu meydana getireceği için özellikle onların adı verilmiştir. Zayıf, ezilen, horlanan ve kendilerine değer verilmeyen kimseler de Cennetliklerin çoğunluğunu meydana getireceklerdir.

Cennet ve Cehennem Gerçekten Konuşurlar mı?

Gerek tefsirini yaptığımız bu âyette Allah'ın Cehennem ile konuşmasını, gerekse hadislerde zikredilen Cennet ile Cehennem'in görüşüp konuşmasını aklın kabul edemeyeceği düşüncesiyle yadırgayanlar olabilir. Böyle düşünenlere, bu anlatım tarzının bir temsil olduğunu söyleyerek cevap vermek mümkündür. Fakat bir mü'min için şöyle düşünmek daha uygun olur: Biz sadece insanlar âlemi hakkında fikir ve kanaat sahibiyiz. Hayvanlar, bitkiler ve cansız olduğunu söylediğimiz diğer varlıklar hakkında bilgi sahibi değiliz. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'de onların da bir ibadeti ve bir tesbihi olduğu, onların da Allah Teâlâ'dan korktuğu belirtilmektedir: "*Yedi gök ile yeryüzü ve bunların bütün içindekiler O'nu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki, siz onların tesbihini anlamazsınız.*" (İsrâ, 44).

Gerçek böyle olmakla beraber biz onların ibadetleri ve tesbihleri hakkında en ufak bilgiye sahip değiliz. Bu sebeple Cennet'le Cehennem'in konuşmalarını mümkün görmeyerek reddetmek akla, ilme ve dinî esaslara uygun değildir. Hadisten öğrendiğimize göre Cennet ve Cehennem'in konuşması mecâzî

olabilir. Ama Allah Teâlâ izin verince, birbiriyle gerçekten konuşmuş olabilirler.

Daha Yok mu?

Bu tablonun tamamı karşılıklı konuşma tablosudur. Ve bu tabloda Cehennem, karşılıklı konuşmayı gerçekleştiren bir taraf olarak ortaya çıkıyor. Soru ve cevaplarla hayret ve dehşet verici bir tablo çıkıyor ortaya... İşte bütün inkârcı ve inatçılar… Mâlî yükümlülüklerini yerine getirmeyenler, zâlimler ve şüpheciler... Bu yığın yığın insanlar artarda Cehennem'e atılıyorlar, küme küme Cehennem'e yuvarlanıyorlar. Sonra Cehennem'e sesleniliyor: "Doldun mu? Yeter mi?" Fakat Cehennem yediklerinin tadına varırcasına daha da tutuşuyor ve yemeğe düşkün obur bir kimse gibi: "Daha yok mu?" diyor. Aman Allahım ne dehşetli, ne korkunç bir manzara...

Bu dehşetin karşı yakasında başka bir tablo daha var. Rahat mı rahat, candan mı candan, güzel mi güzel, hoş mu hoş. Bu sahnede, yani 31-35 arası âyetlerde, Cennet var. Bu Cennet müttakîlere yaklaştırılıyor, yaklaştırılıyor nihayet güzel bir karşılama ve şereflendirme ile yakından karşılarına çıkıyor.[123]

22-30 Arası Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler

1- İnsan için görevlendirilmiş melekler, yanlarındaki insanın amellerini kaydettikleri yazıyı Allah'a arz eder. Şeytan da yanında bulunan arkadaşını ileri sürer ve şöyle der: Bu isyankâr insan Cehennem için yanımda hazır bir vaziyette bulunmaktadır.

2- Allah'ı inkâr etmek, O'na şirk koşmak, inadına hakka karşı gelmek ve O'na karşı büyüklenmek, bâtıl ve bâtıl ehlini

---

[123] Fîzilâli'l-Kur'ân.

tercih etmek, mal üzerindeki hakları eda etmemek veya insanların İslam'a girmelerine engel olmak, hakkı yalanlamak, Allah'ın dini hakkında şüpheye düşmek, başkalarının şüpheye düşmelerine sebep olmak ve Allah ile beraber başka bir mabut edinmek Cehennem azabını gerektiren büyük günahlardandır.

3- İnsanı sürecek ve onun aleyhinde şahitlik edecek olan iki meleğe, söz konusu özelliklere sahip, inatçı ve kâfir bir kimseyi, elem verici ve şiddetli bir azabı olan Cehennem ateşine atmaları emredilir.

4- Şeytan ve kâfirin her biri, Allah'ı inkâr etme günahının sorumluluğunu diğerinin üzerine atmaktadır. Kıyamet günü şeytan kâfirden beri olduğunu söyleyecek ve onu yalanlayacak, tuğyan ve inkâr etme işini kendisine değil bizzat ona nispet edecektir. Ancak gerçek şu ki, her iki grup da Cehennem'de olacaklardır.

5- Allah'ın zulüm yapması asla düşünülemez. O, noksan ve eksik sıfatlardan münezzehtir. Günahsız hiç kimseye azap etmez. Azabı hak etmeyenlere azap etmez. Ayrıca O'nun kesin olarak verdiği hüküm de değiştirilmez. Onun verdiği hüküm bütünüyle âdildir.[124]

---

124 Tefsirü'l-Münir.

MÜTTAKÎLERE YAKLAŞTIRILAN CENNET

وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقٖينَ غَيْرَ بَعٖيدٍ ﴿٣١﴾ هٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ
اَوَّابٍ حَفٖيظٍ ﴿٣٢﴾ مَنْ خَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَٓاءَ بِقَلْبٍ مُنٖيبٍ
﴿٣٣﴾ اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ لَهُمْ مَا يَشَٓاؤُنَ فٖيهَا
وَلَدَيْنَا مَزٖيدٌ ﴿٣٥﴾

31- Cennet de takvâ sahiplerine yaklaştırılır.

32-33- Onlara: "İşte, denir, buydu size vaat edilen mükâfat. Hakka yönelen, koruması gereken her şeyi koruyan, insanların görmediği yerlerde bile Rahman'a hep saygılı olan ve daima Rabbine dönen bir gönül ile gelen herkese bu mükâfat vardır.

34-35- "Haydi selâmetle girin oraya, bugün artık ebediyet günüdür." Orada onlara istedikleri her şey verilir. Nezdimizde bundan da fazlası vardır.

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقٖينَ غَيْرَ بَعٖيدٍ *Cennet de takvâ sahiplerine yaklaştırılır.* Yani bir kimsenin muttakî olduğu ve Cennet'e layık olduğu Allah'ın mahkemesinde kararlaşırsa, derhal o Cennet'i önünde hazır bulacaktır. Cennet'e ulaşmak için yürüyerek veya herhangi

bir vasıtaya binerek yolculuk yapmak sureti ile gitmeyecek. Karar zamanı ile Cennet'e girme arasında hiçbir bekleyiş olmayacaktır. Sanki *o Cennet'e yürümek zahmetine katlanmıyor, aksine o Cennet'e değil, Cennet ona geliyor. Zaten uzak değildir.* Âhiret âleminde zaman ve mekân kavramının bizim bu dünyadaki kavramlardan ne kadar farklı olacağı işte Cennet'in yaklaştırılmasından anlaşılabilir. Bu dünyada tanıdığımız çabukluk ve gecikme, uzaklık ve yakınlık gibi bütün kavramlar orada manasız şeyler olacaktır.[125]

Cennet mi Mü'minlere, Mü'minler mi Cennet'e Yaklaşır?

Cennet bir mekândır. Mekânlar ise, kendilerine yaklaşılan yerler olup, kendilerinin getirilmesi-yaklaştırılması söz konusu olmayan yerlerdir. O halde buradaki yaklaştırmak ne demektir? Buna iki açıdan cevap verebiliriz:

1. Cennet, yerinden ayrılmayan ve taşınmayan bir şeydir. Fakat Yüce Allah, mü'min kimse ile Cennet arasındaki o mesafeyi dürmüş ve kısaltmıştır, işte yaklaştırma budur.

Bu, mü'minlere yapılan bir ikramdır. Buna göre Hak Teâlâ sanki mü'min ve muttakînin şeref ve kıymetini göstermek isteyerek, mü'minin, kendisine yürünen, gidilen kimselerden olduğunu belirtmiştir.

2. Bu, mekânın yaklaştırılması manasında bir yaklaştırma olmayıp, Cennet'e girme imkânı verme manasında bir yaklaştırmadır. Çünkü Cennet, kendisindeki paha biçilmez şeyler sebebiyle, Allah'ın lütfu ve fazlı olmadan mükellefin onu elde etmeye gücü yetmeyen bir yerdir. Nitekim Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): "Hiçbir kimse, Allah'ın lütfu ve yardımı olmadan Cennet'e giremez." buyurdu. "Sende mi Ya Resûlallah?"

---

125 Tefhîmu'l-Kur'ân.

diye sorulunca, Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): "Ben de" buyurdu.[126] Buna göre âyetin manası: "Cennet girilebilir bir hale getirildi" şeklinde olur. Böylece mesafe bakımından bir uzaklık yoktur.[127]

İşte Size Vaat Edilen Mükâfat

32-33- هَذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ *Onlara: "İşte, denir, buydu size vaat edilen mükâfat. Hakka yönelen, koruması gereken her şeyi koruyan, insanların görmediği yerlerde bile Rahman'a hep saygılı olan ve daima Rabbine dönen bir gönül ile gelen herkese bu mükâfat vardır.*

هَذَا مَا تُوعَدُونَ *İşte, buydu size vaat edilen mükâfat* Yani Cennetliklere: "İşte, buydu size dünyadayken vaat edilen mükâfat. Yani Cennet'te gördüğünüz bu nimetler bizzat Rabbinizin kitaplarında, size gönderdiği peygamberlerinin lisanı ile vaadedilen nimetlerdir", denir.

Evvâb

Âyet-i kerimede geçen ve "Hakka yönelen" diye tercüme ettiğimiz أَوَّابٍ "Evvâb" kelimesinin anlamı geniştir ve çeşitli şekillerde izah edilmiştir:

"Allah'a dönüşü çok olan ve çok tevbekâr olan kimse" mânâlarına geldiği gibi; "arzularını, isyanı terkedip Allah'a itaat ve rızâyı seçen kimse" mânâlarına da gelir. O, Allah'ın hoşlanmadığı şeyleri terkeder, Allah'ın tavsiye ettiği yola tâbi olur. Bu yoldan küçük bir sapma bile onu korkutur. Çokça tevbe eder, Allah'a ibadet yapar, O'nu hatırlar ve her işinde O'na yönelir. Allahı çokça tesbih eder, yalnız başına kaldığında Allahı zik-

---

126 Müslim, Münâfikûn 76, 78; Ayrıca bkz. Buharî, Rikâk 18.
127 Tefsîr-i Kebîr.

reder. Tevbe edinceye kadar günahlarını hatırından çıkarmaz. Allah'a itaat eder ve çokça namaz kılar.

Büyük Tefsir âlimi Taberî ise "Evvâb" kelimesini izah ederken: "Günah işlemekten vazgeçip Allaha itaate yönelen ve günahlarından tevbe eden kimse." demiştir. [128]

Hafîz

Âyette geçen حَفِيظٍ "Hafîz" kelimesiyle: Koruması gereken her şeyi koruyan ve vazifesine riâyet eden, yani; Yüce Allah'ın emirlerini yerine getiren, yasaklarından kaçınan, iman ettikten sonra Rabbine verdiği sözü unutmayan, kendi zamanını, gücünü, gayret ve çalışmalarını gözeten, tevbe ettikten sonra onu bozmayıp tevbesinde duran, her zaman "Acaba ben hareket ya da sözlerimle Rabbime itaatsizlik ettim mi?" diye kendini hesaba çeken ve tevbe edinceye kadar günahlarını hatırından çıkarmayan kişi kastedilmiştir.[129] حَفِيظٍ "Hafîz" kelimesi وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللّٰهِ "... Allah'ın hudutlarını[130] bekleyip koruyanlar.." (Tevbe, 112) âyetinde de bu mânâdadır.

İnsanların Görmediği Yerlerde Bile Rahman'a Hep Saygılı Olan

مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ *İnsanların görmediği yerlerde bile Rahman'a hep saygılı olan*. "Rahman'ı görmediği halde O'na saygı duyan" mânâsı da mümkündür. Yani henüz huzuruna gelmeden, âhiret olmadan, perdeler açılmadan, Rahmân'a iman edip rahmetinin zevki, azabının dehşeti ile saygı duyan.

---

128 Bkz. Taberî.

129 Taberî; Tefhîmu'l-Kur'ân.

130 Allah'ın hudutlarını korumaya: İmanın gerekleri, ibadetler, İslâm ahlâkına uygun davranışlar, İslâm'ın her alandaki hükümleri dâhildir.

Bu âyet, mü'minin iki önemli temel özelliğine işaret etmektedir: Biri, Allah'ı görmemesine rağmen O'ndan korkar, yani gıyabında Rabbine isyan etmez. Çünkü o, O'nu görüyormuşcasına, her zaman O'nun huzurundaymışcasına O'na kulluk ve ibadet eder. Diğeri, Allah'ın Rahmet sıfatını çok iyi bilmesine rağmen günah işlemeye cesaret etmez. İşte bu iki özellik onu Allah katında takdire layık kılmaktadır.

Buna ilaveten İmam Râzî'nin açıkladığı hoş bir nükte vardır. Arapçada korku için "havf" ve "haşyet" diye iki kelime kullanılır. Mânâlarında ince bir fark vardır. *Havf* kelimesi genellikle, görülen bir güç ve kuvvet karşısında, kendi zayıflığını hisseden bir insanın kalbinde meydana gelen korku demektir. *Haşyet* ise, birinin azamet ve ihtişamını hayalinde canlandıran kişinin, onun heybeti karşısında kalbini kaplayan ürperme demektir. Buradaki âyette havf yerine haşyet kelimesi kullanılmıştır. Bu haşyet kelimesinden de; mü'minin kalbinde Allah korkusu, sadece O'nun azabından korktuğundan değil, daha çok Allah'ın azamet ve büyüklüğünü hissetmesinden dolayı onun üzerinde devamlı bir ürperti meydana getirdiği kastedilmiştir.[131]

Daima Rabbine Dönen Bir Gönül ile Gelen

وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ *ve daima Rabbine dönen bir gönül ile gelen…* Yani her şeyden geçip yalnız o Rahmân'ın rahmetine sığınan bir kalp ile huzuruna gelmiş bulunan kimselere Cennet vaad edilmiş ve yaklaştırılmıştır.

Âyette geçen مُنِيبٍ "Münîb" kelimesinin mânâsı: "Bir tarafa yüz çeviren ve tekrar tekrar o tarafa yönelen" demektir. Nitekim pusulanın ibresi daima kutba doğru yönelir, ne kadar onu çevirirseniz çevirin yine o kutup tarafına gelir. "Kalb-i münib"den de:

131 Tefsir-i Kebir.

Her şeyden yüz çevirip, Allah'a yönelen ve hayat boyu karşılaştığı her çeşit acı-tatlı hadiseler arasında devamlı Allah'a yönelen kalp kastedilmiştir. Bundan anlaşılmaktadır ki, Allah katında asıl değer ve kıymet, sadece dil ile değil, bütün samimiyeti ile can-ı gönülden O'na bağlanıp kalan insanın kıymetidir.[132]

Haydi Selâmetle Girin Cennet'e

34-35- اُدْخُلُوهَا بِسَلاَمٍ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ
"*Haydi selâmetle girin oraya, bugün artık ebediyet günüdür.*"

Orada onlara istedikleri her şey verilir. Nezdimizde bundan da fazlası vardır.

اُدْخُلُوهَا بِسَلاَمٍ Müttakîlere *haydi selam ve selâmet ile girin oraya*, denecek. İşte o giriş günü ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ *artık ebediyet günüdür.* Yani ebedî kalmanın takdir edildiği gündür ki Kur'ân'da "Orada ebedi olarak kalacaklar." diye defalarca zikredilen ebedîlik, o günden itibaren başlayacaktır. Artık onun sonu yoktur.

Selam

Âyette geçen بِسَلاَمٍ *Selam* kelimesini eğer emniyet manasına alırsak; azaptan ve nimetlerin elden kaçırılması korkusundan salim bir halde, her çeşit üzüntü, keder, endişe, felaketlerden korunmuş olarak Cennet'e giriniz manası çıkar.

Selâm kelimesini eğer bilinen *selâm* manasına alırsak o zaman; geliniz bu Cennet'e giriniz, Allah ve melekleri tarafından size selâm var, demek olur. Çünkü Cennet ehline Allah selâm vereceği gibi, melekleri de selâm verecektir: "*Rabb-i Rahim'den sözle olan bir selâm yine onlara...*" (Yâsîn, 58) âyeti Allah'ın, "*Rab'lerine karşı gelmekten sakınanlar ise bölük bölük Cennet'e sevkolunurlar. Nihayet oraya varıp da kapıları açılınca Cennet bekçileri*

---

132 Tefhîmu'l-Kur'ân.

"*Selâm olsun sizlere, ne mutlu size! Haydi, ebediyyen kalmak üzere, giriniz oraya!*" *derler*." (Zümer, 73) âyeti de meleklerin, Cennet'te mü'minlere selam vereceğini bildirmektedir.

Ancak bu âyette "*haydi selâmla Cennet'e girin..*" sözü, "Selâm vererek Cennet'e girin" anlamına da gelebilir. Nitekim Râzî de bu mânâya işaret etmiştir: "Bunda mü'minleri, dünyada olduğu gibi âhirette de güzel ahlâka irşâd vardır. Yüce Allah dünyada: "*Ey iman edenler! Kendi evleriniz dışındaki evlere, sahiplerinden izin isteyip onlara selâm vermeden girmeyiniz.*" (Nûr, 27) buyurmuştur. Bu âyette de sanki şöyle demiş oluyor: "Bu Cennet sizin yurdunuzdur. Fakat iyi ahlâkınızı bırakmayın, oraya da selâm vererek girin!"[133] Selam yurdu Cennet'e, kazasız belasız sâlimen, selam sözü ile selamlaşarak, selam vererek ve selamla karşılanarak buyurun girin. Zira selam dininin müntesiplerine bu yaraşır.

31. âyetten bu âyete kadar Yüce Allah kişiyi Cennet'e layık kılan sıfatları bildirmiştir:

1- Takva,

2- Allah'a yöneliş,

3- Allah ile olan ilginin korunması,

4- Allah'ı görmeden ve O'nun rahmetine kesin inanmaya rağmen, O'ndan korkmak.

5- Kalb-i münîb ile Allah'a ulaşmak, yani ölünceye kadar O'nun yolundan şaşmamak.

Cennet'te Onlara İstedikleri Her Şey Verilir

لَهُمْ مَا يَشَاۤؤُنَ فِيهَا *Orada onlara istedikleri her şey verilir*. Cennet'te canlarının arzu ettiği, gözlerinin lezzet duyduğu çeşit çeşit güzellikler, arzularına göre türlü türlü nimetler vardır. Neyi isterlerse orada onu bulabilirler. İnsana zevk veren nimet

---

[133] Tefsir-i Kebir.

çeşitlerinden hangisini arzu ederlerse onu elde edebilirler. Yüce AlIah bu âyet-i kerimede, Cennetliklerin, Cennet'te arzuladıkları her güzel ve temiz şeyi bulabileceklerini beyan etmektedir.

Resulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Yüce Allah'ın, bir hadis-i kudsîde şöyle buyurduğunu haber vermektedir:

"Ben, sâlih kullarıma öyle nimetler hazırladım ki onları ne bir göz görmüş, ne bir kulak işitmiş ne de bir beşerin hatırından geçmiştir. Dilerseniz şu âyeti okuyun: "Hiçbir kimse onlar için, dünyada yaptıklarının karşılığı olarak saklanmış sevindirici şeylerin ne olduğunu bilemez." (Secde, 17)[134]

Yüce Allah, âyet-i kerimenin devamında, Cennetliklere istedikleri her nimetin verilmesiyle birlikte, kendi nezdinden daha fazla bir şeye de erişeceklerini bildirmiştir:

Nezdimizde Bundan da Fazlası Vardır

وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ *Nezdimizde bundan da fazlası vardır.* Onların hatırlarına gelmeyen, istekleri içine girmeyen öyle şeyler ki, ne gözler görmüştür, ne kulaklar işitmiştir, ne de bir insanın gönlüne doğmuştur. Burada iki mânâ vardır. Birisi: Yüce Allah Cennettekilere istediklerinden fazla, hatırlarına gelmez nimetler verecek, henüz yaratılmamış şeyler de yaratacak demektir. Diğeri de: Cennetlikler Allah'ın ziyafetine gidecekler, huzurunda fazlasıyla ikram görecekler demek olur. Zira insanlar dünyada kendilerine verilen bilme ve anlama kabiliyetine göre nimet talebinde bulunuyor, mutluluğa vesile olacak şeyler istiyorlar. Hâlbuki ebedî âlemde insanları mutlu kılacak manevî nimetler, dünyada bilinen, düşünülen, hayal edilen ve istenenlerle sınırlı değildir; orada rıdvân (Allah'ın râzı olduğunu ilân etmesinden

[134] Buhârî, Bed'ü'l-halk, 8.

hâsıl olan hal, kemal ve zevk), müşâhede-i cemâl[135] (Allah'ı nasıllık ve niceliğin ötesinde bir idrak ile görmek) gibi saadet vesileleri de vardır.[136]

Müfessirler, erişilecek bu fazla şeyin, -biraz önce de söylediğimiz gibi- bizzat Allah'ı görme hâdisesi olduğunu söylemişlerdir. Bu hususta Süheyb-i Rûmî (radıyallahu anh) Resulullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

"Cennetlikler Cennet'e girdikleri zaman Allah Teâlâ onlara "Size daha fazla bir şey vermemi istiyor musunuz?" diyecek, onlar ise: "Sen bizim yüzümüzü beyazlaştırmadın mı? Bizleri Cennet'e koymadın mı? Cehennem ateşinden korumadın mı? (Bunlardan daha fazla ne olacaktır?) diyeceklerdir. Bunun üzerine Allah, kendisini örten perdeyi açacak, Cennetliklere, Allah'a bakmaktan daha sevimli bir şey olmayacaktır.[137] Sonra Resûlullah şu âyeti okumuştur: *"İyi ve güzel davranışlarda bulunanlara en güzel mükâfat, yani Cennet ile daha da fazlası (olarak Allah'ın cemalini görmek) var. Onların yüzlerine ne bir leke bulaşır, ne de bir zillet! İşte onlar Cennetliktir. Onlar orada ebedî kalacaklardır."* (Yûnus, 26)

Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) diyor ki:

"Bazı insanlar "Ey Allahın Resulü, biz, kıyamet gününde rabbimizi görecek miyiz?" diye sordular. Resulullah da şöyle buyurdu: "Siz, ayın on dördünde ayı görmede sıkıntı çeker misiniz?" "Hayır, ey Allahın Resulü" dediler. Resulullah: "Bulutsuz bir günde güneşi görmede sıkıntı çeker misiniz?" buyurdu. "Hayır ey Allah'ın Resulü." dediler. Resulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): "İşte siz rabbinizi böylece göreceksiniz." buyurdu.[138]

---

[135] Taberî.
[136] Kur'ân Yolu.
[137] Müslim, İman, 297.
[138] Müslim, İman, 299.

31-35 Arası Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler:

1- Cennet'in muttakilere yaklaştırılması, onların oraya kolayca ulaşılabileceğine işaret etmek içindir.

2- Melekler Cennetliklere şöyle derler: İşte dünyada peygamberlerin lisanı üzere size vaadedilen mükâfat budur.

3- Günahları bırakıp tam manasıyla Allah'a dönen, amel edip haddi aşmayan ve Allah'ın koyduğu sınırlara riâyet eden, her ne kadar kendisi O'nu görmese de izzet ve kudret sahibi olan Allah'tan gizli ve açık her durumda korkup itaate yönelen bir kalple Rabbinin huzuruna gelenler Cennetliktir.

4- Cennetlik olan takva ehline melekler şöyle derler: Siz azaptan ve nimetin zevalinden uzak bir şekilde veya Allah ve meleklerin selamıyla Cennet'e giriniz.

5- Takva sahipleri Cennet'te gönüllerinin istediği, gözlerinin bakmaktan zevk duyduğu her şeye nâil olurlar. Ayrıca Allah'ın katında akla hayale gelmedik nimetler bulurlar. Cennet'teki nimetlere ilave olarak Yüce Allah'ı keyfiyet ve şekilden uzak olarak bizzat görürler.

ÖLÜMDEN KAÇIP KURTULACAK BİR YER YOK MU?

وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِى
الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَحِيصٍ ﴿٣٦﴾ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ
قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾

36-37- Kendilerinden önce Biz öyle nesiller helâk ettik ki onlar, bunlardan daha güçlü kuvvetli idiler. Hâkimiyetlerini yaymış, şehir şehir dolaşmış, "ölümden kaçıp kurtulacak bir yer yok mu?" diye her tarafı delik deşik etmişlerdi, ama hep eli boş dönmüşlerdi. Elbette bunda, içinde bir kalb taşıyan veya zihnini derleyip toplayarak can kulağıyla dinleyen kimseler için alacak bir ders vardır.

Biz Öyle Nesiller Helâk Ettik ki

Önceki kavimlerden helâk edilenler, her ne kadar sûrenin başında (12,13 ve 14. âyetlerde) zikredilmişse de, sonunda bir kez daha hatırlatılınca, yeni bir etki ve yeni bir tesir kazanıyor. Ve bu tesir, insanın his ve duygularına surenin başında etraflıca anlatıldığında bıraktığı tattan daha başka bir tat veriyor. İşte bu

Kur'ân-ı Kerîm'in hayret verici bir özelliğidir. Sûrenin başında şöyle buyurulmuştu: "Onlardan önce Nûh halkı, Ashab-ı Ress, Semûd, Âd, Firavun halkları, Lût'un hemşehrileri, Ashab-ı Eyke ve Tubba' halkı da hakkı yalanladılar. Evet, onların hepsi peygamberleri yalancı saydılar da tehdidime müstahak oldular, azaba çarptırıldılar." (12-14) Burada ise isim verilmeden nice nesillerin helâk edildiği hatırlatılıyor. Sûrenin her iki yerde de işaret ettiği gerçek aynı gerçektir. Fakat bu âyette, birinci âyetteki şeklinden farklı yeni bir biçimdedir.

Her Tarafı Delik Deşik Etmişlerdi

فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ *Hâkimiyetlerini yaymış, şehir şehir dolaşmış, "ölümden kaçıp kurtulacak bir yer yok mu?" diye her tarafı delik deşik etmişlerdi.* Yani onlar, sadece kendi memleketlerinde güçlü değillerdi. Hatta dünyanın diğer bölgelerine de, başka memleketlere de saldırıp istila ederlerdi. Ve onların sürekli hücumları yeryüzünün her tarafına ulaşmıştı.

Bugün de insanoğlu dünyanın dört bir yanını dolaşıyor. Yerin üstü az geliyor, onun derinliklerine iniyor, uzayın derinliklerine çıkıyor. Doyumsuz bir hırs ile her yeri yokluyor, didik didik ediyor…

Ölümden Kaçıp Kurtulacak Bir Yer Yok Mu?

هَلْ مِنْ مَحِيصٍ *Ölümden kaçıp kurtulacak bir yer yok mu?* Yani, onların Allah tarafından yakalanmaları zamanı gelince, onların kuvvet ve ihtişamları, onları kurtarabilecek mi? Dünyada sığınacakları bir yer bulabilecekler mi? Allah'a karşı isyan ederek O'ndan kurtulmak için kaçıp saklanacakları bir sığınağı bulacaklarını, neye güvenerek ümit ediyorlar?

Âyet; "Bunlar ticaret yapmak amacıyla ülkelerin en uzak yerlerini dolaştılar. Acaba ölümden bir kurtuluş bulabildiler

mi? Her tarafı, ölümden kurtulmak için ve bir sığınak bulmak maksadıyla dolaştılar", diye de açıklanmıştır. [139]

Başka bir izaha göre ise: Yüce Allah Kureyş kâfirlerine âdeta: "O eski ümmetler, onca kuvvet ve kudretlerine rağmen yok olup gittiler. Peki, şimdi sizin, kendisine güvendiğiniz bir sığınağınız, bir kurtuluş yeriniz var mı?" demektedir.[140]

Bu sûrede olduğu gibi başkalarında da, Peygamberimizin muhatabı olan Araplardan önce gelip geçmiş topluluklara ve medeniyetlere işaret edilmiş; çok güçlü kavimlerin, bazen izleri bile kalmaksızın yok olup gittikleri, güçlerinin, ihtişamlarının, bilgi ve becerilerinin korkunç âkıbetlerini engelleyemediği anlatılmıştır. Yani Kureyş ve onlara tabi olan kâfirlerden önce de Âd, Semûd, ve Tubba' kavmi gibi milletler ve topluluklar vardı ki, onlardan sayıları daha çok, kuvvetleri daha çetin ve yeryüzündeki eserleri de daha fazlaydı. Memleketlerde etkili olmuşlar, rızık aramak, ticaret yapmak ve mal kazanmak için diyar diyar dolaşmışlardı. Hem onlar, Mekkelilerden daha fazla gezip dolaşmaktaydılar. Buna rağmen onlar azaptan ve Allah'ın kaza ve kaderinden kurtulmak için kaçabilecekleri bir yer bulamadılar. Bir araya getirdikleri malları onlara fayda vermedi ve peygamberleri yalanlamaları sebebiyle hak ettikleri azabı onlardan defedemedi. İşte onların nasıl kaçacak yerleri yoksa ey Mekkeliler, sizin de kaçıp saklanabileceğiniz ve Allah'ın azabından kurtulabileceğiniz bir yer yoktur. Öyleyse, *bir kalb taşıyan veya zihnini derleyip toplayarak can kulağıyla dinleyen kimseler*, öncekilerin başına gelenler, kendilerinin de başına gelmeden küfürden vazgeçmelidirler.[141]

---

139 Kurtubî.
140 Tefsir-i Kebir.
141 Taberî; Kur'ân Yolu.

Sonra Yüce Allah, bu uyarı ve tehditlerin ancak düşünen insanlara fayda verebileceğini ifade etmiş ve şöyle buyurmuştur:

Elbette Bunda Bir Ders Vardır…

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ *Elbette bunda, içinde bir kalp taşıyan veya zihnini derleyip toplayarak can kulağıyla dinleyen kimseler için alacak bir ders vardır*. Geçmiş nesillerin başına gelenlerde elbette öğüt vardır. Ama bu öğüt kalbi olanadır. Bu anlatılanlardan ibret almayan kimsenin ya kalbi ölüdür, ya da oldum olası hiç kalbi yoktur. Hayır hayır, buna da gerek yoktur. Öğüt ve ibret almak için, surede anlatılanlara can-ı gönülden ve uyanık olarak kulak vermek yeterlidir. O zaman anlatılanlar gönüllerde gereken etkisini gösterecektir. Çünkü bu haktır ve gerçektir. Gerçekten insan ruhu, geçmişlerin acı âkıbetleri konusunda son derece hassastır. En küçük bir uyanıklık ve en ufak bir dikkat, bu gibi etkileyici ve coşturucu yerlerde ruhlara ilham veren duyguların ve hatıraların coşması ve harekete geçmesi için yeterlidir.[142]

---

142 Fîzilâli'l-Kur'ân.

BİZ GÖKLERİ, YERİ, İKİSİNİN ARASINDAKİ BÜTÜN VARLIKLARI ALTI GÜNDE YARATTIK

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فٖى سِتَّةِ اَيَّامٍ
وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ ﴿٣٨﴾

38- Biz gökleri, yeri, ikisinin arasındaki bütün varlıkları altı günde yarattık da Bize en ufak bir yorgunluk dokunmadı.

Nüzul Sebebi

Hasan Basrî ve Katâde'den şöyle rivayet edilmiştir: Yahudiler dediler ki: "Allah, gökleri ve yeri altı günde yarattı. Bu günlerin başı pazar, sonu ise cumadır. Allah bunları yaratırken yoruldu. Cumartesi günü dinlendi." Yahudiler bugüne, "dinlenme günü" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah onları yalanladı ve bu âyeti indirdi: "*Biz gökleri, yeri, ikisinin arasındaki bütün varlıkları altı günde yarattık da Bize en ufak bir yorgunluk dokunmadı.*"[143]

Eldeki Tevrat nüshalarında da Allah'ın evreni altı günde yarattığı, yedinci gün -yaratmayı bitirmiş olduğu için- istirahat

143 Vâhidî, Esbâbu'n- Nüzûl, Demâm 1991, s.397.

ettiği ve o günü kutsal kıldığı yazılmıştır.[144] Konumuz olan âyette ise göklerin ve yerin altı günde yaratıldığı gerçeği teyit edilmekte, fakat yedinci gün dinlenme haberi ve inancı reddedilmektedir; çünkü yorulma ve dinlenme Allah'ın bildirdiği yüce sıfatlarına ters düşmektedir. Yerin ve göklerin altı günde yaratılması da yoruma açık bir ifadedir. Bu sözü lügat manasıyla alıp dünyevî zaman ölçülerine göre yirmi dörder saatten oluşan altı gün şeklinde değerlendirmek de doğru olmaz.[145]

Hakikaten Allah, gökler ve yeri altı günde yarattı. Başımız üstünde yükselen gökleri ve ayağımızın altında çiğnediğimiz yeri, her birini bir ölçü ile takdir ve bir zamana tahsis ederek hepsini ezel ve ebede göre ancak altı gün sayılacak kadar sınırlı zamanlarda yarattı. Tevrat tercümelerinde denildiği gibi yaratmadan sonra yorulduğu için bir kenara çekilip dinlenmedi. Bilakis, yarattığı bütün varlıklar üzerinde devamlı bir saltanat, hâkimiyet ve bir düze yaratıcılık ve rablik ile işleri idare ve hükümleri icra etmektedir.

Ve Bize Bir Yorgunluk Dokunmadı

وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ *Ve bize bir yorgunluk dokunmadı, bir usanç gelmedi*, yani Yahudilerin dediği gibi Allah yedinci gün dinlenmeye ihtiyaç duymadı. Hala yaratıyor, hala yaratıyor, yeniden de yaratır.

"*Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı. Sonra da arşa istiva buyurdu. O Allah ki geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür. Güneş, ay ve bütün yıldızlar hep O'nun buyruğu ile hareket ederler. İyi bilesiniz ki yaratmak da, emretmek yetkisi de O'na mahsustur. Evet o Rabbülâlemin olan Allah ne yücedir!*" (A'raf, 54)

---

144 Tekvin, 1-2'nci bablar.
145 Kur'ân Yolu.

Kâinatın Altı Günde Yaratılması

فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ *Sittet-i Eyyâm*, altı gün demektir. Bazı tefsirciler bu altı günün dünya günleri denilen, bilinen günler diye kabul etmişlerdir. Gerçekte lügat bakımından "yevm" denilince önce, güneşin yeryüzüne doğmasıyla batışı arasındaki zaman müddeti demek olan gün mânâsı akla gelir. Fakat henüz yer ve güneşin bulunmadığı yaratma sırasında bu mânâ ile bir gün tasavvur olunamayacağı açık ve Kur'ân'ın bir çok yerlerinde olduğu gibi "yevm"in vakit mânâsına geldiği ve dil bakımından bilindiğinden burada da "altı gün"ün, "altı vakit", "altı aşama" mânâsıyla tefsir edilmesi lazım geleceği bir çok tefsirci tarafından söylenmiştir. Bunun ölçüsünün ise bilinen güne eşit veya ondan kısa veya uzun olması mümkündür. Nitekim *"Her kim böyle bir* ***günde****, -savaş icabı dönüp hücum etmek için bir tarafa çekilmek veya diğer bir birliğe katılmak gibi taktik bir maksat dışında- düşmana arka çevirirse, Allah'tan bir gazaba uğrar."* (Enfâl, 16) âyet-i kerimesinde "yevm" (gün) böyledir.

"Gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra bütün bu işler, sizin hesabınıza göre bin yıl tutan bir günde O'na yükselir." (Secde, 5) âyetinde, bizim saydığımız günlerle bin sene; *"Melekler ve Rûh, O'nun arşına; miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler."* (Meâric, 4) âyetinde ise, elli bin sene miktarı ile açıklanmıştır ki, bunlar da "âhiret günleri" adıyla bilinir. İbn Abbas, Kâ'b, Mücâhid, Dahhâk gibi büyük tefsirciler de buna uygun tefsir etmişlerdir. Buna göre, "altı günde" demek, miktarı binlerce seneye varan "altı zamanda" demektir.

Bu altı günün ikisi göklere, dördü de yere ait görünmektedir. Hâsılı iş bu altı günün mahiyetinin tayini ve açıklaması hususları Allah'ın ilmine bırakılması gereken müteşabih bir mânâdır.

Dünyanın İki Günde Yaratılması

قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَاداً ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ *"De ki: Siz dünyayı iki günde yaratan Allah'ın tek İlah olduğunu inkâr edip O'na birtakım eşler, ortaklar mı uyduruyorsunuz? Hâlbuki bütün bunları yapan, Rabbulâlemindir."* (Fussilet, 9)

Biraz önce de dediğimiz gibi, yeryüzü yaratılırken henüz bildiğimiz "gün" bulunmayacağından "yevm" (gün) mutlak zaman mânâsına, yani iki nöbette demek olur ki Allah en iyisini bilir. Bu iki günden birisi *"Göklerle yer bitişik halde iken, bizim onları birbirinden yarıp ayırdığımızı… görmediler mi?"* (Enbiya, 21/30) ifadesi gereğince, yeryüzünün gökten ayrıldığı gün, ikinci gün ise: *"O yeri uzatıp döşeyendir."* (Ra'd, 13/3) buyurulduğu üzere, yeryüzünün "medd" olunduğu, yani yerkürenin kabuğunun kaymak halinde döşenmeye başladığı gündür.

Dünyanın Dört Günde Yaratılması

وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلسَّائِلِينَ *"O, yerin üstünde yüce dağlar yarattı, orayı bereketli kıldı ve orada arayıp soranlar için gıdalarını, bitkilerini ve ağaçlarını tam dört günde takdir etti, düzenledi."* (Fussilet, 10)

فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ *Dört gün içinde, yani bütün bunları dört gün içinde yaptı.* Önceki "iki" de içinde dâhil olmak üzere, "dört". Biri madenlerin ve dağların yaratılması nöbeti, biri de bitkilerin ve hayvanların yaratılması nöbeti ki iki önceki ile dört olur.[146]

Allah yeryüzünü iki günde yaratmış, dağları yerleştirmiş ve bereketli gıdaları dört günde meydana getirmiştir. İleride gökyüzünün de iki günde yaratılmış olduğunun belirtilmesiyle birlikte, hepsi toplam olarak 8 gün eder. Oysa Allah, Kur'ân'ın

---

[146] Elmalılı.

çeşitli yerlerinde, kâinatı 6 günde yarattığını bildirmiştir. Bu sebepten ötürü müfessirler yeryüzünün yaratıldığı müddet olarak zikredilen 2 günü, 4 günün içinde kabul ederler ve böylece, gıdaların takdiri ile birlikte hepsi toplam 4 gün olur. Fakat bu işlem Kur'ân'ın açık beyanına uymayacağı için, böyle bir te'vil anlamsız olacaktır. Çünkü yeryüzünün 2 günde yaratılış hadisesi, kâinatın yaratılışından ayrı değildir. Sonra gelen âyeti dikkatle okursak eğer, yeryüzü ve gökyüzünün birlikte zikredildiğini görürüz: "Sonra Allah göğe yöneldi." Nitekim kâinattaki yedi gök içinde, bizim dünyamız da vardır. Bu kâinatın, yeryüzünün, gökyüzünün, yıldızların, gezegenlerin vs.'nin yaratılışı tamamlandıktan sonra Allah, canlıların ihtiyaçlarını yaratmış ve bu iş 4 günde tamamlanmıştır. Diğer yıldız ve gezegenlerin ne şekilde yaratıldıkları zikredilmemiştir. Çünkü insanoğlunun ilmi, değil o zaman, bugün dahi onları anlayacak yeterlilik arzetmemektedir.[147]

Yeryüzü mü, Yoksa Gökyüzü mü Daha Önce Yaratılmıştır?

Yeryüzü, gökyüzü ve arasındaki varlıkların altı günde yaratılması ve bunların hangisinin daha önce yaratılmış olduğu tartışması, eski müfessirlerden bu yana sürüp gitmektedir. Hâlbuki bu konunun hakikatini bilmek, ne bir müfessirin, ne de gök ilimleriyle uğraşan bir ilim adamının işidir. Çünkü bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Ben onları göklerin ve yerin yaratılışına tanık etmediğim gibi, bizzat kendi yaratılışlarına da şahit kılmadım.*" (Kehf, 51) Öyleyse bu hususta söylenen sözler bir tahminden ileriye gitmemektedir.

Evet yeryüzü ve göğün yaratılışıyla ilgili olarak bir gruba göre önce gök, sonra yer; diğer bir gruba göre önce yeryüzü sonra

---

147 Tefhîmu'l-Kur'ân.

gök; diğer bir gruba göre ise yer ve gök beraber yaratılmışlardır. Şimdi bunların delillerini görelim:

Önce Gök, Sonra Yer Yaratıldı Diyenlerin Delilleri

Bu görüşü savunanlar Nâziât sûresi 27-33 âyetleri delil olarak göstermektedirler:

"Siz ey haşri inkâr edenler: Düşünün, sizi yeniden yaratmak mı zor, yoksa gök âlemini mi? İşte bakın: Allah onu nasıl da sağlam bina etti. Allah onu direksiz yükseltti ve kusursuz işleyen bir sisteme bağladı. Gecesini karanlık, gündüzünü parlak şekilde açığa çıkardı. Sonra da yeri döşeyip yerleşmeye hazırladı. Oradan sularını, otlaklarını çıkardı. Dağlarını oturttu. Bütün bunları sizin ve hayvanlarınızın yaşamı için yaptı."

Önce Yer, Sonra Gök Diyenlerin Delilleri

Bu görüşü savunanların delili ise Bakara sûresi 29. âyet ile Fussilet 10-12. âyetlerdir:

"O'dur ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı. Sonra iradesi yukarıya yönelip orayı da yedi gök halinde sağlamca nizama koydu. O her şeyi hakkıyla bilir." (Bakara, 29)

"O, yerin üstünde yüce dağlar yarattı, orayı bereketli kıldı ve orada arayıp soranlar için gıdalarını, bitkilerini ve ağaçlarını tam dört günde takdir etti, düzenledi. Sonra iradesi, bir gaz halinde olan göğe yöneldi. Ona ve yere şöyle buyurdu: "İsteyerek de olsa, istemeyerek de olsa emrime gelin!" onlar da: "Gönüllü olarak geldik." dediler. Derken, iki gün içinde, gökleri yedi kat olarak şekillendirdi ve her bir göğe kendisine ait işi vahyetti. Biz dünya semasını kandillerle, yıldızlarla süsledik, bozulup yıkılmaktan koruduk. İşte bu, azîz ve alîm (üstün kudret sahibi, her şeyi en mükemmel tarzda bilen) Allah'ın takdiridir." (Fussilet, 10-12)

Yer ve Gök Beraber Yaratıldı Diyenlerin Delilleri

Her iki görüşü cem edenlerin delilleri ise Enbiyâ sûresi 30. âyettir:

"Hakkı inkâr edenler görüp bilmediler mi ki göklerle yer bitişik (bir bütün) idi onları Biz ayırdık, hayatı olan her şeyi sudan yaptık. Hâla inanmayacaklar mı?" (Enbiyâ, 30)

Cenab-ı Hak kâinatı yaratmayı dileyince sonsuz kudretini izhar ederek, ölçüsü belirsiz bir enerji meydana getirdi ve o enerji zamanla yoğunlaşıp gaz halini aldı ve sonra da yoğunlaşıp bugünkü katı durumuna geçti. Yerküre iki jeolojik devirde oluşmuş ve sonra da oradaki kaynaklar belirlenerek, plan uyarınca dört jeolojik devirde oluşup bugünkü duruma gelmiştir. Zira âyetteki *yevm* kelimesi, başlangıç ve sonu kesin bilinmeyen uzun bir devir anlamına gelmektedir (...) Gökler, yerküre ile birlikte iki uzun devirde yedi tabaka haline getirilmiştir. Çünkü hepsi gaz halinde idi. Yoğunlaşıp katılaşması hep birlikte, iki devirde olmuştur. Bu âyetler müteşâbih olduğundan başka yorumlar da mümkündür.

Yer ve göklerin hangisinin önce yaratıldığı konusunda ortaya çıkan sorunun cevabı şöyledir: Yaratmanın başlangıcında gökler ve yer beraber iken, yerküre diğer cisimler arasında hepsinden önce yoğunlaşıp katılaşmış, derken Allah'ın iradesi göğe yönelerek orayı yedi sema halinde düzenlemiş, daha sonra yerkürenin düzenlenmesini gerçekleştirmiştir.[148]

Abdullah b. Abbâs'ın Görüşü

Bir kişi Abdullah b. Abbâs'ın yanına gelerek Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetlerini anlamakta güçlük çektiğini ve bu

---

148 Suat Yıldırım, Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli, Fussilet sûresi 10-12 âyetlerin meâlleri ve açıklaması.

âyetler içinde, göklerle yerin yaratılmasındaki sıralamayı belirten Fussilet sûresindeki âyetlerle (10-12), Nâziât sûresindeki âyetler (27-33) arasında bir farklılık olduğunu söylemiş. Yani Fussilet sûresindeki âyetlerin önce yerin yaratıldığını, Nâziât sûresindeki âyetlerin ise önce göğün yaratıldığını beyan ettiğini söylemiş.

Abdullah b. Abbâs bu kişiye şöyle cevap vermiş: "Allah önce iki günde yeryüzünü yaratmış, sonra iki günde de göğü yaratıp düzene koymuş, daha sonra da yeryüzünü iki gün içinde düzene koymuştur. Yeryüzünü düzene koymasından maksat ise, oradan sular çıkarma, otları bitirme, dağları, develeri, diğer hayvanları ve yerle gök arasında bulunan diğer varlıkları yaratmasıdır. İşte Nâziât sûresindeki: "…(göğün yaratılmasından) Sonra da yeri döşeyip yerleşmeye hazırladı." ifadesinden maksat budur. Yani: Gökten önce yaratılan yerin, göğün yaratılmasından sonra düzene konmasıdır. Fussilet sûresinde geçen: "Yeri iki günde yaratan…" ifadesinden maksat, yeryüzünün gökten önce iki günde yaratılmasıdır. Yeryüzünü düzene koyması ve oradaki varlıkları yaratması ise, göktekilerin yaratılmasından sonra iki günde olmuştur. Böylece yeryüzü tam dört günde, gökler ise iki günde yaratılmıştır.[149]

Yeryüzü veya Göğün Hangisinin Önce veya Sonra Yaratıldığı Çok mu Önemli?

Kur'ân, bir tabiat ilimleri kitabı değildir ve bundan dolayı indirilmediği de bir gerçektir. Bu kitap insanları tevhid ve âhiret akidesine davet ederken, tabiatın sayısız gizliliklerine dikkat çeker ve kâinatın, yeryüzü ve gökyüzünün yaratılışını düşünmeye çağırır. Dolayısıyla burada hangisinin önce veya sonra yaratıldığının çok önemi yoktur. Yüce Allah bunu, sadece birliğine bir

[149] Buharî, Tefsir, Secde sûresi; İbn Kesîr, Fussilet sûresi 10-12. âyetlerin tefsiri.

delil olmak üzere zikretmiştir. Ancak bunları eğlence olsun diye değil, ciddi bir maksat için yarattığını bildirmiştir. İşte bu yüzden de Kur'ân'da, bazı yerlerde yeryüzü, bazı yerlerde ise gökyüzü önce zikredilir. Yüce Allah, insanların dikkatini, yeryüzünün nimetlerine çekmek istediği zaman yeryüzünü önce zikretmektedir, çünkü insan yeryüzüne daha yakındır. Allah'ın yücelik ve kudretine dikkat çekilecek ise, bu sefer genellikle gökyüzü önce zikredilir. Çünkü gökyüzünün manzarası, insanoğlunu her zaman hayretler içinde bırakmıştır.[150]

Bu Âyet, Âhiretin Varlığını İspât Etmektedir

Bu âyet-i kerime âhiret hayatının var olduğunu ispât etmektedir. Şöyle ki gökleri ve yeryüzünü yaratmaya kâdir olan ve yaratırken asla yorulmayan Allah, ölüleri diriltmeye haydi haydi kâdirdir. Nitekim Yüce Allah başka bir âyette şöyle buyurmuştur:

"O kâfirler şu gerçeği hâla anlamadılar mı ki; gökleri ve yeri yaratan ve yarattıktan sonra hiçbir yorgunluk çekmeyen Allah, ölüleri diriltmeye de, haydi haydi kadirdir! Evet, O her şeye kadirdir." (Ahkâf, 33)

Bir diğer âyet-i kerimede ise şöyle buyurmuştur:

"Gökleri ve yeri yaratmak, insanları yaratmaktan daha büyük bir iştir, ama insanların çoğu gerçeği bilmezler." (Mü'min, 57)

---

150 Tefhîmu'l-Kur'ân.

SABRET VE RABBİNE HAMD EDEREK İBADET ET

فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ
وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ﴿٣٩﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاَدْبَارَ السُّجُودِ ﴿٤٠﴾

39-40- O halde sen onların söylediklerine karşı sabret. Gerek güneşin doğuşundan, gerek batışından önce Rabbine hamd ederek ibadet et. Geceleyin de, secdelerin peşinden de Ona ibadet et.

Onların Söylediklerine Karşı Sabret

فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ *O halde sen onların söylediklerine karşı sabret.* Yani gerçek şu ki, bütün kâinatı biz altı günde yarattık. Onu yarattığımızdan dolayı da yorulmadık. Böyle olunca onu yeniden yaratmaya gücümüzün yetmeyeceğini kim iddia edebilir? Artık zavallı cahiller, senden, öldükten sonra dirilme haberini duyunca seninle alay etmeye ve sana deli demeye başlarlarsa buna ve Yahudilerin Allah'ın yorulduğu ve istirahat ettiğine dair sözlerine sabret. Çünkü bütün bunlar hiçbir delile dayanmayan batıl sözlerdir. Sen onların mânâsız sözlerine kulak verme ve açıklamakla görevli olduğun hakikati onlara açıklamaya devam et.

Bu âyette Allah Resûlü, kendisine âdetâ şöyle denilerek teskin ve teselli edilmektedir: "Allah henüz onları helâk etmeye ni-

yetlenmemiştir, çünkü onlar için belirli bir süre tayin etmiştir. Bu sebeple sana karşı yaptıklarına sabretmeli, onların sert sözlerini sadece dinlemeli ve görevinin gereklerini yapmaya devam etmelisin. Bu gayeyle belirlenen zamanlarda namaz kılmalısın, çünkü namaz sende gerekli olan sabır ve sebatı meydana getirecektir."[151]

Rabbine Hamd Ederek İbadet Et

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ *Gerek güneşin doğuşundan, gerek batışından önce Rabbine hamd ederek ibadet et.* Hak yola davette ne kadar gönül kıran, ruhu törpüleyen olaylarla karşılaşsa da, gayretlerinin hiçbir meyvesini elde ettiği görülmese de bütün azmi ile, yaşadığı müddetçe hak sözü yükseltmek ve dünyayı hayır ve iyilik tarafına sevketmek için çabalayan insanın elde ettiği gücün kaynağı; Allah'ı zikir ve O'na ibâdettir.

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ *Rabbine hamd ederek O'nu tesbih et,* âyetinden maksat burada **namazdır**. Kur'ân-ı Kerîm'de hamd ve tesbih için özel zamanlar ayrılmışsa orada daha çok namaz kasdedilmiştir. Çünkü "Allah'ı tesbih etmek"; Allah'ın, müşriklerin şirkleri ve âhireti inkârları sebebiyle O'na atfettikleri zayıflıklardan hata ve kusurlardan uzak ve yüce olduğunu söylemektir. Bu ifadenin ve tesbihin en güzel şekli ise namazdır. İşte bu sebeple İbn Abbas, Mücahid, Katâde, İbn Zeyd ve diğer müfessirler burada "tesbih" ile namazın kastedildiğini söylemişlerdir. Bu yorumu âyetin kendisi de desteklemektedir. Âyet, Allah'ı tesbih etmek için belirli vakitler bildirmektedir. Eğer burada sadece, Allah'ın her tür eksiklik ve zayıflıktan uzak olduğuna inanmak kastedilmiş olsaydı, bu, sabah, akşam, öğle gibi vakitlerle sınırlanmazdı; çünkü bir Müslüman her zaman bu inancı taşır. Aynı şekilde eğer Allah'ı, söz ile tesbih edip, yüceltmek kastedilmiş olsaydı, yine vakit belirlenmesi anlamsız olurdu; çünkü bir Müslüman her zaman

151 Elmalılı.

Allah'ın yüceliğini ifade edip O'nu tesbih etmelidir. O halde zamanlarla sınırlanmış böyle bir tesbih emri, belirli, uygulamalı bir şekle, yani namaza işaret etmektedir.

قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ *Gerek güneşin doğuşundan, gerek batışından önce* âyetinde; *güneşin doğuşundan önce*'den maksat sabah namazı, *güneşin batışından önce*'den maksat ise öğle ve ikindi namazlarıdır.

وَمِنَ اللَّيْلِ *Geceleyin*'den maksat ise; akşam ve yatsı namazları, ayrıca teheccüd namazı kastedilmektedir.

Secdelerin Peşinden De O'nu Tesbih Et

فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ *Secdelerin peşinden de O'nu tesbih et.* Secdelerin peşinden yapılması buyurulan tesbih'den maksat; farz namazlardan sonra yapılan zikir, sabah namazından önce ve akşam namazından sonra kılınan sünnet veya umûmî mânâda farzlardan sonra eda edilen nafileler olabilir. İbn Abbâs, burada emredilenin *namazların ardından yapılacak tesbih* olduğunu söylemiştir.[152]

Ebû Hüreyre'nin Buhârî ve Müslim'deki rivayetine göre: Bir gün fakir muhacir sahabilerden birkaçı peygamberimizin huzurunda otururken dediler ki: Ey Allahın Resulü, zenginler büyük dereceler ele geçirdiler. Peygamberimiz: "Ne oldu?" buyurdu. Dediler ki: "Bizim kıldığımız gibi o zenginler de namaz kılıyor, bizim tuttuğumuz gibi onlar da oruç tutuyor, fakat onlar sadaka veriyor biz veremiyoruz, onlar köle azad ediyorlar biz azad edemiyoruz." Peygamberimiz bunun üzerine şöyle buyurdu: "Ben size öyle bir şey söyleyeyim mi? Eğer siz onu yaparsanız -sizin yaptığınızı onların da yapmasının dışında- diğer insanlarla yarışırsınız. Bu da sizin her namazdan sonra otuz üçer kere Sübhanallah, Elhamdülillah ve Allahu ekber demeğe devam etmenizdir."

[152] Buharî, Tefsir, Sûre 50; Taberî.

Birkaç gün sonra bu insanlar tekrar Peygamberimize gelerek; "Zengin kardeşlerimiz de bu sözü duymuşlar onlar da bu işi yapmaya başlamışlar." deyince Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) "Bu Allah'ın dilediğine verdiği bir keremidir." buyurdu.[153]

Diğer bir hadiste ise Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: "Her namazın ardından otuz üç kere Sübhanallah, otuz üç kere Elhamdülillah ve otuz üç kere Allahu ekber diyerek yapılan doksan dokuz tesbihin ardından da: 'Lâilâhe illâllahu vahdehû lâ şerîke leh, lehu'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr' diyenin, deniz köpüğü kadar da olsa günahları affedilir."[154]

Bundan başka, namazdan sonraki zikrin çeşitli şekilleri Peygamberimizden rivayet edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in bu tavsiyesine göre hareket etmek isteyen kimseler dua kitaplarında namazdan sonra okunacak zikir bölümünden, gönüllerine en uygun düşen zikri/duayı seçerek ezberleyip ona devam edebilirler. Peygamberimizin öğrettiği zikirden daha güzel hangi zikir olabilir?[155]

Kur'ân ve Hadislerde Beş Vakit Namaz

Namaz, İslam'dan önceki ilâhî dinlerde de emredilmiştir. Namaz, ilâhî dinlerin ortak hükümlerinden olup, peygamberler üstlendikleri ağır görevi ifa ederken namazın sağladığı sürekli manevî güçten destek almışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde Peygamber Efendimiz'den önceki peygamberlerden söz edilirken onlara da namazın emredildiği belirtilmiş ve bazı peygamberlerin namazın önemini vurgulayan ifadelerine atıfta bulunulmuştur:

– Hz. İbrâhim'in bu hususla ilgili olarak Kur'ân'da anılan

153 Buhârî, Ezan 155; Müslim, Mesâcid 142.
154 Müslim, Mesâcid 146.
155 Tefhîmu'l-Kur'ân.

duası şöyledir: *"Ya Rabbî! Beni de, neslimden çoğunu da namazı devamlı olarak ve gereğince kılan kullarından eyle! Duamı, lütfen kabul buyur Ya Rabbi!"* (İbrâhim, 40),

– Hz. Lokman'ın oğluna verdiği öğütlere değinilirken de onun şöyle dediği nakledilir: *"Evladım, namazı hakkıyla ifa et, iyiliği yay, kötülüğü de önlemeye çalış ve başına gelen sıkıntılara sabret! Çünkü bunlar azim ve kararlılık gerektiren işlerdendir."* (Lokman, 17)

– "Bir vakit İsrailoğullarından söz alıp: *"Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Anneye babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara güzel muamele edin, İnsanlara tatlı söz söyleyin, namazı hakkıyla eda edin, zekâtı verin" demiştik."* (Bakara, 83),

– Hz. Musa'ya hitaben: *"Muhakkak ki Ben'im gerçek İlah. Benden başka yoktur ilah. O halde sen de yalnız Bana ibadet et. Beni anmak için namazı eda et."* (Tâhâ, 14),

– Hz. İsa ile ilgili olarak ta: *"Ben Allah'ın kuluyum, O bana kitap verdi, beni peygamber olarak görevlendirdi. Nerede olursam olayım beni kutlu, mübarek kıldı. Yaşadığım müddetçe bana namazı ve zekâtı farz kıldı."* (Meryem, 30-31).

İslâmiyet'te de namaz ibadetine, bu dinin tebliğine başlandığı ilk zamanlardan itibaren rastlanır. Hadis ve Siyer kaynaklarında, Resûlullah Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) müşriklerin baskı ve hakaretlerine rağmen zaman zaman Mescid-i Haram'da Hacer-i Esved ile Rükn-i Yemânî arasında namaz kıldığı, gerek Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) gerekse müminlerin, vadilerde, evlerinde, ağıllarında ve harmanların temiz bölümlerinde namaz kıldıkları, Dâru'l-Erkam'ı mescit haline getirdikleri kaydedilmektedir. Mekke döneminde nazil olan birçok âyet-i

kerimede de namazın önemi vurgulanmakta ve namaz kılanları engellemeye çalışanlar sert bir dille kınanmaktadır.[156]

Namaz önce ikişer rekât olarak ve özellikle sabah güneşin doğmasından önce, akşam da güneşin batmasından sonra kılınıyordu. Ayrıca ilk inen sûrelerden olan Müzzemmil sûresinin âyetlerinden anlaşıldığına göre bir de gece namazı vardı. Bilinen şekliyle beş vakit namaz Miraç gecesi farz kılınmış olup, bu emrin yeryüzüne melek gönderilerek değil de Resûlullah Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) Yüce Allah'ın huzuruna çıkarılması yoluyla tebliğ edilmesi, namaz ibadetinin bu dindeki yeri ve mertebesi bakımından oldukça manidardır. Bu sebeple, "namaz müminin miracıdır." denmiştir. Kur'ân-ı Kerîm ve Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) hadislerinde namaz ile ilgili olarak yer alan ifadeler, bu ibadetin İslâm'ın beş şartından biri olduğunu ve İslâmiyet'te çok özel bir önemi bulunduğunu açıkça göstermektedir.

Kur'ân'da Beş Vakit Namaz

Kur'ân-ı Kerîm'de namaz vakitleri, genelden özele doğru gidilerek açıklanmıştır. Namazların belli vakitlerde olduğunu bildiren genel bir âyetten sonra, Mekke döneminde beş vakit namaz emredilmezden önce sabah-akşam ve gece namazı olmak üzere üç vakit kılınan namaza, daha sonra da beş vakit namazın vakitlerine sarahat derecesinde işaret edilmiştir. Böylece Kur'ân'da namaz vakitlerinde bir ikmâlin olduğu, yani tedrîcî olarak mükemmele gidildiği söylenebilir.

"*... Namaz belirli vakitlerde müminlere farz kılınmıştır.*" (Nisâ, 103). Bu âyette genel olarak belirli vakitlerde müminlere namazın farz kılındığı bildirilmiştir. Fakat bu namazların tam vakitleri açık ve net bir şekilde belirtilmemiştir. Hud sûresi 114. âyette

156 Meselâ bkz. Buhârî, Salât 49; Müsned II,178; Müddessir sûresi 43; Şûrâ sûresi 38; Alak sûresi 10; A'lâ 15.

Mekke döneminde sabah akşam ve gece kılınan (teheccüd) namaza işaret edilmiştir: "*Gündüzün iki tarafında, gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz kıl*"[157]

Daha sonra gelen âyetler ise beş vakit namaza işaret etmişlerdir. Beş vakit namaza işâret eden âyetlerden bazıları şunlardır:

– "*Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırıncaya kadar belli vakitlerde namaz kıl ve özellikle sabah namazını kıl…*" (İsrâ, 78),

– "*… Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbinin yüceliğini ilan et, O'na hamdet. Gecenin bazı vakitlerinde, gündüzün bazı tarafında da O'na ibâdet et ki, Allah'ın rızâsına eresin.*" (Tâhâ, 130),

– "*Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O'na mahsustur. Günün sonunda (ikindi) ve öğleye girerken de O'nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın.*" (Rûm, 17-18).

Âyetlerde görüldüğü gibi müminlere farz kılınan namazların vakitleri tam ve açık bir şekilde belirtilmemiştir. Fakat Kur'ân'ı tefsir eden âlimler, işâreten de olsa Kur'ân âyetlerinin beş vakit namaza delâlet ettiğini söylemişlerdir. Meselâ Allâme Elmalılı'ya

---

157 Bu âyette kastedilen vakitler ve dolayısıyla o vakitlerde kılınacak namazlar hususunda müfessirler arasında ihtilaf vardır. Gündüzün iki tarafından maksat sabah ve akşam namazlarıdır diyenler olduğu gibi, sabah ve ikindi namazı diyenler ve daha farklı görüş ileri sürenler de vardır. Biz Taberî ve İbn Kesîr'in de dediği gibi sabah ve akşam namazları olduğu kanaatindeyiz. *zülefen mine'l-leyl* (gecenin gündüze yakın saatlerinde) kelimesinde kastedilen vakit ve namaz hususunda da ihtilaf vaki olmuştur. Akşam ve yatsı namazı diyenler olduğu gibi, bizim tercih ettiğimiz gece namazı/teheccüd diyenler de vardır. Zira Mekke döneminin ilk yıllarında ve ilk nâzil olan sûrelerden olan Müzzemmil suresindeki âyetler buna delâlet etmektedir. Miraç gecesi beş vakit namazın emredilmesinden sonra ümmet hakkında gece namazı neshedilmiş, Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) için ise İsrâ sûresindeki "Sana mahsus bir namaz olmak üzere gecenin bir kısmında kalkıp Kur'ân oku, teheccüd namazı kıl" emriyle farz devam etmiştir. Bkz. İbn Kesir ve Taberî tefsirleri, Hûd sûresi 114. âyetin tefsiri.

göre: "Bu ve benzeri âyetlerle sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı olmak üzere beş vakit namazın vakitleri tayin edilmiştir."[158]

Zikrettiğimiz âyetlerden sadece Tâhâ sûresindeki âyet, tek başına beş vakit namaza işâret etmektedir: "...*Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbinin yüceliğini ilan et, O'na hamdet. Gecenin bazı vakitlerinde, gündüzün bazı tarafında da O'na ibâdet et ki, Allah'ın rızâsına eresin.*" (Tâhâ, 20/130). Güneşin doğmasından önce sabah namazı, batmasından önceki ikindi namazı, gecenin bir kısım saatleri akşam ile yatsı, gündüzün bazı taraflarındaki namaz ise öğle namazıdır.

Âyetlerde işâret edilen bu vakitlerin sınırlarının tam bir şekilde tespit edilmesi ve namazların nasıl kılınacağı bizzat Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından açıklanıp izah edilmiş ve o zamandan beri yapıla gelerek de Müslümanlar arasında yapılması zorunlu görevlerden biri olarak korunmuştur. Bilindiği gibi Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) görevlerinden birisi Kur'ân'ı tebliğ etmek, diğeri de onu açıklamaktır. Yani anlaşılması güç olan âyetleri açıklamak ve nasıl tatbik edilip yaşanacağını bizzat göstermektir.

Hadîslerde Beş Vakit Namaz

Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) Mi'râc'a çıktığı gece elli vakit namaz farz kılındı. Sonra bu azaltılarak beşe indirildi. Aynı gece kendisine şöyle hitap edildi: "Ey Muhammed! Artık, nezdimizde (hüküm kesinleşmiştir) bu söz değiştirilmez. Bu beş vakit, (Rabbinin bir lütfu olarak on misliyle kabul edilerek) senin için elli vakit sayılacaktır."[159] Bu hadîs, beş vakit namazın Mi'râc sırasında farz kılındığını ve ilk defa elli vakit olarak emredildiğini belirtiyor. Mi'racla ilgili

---

158 Elmalılı.

159 Buhârî, Bed'ül-Halk 6, Menâkıbu'l-Ensâr 42; Müslim, Îman 259; Tirmizî, Salât 213; Nesâî, Salât 1.

uzun bir hadiste yer alan haberde; Resûlullah Efendimiz, Cenâb-ı Hakk'tan elli vakit namaz farzını aldıktan sonra dönüş sırasında Hz. Mûsa'ya (aleyhisselâm) uğrar. Hz. Mûsa: "Allah ümmetine neyi farz kıldı?" diye sorunca, Resûlullah Efendimiz: "Elli vakit namaz!" der. Bunun üzerine Hz. Mûsa: "Ümmetin buna tâkat getiremez, git Rabbinden azaltmasını talep et!" tavsiyesinde bulunur. Resûlullah Efendimizin mükerrer talepleriyle namaz miktarı elliden beş vakte indirilir. Şu halde zikrettiğimiz bu hadîs Allah Resûlüne (sallallahu aleyhi ve sellem) Cenâb-ı Hakk'ın son müracaatında verdiği cevabı aksettirmektedir: "Namaz artık beş vakitten daha da azaltılamaz, bu kesinleşmiş bir hükümdür."

Hadîste, namaz beş vakit olmakla birlikte elli vakit olduğu ifade edilir. Bu, "yapılan her hayrın Allah katında en az on misliyle kabul edileceğini" müjdeleyen âyet-i kerîmeye uygun bir haberdir: "Kim Allah'a güzel bir işle gelirse, iyilik işlerse, ona on misli verilir." (En'âm, 160) Şu halde Resûlullah'a Mi'rac'ta farz kılınan beş vakit namaz, müminin amel defterine on misliyle, yani elli vakit olarak yazılmaktadır. Rabbimiz, namazın ehemmiyetini gereğince takdir etmemiz için elli vakit olarak farz kılmış, lütfunun, kereminin genişliğini ifade için de beş vakte indirerek elli vakit olarak değerlendirmeye tâbi tutmuştur.[160]

Beş Vakit Namazın Vakitleri

Beş vakit olarak farz kılınan namazların hangi vakitlerde kılınması gerektiğini de yine Peygamberimizin hadislerinden görelim:

İbn Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdular ki: "Cibrîl (Cebrâîl) bana, Ka'be'nin yanında iki gün imamlık yaptı. Bunlardan birincide

---

160 İbrahim Canan, Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, Akçağ, ts, 7/355.

öğleyi, gölge ayakkabı bağı kadarken kıldırdı(Yani, güneşin, gökyüzünde çıktığı en yüksek noktadan batıya doğru meyletmeye başladığı anda). Sonra ikindiyi, her şey gölgesi kadarken kıldırdı. Sonra akşamı, güneş battığı ve oruçlunun orucunu açtığı zaman kıldırdı. Sonra yatsıyı, ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca kıldırdı. Sonra sabahı, şafak sökünce ve oruçluya yemek haram olunca kıldırdı. İkinci gün yine geldi ve bana imam oldu. Bu defa öğleyi, önceki günkü ikindinin vaktinde her şeyin gölgesi kendisi kadar olunca kıldırdı. Sonra ikindiyi, her şeyin gölgesi kendisinin iki misli olunca kıldırdı. Sonra akşamı, önceki vaktinde kıldırdı. Sonra yatsıyı, gecenin üçte biri gidince kıldırdı. Sonra sabahı, yeryüzü ağarınca kıldırdı."

Sonra Cibrîl (aleyhisselâm) bana yönelip:

"Ey Muhammed! Bunlar senden önceki peygamberlerin (aleyhisselâm) vaktidir.[161] Namaz vakti de bu iki vakit arasında kalan zamandır!" dedi.[162] Hadiste görüldüğü gibi Cebrâîl bizzat gelip Peygamberimize imam olarak, beş vakit namazın ilk ve son vakitlerini iki gün tatbîkatla öğretmiştir. Bu hadisten hareketle İslâm hukukçuları beş vakit namazın belirli vakitlerle sınırlandırılmış bulunduğunun sahîh ve sağlam hadislerle sâbit olduğu hususunda icmâ etmişlerdir. Bundan dolayı da ilk günden günümüze kadar bütün Müslümanlar namazlarını bu beş vakitte kılmışlar ve hâlâ da beş vakit olarak kılmaktadırlar.

---

161 Tirmizi'in rivayetinin dipnotunda, Kâdî Ebû Bekir b. el-Arabî'nin şöyle bir açıklaması vardır. el-Arabî'ye göre, bu namaz vakitlerinin, önceki peygamberlerin de namaz vakitlerinin olduğundan maksat şudur: Cebrâil, beş vakit namazın başlangıç ve bitiş zamanlarını Peygamber Efendimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) öğretince, bu vakitlerdeki genişlik ve kolaylığın, önceki peygamberlerin namaz vakitlerinde de aynı şekilde bulunduğunu kendisine söylemiştir. Yoksa bu benzerlik, önceki peygamberler de aynı şekilde günde beş vakit ve aynı vakitlerde namaz kılıyordu manasında değildir.

162 Tirmizî, Salât 1; Ebû Dâvud, Salât 2; Buhârî, Mevâkîtu's-Salât, 1, Ebû Mes'ûd el-Ensârî'den.

Namaz ve Tesbih ile Sabır

Tefsirini yaptığımız bu "O *halde sen onların söylediklerine karşı sabret. Gerek güneşin doğuşundan, gerek batışından önce Rabbine hamd ederek ibadet et. Geceleyin de, secdelerin peşinden de Ona ibadet et.*" âyetinde dikkati çeken önemli bir nokta da şudur: Müşriklerin sözlü sataşmalarından ve iftiralarından rahatsız olan Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ve ashâbına sabır tavsiye edilirken, arkasından namaz ve Allah'ı tesbih etmelerinin emredilmesidir. Çünkü namaz ve tesbih ile sabır, direnme ve dayanma arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Meselâ Tâhâ sûresinin 129-130'ncu âyetlerinde: "*Eğer Rabbin tarafından daha önce verilmiş bir söz ve tayin edilmiş bir vâde olmasaydı, azap onlara çoktan gelmiş olurdu! O halde onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbinin yüceliğini ilan et, O'na hamdet. Gecenin bazı vakitlerinde, gündüzün bazı taraflarında da O'na ibadet et ki Allah rızasına eresin.*" buyurulmaktadır.

Görülüyor ki, müşriklerin, Peygamberimizi ve mü'minleri rahatsız edecek söz ve hareketlerinden söz eden âyetlerin ardından namaz ve tesbih ile Allah'a ilticâ edilmesi emredilmektedir. Bu da ibâdetin, gönle huzur vereceğini, sıkıntı ve üzüntüleri dağıtacağını gösterir. Demek ki insan sıkılınca, üzülünce derhal Allah'a yönelmeli, O'nu zikir ve tesbih etmelidir. Allah'ı zikir, tesbih ve ibâdet, insan rûhunu üzüntü ve tasaların sebep olduğu streslerden kurtarır. Çünkü âyette "*İyi bilin ki gönüller ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.*" (Ra'd, 28) buyurulmaktadır.

Âyetteki, وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ *Rabbini, hamd ile tesbih et...* emri hususunda, şöyle bir izah da yapılabilir: "O'nu, müşriklerin dediklerinden tenzih et; onların karşı koymalarından usanma! Tam aksine, onlara Allah'ın azametini hatırlat ve O'nu şirkten ve "haşir"den âciz olmaktan tenzih et. Bu işleri, güneşin doğumundan

ve batımından önce yap. Çünkü bu iki vakit, Arapların bir araya geldikleri, toplandıkları vakittir. Gecenin evvelinde de, O'nu tesbih ve tenzih et. Çünkü bu da, onların bir araya geldikleri vakittir" şeklinde olur ki, "Senin, onların yalanlamalarından dolayı usanmaman, ümitsizliğe düşmemen gerekir. Çünkü senden önceki peygamberlere de eziyet edildi, yalanlandılar, ama yalanlanmalarına ve eziyete sabredip göğüs gerdiler." demektir.[163]

Geceyi Gafil Geçirmeme

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ Cenâb-ı Hak, "Geceden olan zamana gelince, (onda) Allah'ı yine tenzih et.." demektedir. Buna göre Yüce Allah âdeta, "Gündüz, meşguliyet zamanıdır ve meşguliyetlerin çokça bulunduğu bir vakittir. Geceye gelince, bu, her şeyin dindiği ve sona erdiği bir zamandır. O halde gece, tesbîh vaktidir" demiştir. Öyleyse mü'min; uyuma ve gaflet zamanı olan geceyi gaflete ayırmayıp, tam aksine onda Rabbini anmalı ve O'na ibadet etmelidir."

وَأَدْبَارَ السُّجُودِ Cenâb-ı Hak sanki, "Rabbini, güneşin doğuşundan evvel, batışından önce ve **secdelerin peşlerinden** hamd ile tesbih et..." demiş, bunların arasına da, "Gecenin bir cüz'ünde de O'nu tesbîh et..." ifâdesini koymuştur. Buna göre burada, biraz önce de bahsettiğimiz gibi, tesbihi sürdürme emri yatmaktadır. Böylece Cenâb-ı Hak âdeta, "Güneşin doğumundan önce tesbih et. Güneşin doğumundan önce secdeyi bitirme vakti geldiğinde tesbihatta bulun, güneşin batımından önce tesbih et; güneşin batımından önce secdeyi bitirdikten sonra da tesbih et.." demiş olur. Böylece de bu, geceyi tesbih ile geçirmeye bir işarettir. "Hem gecenin bir kısmında, hem de secdelerin peşi sıra O'na tesbihatta bulun..." şeklinde olur.[164]

---

163 Tefsir-i Kebir.
164 Tefsir-i Kebir.

MUHAKKAK Kİ HAYATI VEREN DE, HAYATI ALIP ÖLDÜREN DE BİZİZ

وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يَسْمَعُونَ
الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾ اِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ
وَاِلَيْنَا الْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾

41-43- Münâdînin yakın bir yerden sesleneceği güne kulak ver. Bütün insanların o sayhayı kesin ve gerçek olarak işitecekleri güne kulak ver. İşte o gün mezarlarından kalkış günüdür. Muhakkak ki hayatı veren de, hayatı alıp öldüren de Biziz. Evet, herkes Bizim huzurumuza dönecektir.

Münâdînin Sesleneceği Gün

يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ *Münâdînin sesleneceği gün.* O münâdî insanları Allah'ın huzurunda toplanmaya çağırmaktadır. O gün, insanların mutlaka o sesi gerçek olarak işitecekleri, işte o sesin işitildiği günün, çıkış günü olduğu, o gün insanların dirilip kabirlerden çıkacakları belirtilmektedir. Bu münâdî, yani çağırıcı kimdir? Ya bizzat Allah'tır, ya melekler veya insanlar ve cinlerdir.

Eğer münâdî Allah ise, buna delâlet eden âyetler şunlardır:

– *"Yüce Allah meleklere şöyle emreder: "O zalim müşrikleri, yoldaşlarını ve Allah'tan başka putlaştırdıkları nesneleri toplayın ve hepsini doğru Cehennem yoluna dizin! Hem tutuklayın onları, çünkü sorguya çekilecekler!"* (Sâffât, 22-24),

– *"Cehennem'e atın.."* (Kâf, 24),

– *"Allah Cehennem bekçilerine emir verir: "Tutun bağlayın onu, kelepçeleyin!" Sonra da Cehennem'e fırlatın!"* (Hâkka, 30-31)

Münâdî'nin melek olduğunu kabul edenler de bunun, İsrafil (aleyhisselâm) olabileceğini söylemişlerdir. O'nun çağırması da sûr'a üfürmesidir. "Ey çürümüş kemikler, kopmuş mafsallar, didiklenmiş etler, dağılmış saçlar, Yüce Allah size büyük mahkeme için toplanmanızı emrediyor." diye bağıracaktır. Ebussuud ise şöyle der: Bu âyet, haber verilen şeyin durumunun korkunç ve dehşet verici olduğunu ifade eder. Seslenen İsrafil veya Cebrail'dir (aleyhisselâm) O şöyle seslenir: Ey çürümüş kemikler! Ey kopmuş mafsallar, parçalanmış etler! Ey dağılmış saçlar! Allah size, hüküm günü için bir araya gelip toplanmanızı emrediyor.[165]

Eğer çağırıcı, insanlar ve cinler ise o zaman bu, mükelleflerin feryâdı, Cehennem muhâfızına yalvarmaları olabilir: *"Ey Mâlik! Ne olur, tükendik artık! Rabbin canımızı alsın, bitirsin işimizi!" diye bağırırlar."* (Zuhruf, 77) âyetinin bildirdiği gibi Cehennem ehli Mâlik'e seslenip işlerinin bitirilmesini, ölüp gitmeleri için Allah'a ricâda bulunmasını isteyeceklerdir. Fakat sözgeliminden bu çağrıcının Allah veya melekleri olduğu anlaşılmaktadır.[166]

---

165 Taberî; Ebussuud, İrşâd.
166 Tefsîr-i Kebîr.

Yakın Bir Yerden

مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ *Yakın bir yerden.* Nidanın yakın bir yerden gelmesi demek, her bir ferdin bu seslenişi kulağının dibinde imiş gibi açık, net ve yakından duyacağını ifade etmektedir. Yani ses herkese eşit olarak işittirilecektir.

Hakk'a Çağıran O Sesi İşitecekleri Gün

يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ *Hakk'a çağıran o sesi işitecekleri gün.* Yani bütün insanların o sayhayı kesin ve gerçek olarak işitecekleri gün. Bir kişi nerede ölürse ölsün veya dünyanın neresinde ölüm ona yetişirse yetişsin, oraya Allah'ın münâdîsinin "Rabbinize doğru yürüyün" diyen sesi ona ulaşacaktır. Bu ses, yeryüzünün köşe bucaklarında dirilip kalkan insanlar tarafından sanki çok yakından çağrılan bir sesmiş gibi duyulacak ve aynı anda yeryüzünün her tarafından bu ses aynı şekilde işitilecektir.[167]

Bütün insanların o sayhayı kesin ve gerçek olarak işitecekleri gün, cümlesinin iki ayrı mânâsı daha olabilir: Biri: Herkes Allah'ın emri olan çağrıyı işitecek. Diğeri de: Kıyamet nidasını dosdoğru ve tam olarak işitecektir.

Birinci mânâ açısından denmek istenen şudur: Dünyada iken inanmaya yanaşmadıkları, inkar etmekte ısrar ettikleri, haber veren peygamberlerle alay ettikleri Allah'ın emri olan o nidayı insanlar kendi kulakları ile işiteceklerdir.

İkinci mânâ açısından denmek istenen şudur: Onlar kesinlikle bu kıyamet nidasını işitecekler, bunun herhangi bir vehim ve hayalden ibaret olmadığını, gerçekten bunun kıyamet nidası olduğunu öğrenecekler, kendilerine haber verilen kıyamet gününün geldiğini ve bu sesin onun ilanı olduğundan hiç şüpheleri kalmayacaktır.

---

167 Tefhîmu'l-Kur'ân.

İşte O Gün Çıkış Günüdür

ذَلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ *İşte o gün çıkış günüdür.* Âyette; ölülerin mezarlarından çıkış tablosu, toprağın yarılıp ölülerin ortaya çıkma manzarası, sayısız kabirlerin yarılması ve ard arda ölülerin içlerinden çıkmaları dile getirilmektedir. Nitekim şair Maarri der ki:

“Kabir vardır, kabir olmuş defalarca,

Güler durur birbirine zıt ölülere,

Yeni gömülen eski gömülenin kalıntısı üstüne,

Asırlar ve çağlar boyu...”

Her mezar yarılıyor. Her mezardan dağılmış cesetler, kemikler, dağılmış ve yeryüzünün dağ, tepe toprağına karışmış ve Allah’tan başka nerede olduklarını kimsenin bilmediği zerreler, küçük küçük parçalar ortaya çıkıyor. Bu öyle bir tablo ki öyle hayret verici bir manzara ki hayal onu kavrayamıyor ve kuşatamıyor.

Herkes Bizim Huzurumuza Dönecektir

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ *Muhakkak ki hayatı veren de, hayatı alıp öldüren de Biziz. Evet, herkes Bizim huzurumuza dönecektir.* Âyetin bu son cümlesinde Yüce Allah şöyle buyuruyor: Hem dünyada, hem de âhirette yalnızca Biz diriltiriz. Dünyada eceller geldiğinde ancak Biz öldürürüz. Bu konuda hiç kimse Bize ortak olamaz. Hem hesaba çekilip amellerin karşılığının görülmesi için sadece Bize dönülecektir. İyilik yapana mükâfatını ve kötülük yapana da cezasını ancak Biz vereceğiz.

DİRİLTİP MAHŞERDE TOPLAMA BİZE GÖRE ÇOK KOLAYDIR

يَوْمَ تَشَقَّقُ الْاَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسٖيرٌ ﴿٤٤﴾

44- Yerin yarılıp kendilerinin büyük bir hızla mahşer meydanına koşacakları gün, mutlaka gelecektir. Bu diriltip mahşerde toplama Bize göre çok kolaydır.

Toprağın onların üzerinden yarılarak açılmasından sonra, kabirden çıkıp kendilerine nida eden münâdîye doğru koşarak, mahşer yerine doğru sürüklendikleri o vakitte onların dönüşü Bizedir. İşte bu Bize göre gayet kolay bir diriltme ve toplamadır. O konuda zorluk ve meşakkate uğramamız söz konusu değildir.

Nitekim Yüce Allah başka bir âyette şöyle buyurmuştur:

"*Bizim buyruğumuz -bir anlık bakış gibi- bir tek sözden başka bir şey değildir.*" (Kamer, 54/50).

"*Sizin yoktan yaratılmanız da yeniden diriltilmeniz de bir canın yaratılması ve diriltilmesi gibidir.*" (Lokman, 31/28).

Süratle Dışarı Fırlarlar ve Mahşer Meydanına Koşarlar

سِرَاعًا *Süratle* kelimesi; üzerlerindeki toprağın çatlamasıyla dışarı fırlarlar, yani süratle mezarlarından çıkarlar veya mezardan çıktıktan sonra süratle mahşer meydanına koşarlar, demektir.

Bu konuda şu yorumlar da yapılabilir: Süratle kelimesinden maksat: 1. Yerkürenin çabucak yarılıp parçalanarak dağılması. 2. Kabirlerin kısa bir sürede açılıp içindekilerin dirilerek çıkmaları. 3. Yerküre parçalanıp dağılırken Allah'ın, dirilttiği kullarını göz açıp yumuncaya kadar bir zaman içinde mahşerde toplaması.[168]

Bize Göre Çok Kolaydır

ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ *Bu diriltip mahşerde toplama Bize göre çok kolaydır*. Evet bu toplanış, müthiş bir toplanıştır. Öyle ki ancak Allah'a kolaydır, başkalarının yapabileceği bir şey değildir.

Bu diriltip mahşerde toplama Bize göre çok kolaydır, âyeti; kâfirlerin 3. âyette nakledilen sözlerine cevaptır. Onlar: "Biz ölüp de toprak olduktan sonra mı dirileceğiz? Bu, aklın alamayacağı kadar uzak bir ihtimal!" demişlerdi. Onların bu sözüne cevap olarak "Haşir, kıyamet yani bütün gelmiş geçmiş insanların bir anda diriltilerek toplanması bizim için çok kolaydır" buyurulmuştur. Kimin toprak olmuş cesedi nerelerde kalmıştır, bizce bilinmesi zor değildir. Saçılmış ve darmadağın olmuş zerrelerden, Ali'nin zerrelerinin hangisi olduğunu, Veli'nin zerrelerinin hangisi olduğunu bilmemiz de Bizim için zor bir şey değildir. Bunların hepsini ayrı ayrı derleyerek teker teker insan vücudunu yeniden yapmamız ve o vücutlar içinde o kişiliği yeni baştan, daha önce o vücutta yaşadığı gibi yaratmamız Bizim için büyük zahmet ve emek isteyen bir iş değildir. Tam tersine, bir işaretimizle bunların hepsi bir an içinde oluşuverir. Hz. Âdem zamanından kıyamete kadar dünyada var olmuş bütün insanlar, Bizim bir emrimizle rahatça ve çok kolay bir şekilde dirilir ve bir araya toplanırlar. İnkârcı insanın küçük beyni onu ne kadar akıldışı kabul ederse etsin, bu, kâinatın Yaratıcısı'nın gücünden uzak değildir.[169]

---

[168] Kur'ân Yolu.
[169] Tefhîmu'l-Kur'ân.

TEHDİDİMDEN ENDİŞE EDEN KİMSELERİ KUR'ÂN İLE İRŞAD ET

نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ
بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَخَافُ وَع۪يدِ ﴿٤٥﴾

45- Biz onların aykırı iddialarını pek iyi biliyoruz, ama sen onları kuvvet kullanarak imana getirecek bir zorba değilsin. Sen sadece uyaran bir elçisin. Senin yapacağın iş, sadece tehdidimden endişe edecek kimseleri Kur'ân ile irşad etmektir.

Biz Onların Aykırı İddialarını Pek İyi Biliyoruz

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ *Biz onların aykırı iddialarını pek iyi biliyoruz.* Bu âyette Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) gönlünü alma ve teselli vardır. Çünkü müşrikler, Peygamber Efendimiz hakkında çeşitli söylentiler çıkarıyor, "deli, şâir, kâhin vs." diyorlar, bu da O'nu üzüyordu. Yüce Allah "Onların ne dediklerini biz daha iyi biliyoruz" buyurarak, sanki: "Bu insanların sana karşı uydurdukları sözlere asla kulak asma ve katiyen önem verme. Çünkü Biz hepsini işitiyoruz ve onları cezalandırmak bizim işimizdir." diyerek Peygamberini teskin etmektedir.

Ayrıca bu âyet, kâfirler için bir tehdit ve korkutma ifâde etmektedir. Çünkü "*Dönüş de ancak bizedir*" (Kâf, 43) âyeti, onların

ne yaptıklarını Allah'ın bildiğini göstermesi bakımından açık bir tehdittir. Zira bir kimse, eninde sonunda, varacağı yerin padişah olduğunu bilebilir. Fakat o padişahın, kendisinin her yaptığını bilemeyeceğine inanabilir. Dolayısıyla işte bu duygu ve inancı, kişiyi yapmak istediği kötü şeylerden, (kanunsuz işlerden) alıkoymayabilir. Ama bu kimse, padişahın, kendisinin ne yaptığını bildiğini, gıyabında iken de sanki onun yanında imiş gibi olduğunu, işin sonunda dönüp ona varacağını bildiğinde, işte bu duygu, onu kötü işlerden alıkor. İşte bu sebeple Yüce Allah, hem "Dönüş de ancak bizedir" (Araf, 43) hem de, "Biz... çok iyi bileniz" buyurmuştur ki, işte bu açık bir tehdittir ve bu mana ile tıpkı, "Sonunda hepinizin dönüşü Rabbinize olacak ve O da yaptıklarınızı size tek tek bildirecek ve dilerse bunların karşılığını verecektir. Gerçekten O, kalplerin en derin yerinde olan şeyleri dahi bilir." (Zümer, 7) âyetlerinde ifade edildiği gibidir.[170]

Sen Onları Kuvvet Kullanarak İmana Getirecek Bir Zorba Değilsin

وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ *Sen onları kuvvet kullanarak imana getirecek bir zorba değilsin. Sen sadece uyaran bir elçisin. Senin yapacağın iş, sadece tehdidimden endişe edecek kimseleri Kur'ân ile irşad etmektir.* Bu âyette ifade edilmek istenen, Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) insanları zorla sözüne inandırmak istemesi değildir. Yüce Allah, O'nu bundan menetmiştir. Aslında bu söz Peygamber Efendimize (sallallahu aleyhi ve sellem) söylenerek kâfirlere duyurulmaktadır. Sanki onlara: "Allah Resûlü size bir zorlayıcı olarak gönderilmemiştir" denmektedir. O'nun işi zorla sizi mümin yapmak değildir ki siz inanmak istemediğiniz halde O sizi zorla inandırsın. O'nun sorumluluğu sadece ihtar etmekle aklını başına alanlara Kur'ân'ı dinleterek hakikati

170 Tefsir-i Kebir.

anlatmaktan ibarettir. Hâlâ siz inanmıyorsanız Resûlullah sizi cezalandırmayacak, sizi Ben cezalandıracağım.[171]

Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) vazifesinin sadece tebliğden ibaret olduğunu ifade eden başka âyetler de vardır:

– "*Ya onları uyardığımız birtakım belaların bir kısmını sana gösterir, ya da bundan önce senin ruhunu teslim alırız, farketmez. Zira senin görevin sadece tebliğ etmektir, hesap görmek ise Bize aittir.*" (Ra'd, 40)

– "*İşte böyle… Sen insanları irşada devam et. Zaten senin görevin sadece irşad edip düşündürmektir. Yoksa sen kimseyi zorlayacak değilsin.*" (Gâşiye, 21)

– "*Dinde zorlama yoktur. Doğru yol, sapıklıktan, hak batıldan ayrılıp belli olmuştur. Artık kim tâğûtu reddedip Allah'a iman ederse, işte o, kopması mümkün olmayan en sağlam tutamağa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir, bilir.*" (Bakara, 256)

– "*Onları hak yola getirmek senin görevin değil, lâkin Allah'tır ki dilediğini doğru yola getirir..*" (Bakara, 272)

Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) esas vazifesi tebliğ olmakla beraber O (sallallahu aleyhi ve sellem), kavminin inanması için bütün çabasını harcıyor, onların inanmamasından son derece üzüntü duyuyordu. Çeşitli âyetlerde O'nun, kavminin inanmasını ne kadar çok istediğine ve inanmamalarından ne kadar üzüntü duyduğuna işaret edilmektedir:

– "*Allah dilediğini sapıklık içinde bırakır, dilediğini doğru yola iletir. O halde insanlardan ötürü üzülüp kendini mahvetme! Çünkü Allah onların bütün yaptıklarını bilir.*" (Fâtır, 8),

– "*Şimdi, bu söze inanmazlarsa, demek sen onların ardına düşüp nerdeyse kendi kendini yiyip tüketeceksin!*" (Kehf, 6),

---

171 Tefhîmu'l-Kur'ân.

– "*Tâhâ. Kur'ân'ı sana, meşakkat çekip, bedbaht olasın diye indirmedik.*" (Tâhâ, 2-3)

İşte kavminin inanmamasına böyle üzülen Resûlullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) tesellî edilerek sûre bitiriliyor

Sûrenin baş tarafında müşriklerin, öldükten sonra dirilmeyi alay ve inkâr ile karşılayıp Allah Resûlünü (sallallahu aleyhi ve sellem) yalanladıkları belirtilmişti. Sûrenin sonunda da yine müşriklerin bu inkârcı sözlerine işâret edilerek, Peygamber Efendimize, onların yalanlamalarına üzülmemesi öğütlenir. Böylece sûrenin sonu ile başı birleşir ve sûre bütünüyle tevhîd ve öldükten sonra dirilmeyi ispatlayan bir konu birliğine ulaşır.

Kur'ân'la Ders Ver

فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ *Kur'ân ile irşad et.* Kur'ân'ın Allah nezdindeki değerine dikkat çekerek başlayan sûrenin, yine Kur'ân'ın dini tebliğdeki önemine ve yerine işaret ederek son bulması, tebliğ ve telkinde asıl konuyu vurgulama yöntemi bakımından da ilgi çekicidir.[172]

Âyetteki, فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ *Kur'ân ile irşad et*, ifadesi hususunda şu izahlar yapılabilir:

a. Bu, "Kur'ân'daki şeyleri hatırlat ve onlara Kur'ân oku. Böylece onlar için Kur'ân'daki faydalar gerçekleşsin." demektir.

b. Veya, "Kur'ân ile öğüt ver, yani Kur'ân mucize olduğu için, onunla kendinin bir peygamber olduğunu açıkla. Peygamber olduğun anlaşılınca, onların her söylediğin sözü kabul etmeleri gerekir." demektir.

c. Bu ifade ile, "Kur'ân'daki tebliğ ve tezkir (va'z ve nasihat) ile gelen emirlerin gereğini hatırlat" manası kastedilmiştir. Bu durumda, "Kur'ân ile irşad et" demek, Peygamber Efendimizin

---

172 Safvetü't-Tefasir; Kur'ân Yolu.

(sallallahu aleyhi ve sellem) ondan istifadesi için olur ki, "Kur'ân'da sana haber verilen şeyleri hatırlatmak suretiyle onlara öğüt ver" demektir. Yani, "Sayesinde öğüt alsınlar diye, onlara Kur'ân'ı oku" şeklindedir.[173]

36-45 Arası Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler

Âyetlerden şu hükümler anlaşılmaktadır:

1- Yüce Allah Kureyş ve diğer bütün kâfirleri tehdit edip uyarmış ve onları elem verici âhiret azabından sakındırmıştır. Ayrıca Mekkelilerden daha kuvvetli ve sağlam, daha zengin ve daha çok mal varlığına, daha yüksek medeniyete sahip olmalarına rağmen peygamberleri yalanlayan önceki millet ve ümmetleri maruz bıraktığı helak edici azapla da onları ikaz etmiştir. Allah onları öyle bir helak etmiştir ki bundan kaçıp kurtulabilecekleri bir yer de bulamamışlardı. Aynı şekilde onlar gibi Mekkeliler de benzer bir azabın başlarına gelmesi durumunda kaçıp sığınabilecek bir yer bulamazlar.

2- İşte bu surede zikredilenlerde ve bu ikaz tehdit ve korkutmalarda kalbi olan, yani aklı olan herkes için alınması gereken bir öğüt ve ibret vardır. Yüce Allah bu âyette kalp kelimesini akıldan kinaye olarak kullanmıştır. Zira Kurtubî ve başka ilk dönem âlimlerine göre kalp aklın bulunduğu yerdir.

3- Öncekilere dair genel bir hatırlatma ve ikaz yapmasına rağmen Yüce Allah inkârcılara cevâben yeniden diriliş (ba's) delilini bir defa daha tekrar etmiştir. Ayrıca Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yaratıp yedinci gün yani cumartesi günü istirahat ettiğini ileri süren Yahudilere cevap vererek onların yalancı olduklarını bu delil ile ortaya koymuştur.

4- Yüce Allah, Mekkeli müşriklerin, Peygamber Efendimize inanmamanın yanı sıra meydan okumaları karşısında

---

[173] Tefsir-i Kebir.

Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) dört şeyi yapmasını emretmiştir:

a) Onların sözlerine sabretmesini.

b) Bunun için namaz ve tesbih ile Allah'tan yardım dilemesini. Çünkü namaz ve tesbih ruhu kuvvetlendirir. Sabretmek hususunda irade ve azmi güçlendirir. Namazda insan kendisini yaratan Allah ile buluşur. O'na dayanır, O'ndan ilham alır ve O'nun üstün kudretinden yardım diler.

c) Allah Teâlâ'nın "*Yakin (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et.*" (Hicr, 99) sözünde olduğu gibi hayatı boyunca Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih etmekle meşgul olmasını ve Allah'ın haber verdiği kıyametin korkunç durumuna kulak verip haktan yüz çeviren kimseler gibi olmaktan sakınmasını.

d) Allah'ın azabından korkan, tehdidinden sakınanlara Kur'ân'la öğüt vermesi ve peygamberliğini tebliğ edip Allah'ın dinine davet etmesini.

Bu emirlerin arasında Allah Teâlâ bunları yerine getirmeye yardımcı olacak dört hususu zikretmiştir. Onlar şunlardır: 1) İnsanların kabirden çıkma gününde kıyâmet sayhası ile ba's, mahşer ve hesab sayhalarının işitileceğini hatırlatması. 2) Asıl diriltenin, öldürenin Allah olduğu ve bütün insanların hesap ve ceza için O'na döneceklerini hatırlatması. 3) Mahşere çağıran münâdiye icabet etsinler diye toprağın, ölülerin diri olarak süratle çıkmaları için nasıl yarıldığının ifadesi ile haşir ve insanları toplamanın Allah'a çok kolay olduğunu bildirmesi. 4) Kâfirlere, Allah'ın ilminin onların söylediği bütün sözleri ve yaptıkları bütün fiilleri içine alıp kuşattığını bildirmesi.

İşte bu dört husus her devirde İslâm'a karşı meydan okuyanlar için son derece korkutucu ve tehdit edici bir mahiyet taşımaktadır.[174]

---

174 Tefsîru'l-Münîr.

EK:
HURÛFU MUKATTAA

Kâf sûresinin ilk âyeti hurûfu mukataa ile, yani ق kâf harfi ile başlamıştı. Biz de hurûfu mukataa hakkında sûrenin sonunda bilgi vereceğiz demiştik. Şimdi kısaca hurûfu mukataa hakkında bilgi vermek istiyoruz.

Hurûf, *harf* kelimesinin çoğuludur. *Mukattaa* kelimesi de *ayrılmış*, *münferit* demektir *Hurûfu mukattaa* ise; *ayrılmış*, *münferit harfler* demektir. Bunlara *hurûfu teheccî*, *evâilü's-süver ve fevâtihü's-süver* de denilmiştir. Bu harfler, bir kelime gibi yazıldığı halde, okurken ayrı ayrı olarak okunur. Meselâ, الم tek bir kelime gibi birleşik olarak yazılsa bile, elif-lâm-mîm diye okunur.

Bu harflerin seçilip yerleştirilmesinde öylesine bir nizam bulunmaktadır ki, bilhassa bazı muâsır müelliflerin fütursuzca, neredeyse "tesâdüfî" demeye varan değerlendirmelerine asla imkân vermez: Meselâ:

1. Hece harflerinin adedi -elif-i sâkine hariç kalmak şartıyla- 28 harftir. Kur'ân-ı Azîmüşşan, sûrelerin başında bu harflerin yarısını, yani 14 tanesini zikretmiş, yarısını da terk etmiştir.

Aynı zamanda bu harfler, 14 değişik şekildedir:

الم: الر: المر: المص: حم: حم عسق: ق: كهيعص: ن:
ص:طه: طس: طسم: يس

2. Kur'ân'ın almış olduğu yarı, terk ettiği yarıdan daha ziyade kullanılan harflerdir.

3. Kur'ân, sûrelerin başında zikrettiği kısım içinde, dile daha kolay olan *elif* ve *lâm*'ı çok tekrar etmiştir.

4. Hurûfu mukattaa 29 sûrenin başında yer alır ki, bu da elif-i sâkine bir harf sayılırsa, Arapçadaki harf sayısına eşittir.

5. 29 sûreden ikisi Medenî, diğerlerinin hepsi Mekkîdir.

6. Hece harflerinin mehmûse, mechûre, şedîde, rehve, müsta'liye, münhafıza, mütbika, münfetiha gibi çiftli cinslerinin her birisinden yine yarısını almıştır.

7. Meryem, Ankebût, Rûm ve Kalem dışındaki surelerde, hurûfu mukattaa'dan hemen sonra Kur'ân'dan veya aynı anlamda kitaptan söz eden ya da bunlara işaret eden bir âyet yahut âyetler gelmektedir. Bu dört sure başındaki harflerden sonra her ne kadar kitap ve peygamber lafzı geçmiyorsa da, surelerin muhtevasının ifade ettiği manalar bu konuyu işlemektedir.

8. Yüce Allah, Arap alfabesindeki harfleri sanki üç kısma ayırmıştır.

Birinci kısım, elif'ten zâl'a kadar olan dokuz harftir:

ا،ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ

İkinci kısım da, elif-bâ'nın son dokuz harfini teşkil eden fâ'dan yâ'ya kadar olan dokuz harftir:

ف، ق، ك، ل، م، ن، و، ه، ي

Üçüncü kısım ise, bu ikisinin ortasında yer alan, râ'dan gayn'a kadar olan on harftir:

ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ

Yüce Allah hurûfu mukattaa içinde, birinci kısımdan iki harfi, yani elif ile hâ'yı zikretmiş, yedisini bırakmıştır:

ا، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ

İkinci kısımdan ise, sadece iki harfi, yani fâ ile vav harflerini bırakmış, geriye kalan yedisini zikretmiştir.

ف، ق، ك، ل، م، ن، و، ه، ي

Orta kısımdaki on harften ise, bir harf zikretmiş, bir harf bırakmış, meselâ, râ'yı zikretmiş, zê'yi bırakmış; sin'i zikretmiş, şın'ı bırakmış, sâd'ı zikretmiş, dâd'ı bırakmış; tî'yı zikretmiş, zî'yı bırakmış ve ayn'ı zikretmiş gayn'ı bırakmıştır.

ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ

Bu seçme ve sıralama, tesâdüfî olmayıp, bir maksada yönelen bir seçme ve sıralamadır. Öyleyse bütün bunlar, bir hikmete göre yapılmıştır.[175]

Bu zikrettiklerimiz göstermektedir ki, hurûfu mukattaa, tesâdüfî değil, Allah'ın iradesiyle seçmesi neticesinde oluşmuştur. Zaten Hakîm olan Yüce Allah'ın fiillerinde olduğu gibi, kelamında da tesadüf söz konusu olamaz.

Mukattaa Harflerinin Mânâları

Bu harflerin mânâsız olduğunu söylemek hatadır. Allah'ın kelâmı bundan münezzehtir. Ancak bunları, mânâsını tam şekliyle Allah'ın bilebileceği müteşâbihattan saymak gerekir. Müfessirler "Bunlardan muradın ne olduğunu kat'î olarak Allah bilir." demekle beraber, muhtemel vecihleri zikretmekten de geri durmamışlardır.

---

175 Fahruddin er-Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, Bakara 1. âyetin tefsiri.

Bu harfler hakkındaki ihtilafın sebeplerinden birisi de, Peygamberimizden bu harflerin mânâsına dâir bir bilginin gelmemesidir.

Hadislerde Hurûfu Mukattaa: Kur'ân okumayı teşvik eden, Allah'ın kelâmını okuyana her harfi için on sevap verileceğini ve bu arada الم "elif-lâm-mîm"in tek harf değil üç harften meydana geldiğini bildiren hadisin dışında[176] muteber hadis kaynaklarında hurûfu mukattaa'ya dair herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.

Başta müfessirler olmak üzere İslâm âlimleri, hurûfu mukattaa'nın tefsiri meselesinde iki ana görüş ileri sürmüşlerdir.

I. Selef Âlimlerinin Görüşü: Daha çok Selef âlimlerinden meydana gelen gruba göre hurûfu mukattaa, te'vilini yalnızca Allah'ın bildiği müteşâbih âyetlerden olup, bu harfler üzerinde yorum yapmak mümkün değildir. Bu âlimler; söz konusu harflerin indirilişinde Allah'ın mutlaka hikmetinin bulunduğunu, ancak insanların idrakinin bu hikmeti kavrayamayacağını söylemekle yetinmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'in temel gayesi insanları hidâyete ulaştırmak olup, bütün âyetler içinde çok küçük bir yer tutan hurûfu mukattaanın anlamının bilinmemesi Kur'ân'ın bu fonksiyonunu hiçbir şekilde zedelemez. Mânâsı bilinmeyen bazı kelimelerin Kur'ân'da yer alması, kişinin kulluk samimiyetini ölçme ve Allah'a teslimiyetini sağlama amacı da taşır.

Hz. Ebû Bekir: Her kitabın bir sırrı vardır, Allah'ın **Kur'ân'daki sırrı** da evâili's- suverdir, demiştir.

Hz. Ali: Her kitap için bir **zübde/öz** vardır. Bu kitabın zübdesi de mukattaa harfleridir.

İbn Mes'ûd ve Hülefâ-yı Râşidîn'den şu haber nakledilir:

---

[176] Tirmizi, Fezâilü'l-Kur'ân, 16; Dârimî, Fezâilü'l-Kur'ân, 1.

“Bu harfler **gizli bir ilim ve kapalı bir sırdır**. Allah onları bilmeyi kendine mahsus kılmıştır.”[177]

II. Halef Âlimlerinin Görüşü: Bu âlimler, Müteşâbih âyetlerin ve dolayısıyla hurûfu mukattaanın manalarını araştırmanın gerekli olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre, apaçık bir Arapça ile nâzil olan, insanları üzerinde düşünmeye davet eden, her şeyi açıklayan ve hidâyet rehberi olan Kur’ân’da anlaşılmayan sözlerin bulunması onun bu özellikleriyle bağdaşmaz.

Hurûfu mukattaanın tefsir edilmesinin gerekliliği üzerinde ittifak eden âlimler, bu harflerin anlamları konusunda çok farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Bazı kaynaklarda 30’dan fazla görüş bulunmakla beraber, onlardan en fazla nazar-ı itibara alınması gerekenleri özetleyelim:

Genel Bir Mana Verenler

1. Kur’ân, alışılmamış, mûtad olmayan, mûsikî tesiri de olan bu tâbirlerle, etrafın dikkat nazarlarını çekmek, dinlemelerini sağlamak istemiştir. Bu seslerden sonra ne gelecek diye dinleyicileri uyarmaktadır. Bu dikkat çekme, Kur’ân’ın Allah kelâmı olduğunu kabul etmeyen o asırdaki müşrik ve Ehl-i kitabın yanı sıra her devirdeki insanlar içindir.

Mekkeli müşriklerin, Kur’ân’ın insanları etkisi altına almasını önlemek amacıyla Kur’ân okunurken gürültü çıkarmaya karar vermeleri üzerine, Kur’ân’a vurgu yapan devamındaki âyetlere dikkat çekmek için söz konusu harfler nâzil olmuştur.

2. Kur’ân, bunlarla i’câzına işaret etmektedir. Yani, “Kur’ân’ın cümleleri, ibâreleri, hepinizin bildiği, sizin konuşmalarınızda ve yazılarınızda kullandığınız bu basit harflerden meydana gelmektedir. Eğer onun beşer kelâmı olduğunu iddia ediyorsanız, öyley-

[177] Reşid Rıza, Menar Tefsiri, VIII, 302; Subhi Sâlih, Mebâhîs, s.236.

se uğraşın bakalım, sizler de elinizde olan bu imkânı kullanarak benzerini getirmeye çalışın. Siz benzerini yapamadığınıza göre Kur'ân mûcizedir." demek istemektedir.

3. Yüce Allah, kitâbetin (yazının) önemine çarpıcı bir şekilde dikkati çekmek istemiş olabilir. Harflerin Elifba'daki isimlerini sayarak hecelemek, yeni okuyup yazmaya başlayanlara mahsustur. Buradan, Kur'ân'ın, ümmî bir kavme ve mübtedî bir muhite muallimlik yaptığı anlaşılmaktadır. Yazının keşfi nasıl insanlığa en önemli bir ilerleme döneminin açılmasına yol açmışsa, bu Kitabın hidâyeti de, medeniyette ve içtimâî gelişmede büyük bir ilmî yükselmeye yol açacak, Câhiliyyeden aydınlığa çıkaracaktır. Nitekim o, "oku!" diye başlayan bir Kitap olmuş ve gelen ilk vahiy de Allah'ın "insana kalemle (yazıyı) öğretmesinden" bahsetmiştir.[178]

4. Âlimler bu münferit hece harflerini izah etmek üzere yapılan yorumlardan hiçbirinin kesin olmadığını, Allah Teâlâ ile Resûlü arasındaki bu şifrelerin ittifakla müteşabihattan sayıldığını belirtirler. Bu konuda Subhi Sâlih şöyle demiştir:

"Bu sûre başlangıçları, hâla hayret âmili olmaya devam etmektedir. Hayret meraka, merak ise dikkate etmeye yol açar. Semânın, arzın kulağına fısıldadığı bu harflerden daha müessir bir şekilde hiçbir şeyin, insanların dikkatini celbedeceği tasavvur edilemez."[179]

5. *Elif Lâm Mîm* ve benzeri bu hurûfu mukattaada göze çarpan garâbet, bu harflerin pek *garip ve alışılmamış bir şeyin mukaddimesi ve keşif kolları* olduklarına işarettir.

6. Sûrelerin başlarındaki hurûfu mukattaa, *İlâhî bir şifredir. Beşer fikri ona yetişemiyor. Anahtarı, ancak Hazret-i Muhammed* Aleyhissalâtü Vesselâm'dadır.

---

178 Suat Yıldırım, Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş, İst. 1983, s.111-113.
179 Subhi Sâlih, Mebâhîs, s.236.

7. Şifrevari şu hurûfu mukattaanın sûre başlarında zikri, Kur'ân'ın kendisine indiği ve diğer insanlara tebliğ ile mükellef olan Zâtın, yani *Hazret-i Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm'ın fevkalâde bir zekâya mâlik olduğuna işarettir* ki, Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm, remizleri, îmaları ve en gizli şeyleri sarih gibi telâkki edip, anlıyordu.

8. *Elif Lâm Mîm* ve benzeri harfler, beraber yazıldıkları halde, ayrı ayrı okunmaları, *bu şeklin Kur'ân'a has olup, Kur'ân'ın bu hususta kendisinden önceki hiçbir kitaba, hiçbir imama tâbi olmadığına ve hiç kimseyi taklit etmediğine* ve üslûbunun çok güzel ve hârika olduğuna işarettir.

9. Hatip ve beliğlerin âdetindendir ki, mesleklerinde daima bir misale tâbi olup ve bir örnek üzerine nakış dokuyarak işlenmiş bir yolda yürürler. Hâlbuki bu harflerden anlaşıldığına nazaran, **Kur'ân hiçbir misale tâbi olmamıştır** ve hiçbir nakş-ı belâgat örneği üzerine nakış yapmamıştır ve işlenmemiş bir yolda yürümüştür.[180]

10. Sûrelerin başlarındaki hurûfu mukattaa İlâhî bir şifredir. Allah, diğer insanlar ve peygamberler arasından seçip özel donanımlı olarak gönderdiği son elçisi Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) onlarla bazı işâret-i gaybiye veriyor. *O şifrenin anahtarı, o özel kuldadır, hem onun mirasçılarındadır.* Kur'ân-ı Hakîm madem her zaman ve her taifeye hitap ediyor, her asrın her tabakasının hissesini içine alan çok çeşitli yönleri ve mânâları olabilir. Selef-i Sâlihîn ise, en hâlis pay onlarındır ki, beyan etmişler. Ehl-i velâyet ve tahkik, seyr ü sülûk-ü ruhâniyeye ait çok muamelât-ı gaybiye işârâtını onlarda bulmuşlardır.[181]

---

[180] Bedîüzzaman, R. N. Külliyatı, II,1167-1169.
[181] Bedîüzzaman, R. N. Külliyatı, I,534.

Özel Mana Verenler:

Bazı âlimler ise, Hurûfu mukattaaya daha özel manalar vermişlerdir. Şimdi de onlardan bazılarını zikredelim:

1. Mukattaa harfleri, başında bulundukları **sûrelerin isimleridir**. Mesela: Bakara sûresine, sadece Bakara sûresi denildiği gibi aynı zamanda Elif Lâm Mîm Bakara, Secde sûresine de, sadece Secde sûresi denildiği gibi, Elif Lâm Mîm Secde de denilmektedir.

2. Bunlar **Kur'ân'ın isimleridir**. Kitap, Zikir, Furkân gibi ki, bunlarla Kur'ân'a yemin edilmiştir

3. Kur'ân'da kalem, fecir, asır, incir ve zeytin gibi şeylere yemin edildiği gibi, bu **mukattaa harflerine de yemin edilmiştir**. Çünkü harfler, Allah'ın çeşitli dillerde gönderdiği kitapların ve esmâ-i hüsnâsının esasını oluşturur.

4. Hurûfu mukattaa, **ebced hesabıyla bazı olayların tarihine işaret eder**. Bu görüşü benimseyenler, genellikle hurûfu mukattaanın İslâm ümmetinin dünyadaki kalış süresini gösterdiğini ileri sürerler. Rivayete göre bir grup Yahudi, Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) huzuruna gelerek Bakara suresindeki Elif Lâm Mîm'in sayı değerine göre İslâm Ümmeti'nin 71 yıllık ömrü olduğunu iddia etmişler, Resûl-i Ekrem, Kur'ân-ı Kerîm'de elif-lam-mim-sad, elif-lam-mim-ra'nın da bulunduğunu söyleyince bu harflerin toplamının 700 yılı aştığını gören Yahudiler, canları sıkkın bir şekilde oradan ayrılmışlar.[182]

Fakat birçok İslâm âlimi, hurûfu mukattaanın ebced hesabında kullanılmasını doğru bulmazlar.

5. Hurûfu Mukattaadan her biri **belli kelimelerin anahtarı veya kısaltmasıdır**. Ancak bu harflerin hangi kelimelerin kısaltması olduğu konusunda ihtilaf vardır.

---

182 Taberî, Al-i İmran 3. âyetin tefsiri.

Hurûfu mukattaa, **ism-i a'zâm** denilen duânın, bazı sûrelerin başına dağılmış şeklidir. Meselâ, elif-lâm-râ, hâ-mim ve nûn harfleri bir araya getirildiğinde er-rahman ن + حم + الر ismi ortaya çıkmaktadır. Ancak ism-i a'zâm kesin olarak bilinmediğinden hurûfu mukattaadan nasıl bir ismin oluşturulacağı belli değildir.

6. Her harf **Allah'ın bir isim veya sıfatının sembolüdür**. **Elif: Allah, Lâm: Latif, Mîm: Mecîd**, ismine tekâbül eder. Bunlarla Allah'ın isimlerine yemin edilmiştir.

7. Bu harflerden bazıları **Allah'ın zâtî isimlerinin, bir kısmı da sıfatlarının kısaltılmasıdır**. Mesela; *elif-lam-mim*, انا الله اعلم "Ben Allahım, Ben bilirim", *elif-lâm-râ* ise, انا الله اري "Ben Allahım, Ben görürüm" mânâsındadır.

8. Bu harflerden **bazıları Allah'ın, bazıları diğer varlıkların isimlerinin kısaltılmasıdır**. **Elif Allah; Lâm Cibrîl, Mîm Muhammed'e** tekâbül eder ve: "Bu kitap Allah katından Cebrâil vasıtasıyla Muhammed'e indirilmiştir", demektir.

Elif Lâm Mîm üç harfiyle üç hükme işarettir. Şöyle ki: *Elif*, هذا كلام الله الازلي "Bu, Allah'ın Ezelî Kelâmıdır." hükmüne; *lâm*, نزل به جبريل "Bunu, Cebrâîl indirdi." hükmüne; *mim*, علي محمد عليه السلام "Muhammed aleyhisselâm'a indirmiştir." hükmüne remzen ve imâen işarettir. Görüldüğü üzere bunlar, belli bir sisteme oturmayan tartışmaya açık yorumlardır.

9. Bu harflerin her biri **O'ndan gelecek nimet ve belâlara**, ayrıca bazı milletlerin dünyada kalış sürelerine de delâlet etmektedir.

10. Bu harfler, **iki sureyi birbirinden ayırma işlevi görür**. Nitekim Arap şiirinde bir kasidenin bitip diğerinin başladığını göstermek üzere kasidenin başına bazı edatlar getirilmiştir.

11. **Tasavvufî** bir yaklaşım: Hurûfu mukattaa ile başlayan surelerde anlatılan bütün **ahkâm ve kıssalar, bu harflere yer-**

leştirilmiş olup, bunlar surenin içinde açıklanmıştır. Bu şifreleri ancak Peygamber veya velîler çözebilir.

12.Bu harfler, dinî, kevnî veya tarihî birer sırdır ve ileride keşfedilecektir. Dolayısıyla diğer müteşabihât gibi, kulları düşünüp araştırmaya yönlendirmektedir.

Sonuç

Hurûfu mukattaa ile ilgili olarak ortaya atılan bütün bu görüşler bazı yönlerden akla uygun geliyorsa da, hemen hemen hepsinin tenkide açık bir kapı bıraktıkları gözden kaçmamaktadır. Çünkü her görüşün kesin tek doğru görüşü ifade ettiğine dair kuvvetli delillere sahip değiliz.

Akla en uygun olanı; bu harflerin tenbih ve Kur'ân'ın i'câzını beyan eden delillerden biri oluşudur. Bunların tesadüf eseri olduğu ise katiyyen söylenemez. Öyleyse Allah ile Resûlü arasında bir şifre olduğunu söylemekten başka diyecek bir şey kalmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Beyrut 1985.

Akpınar, Ali, "*Kur'ân'a göre Müslüman'ın Gönül Dünyası: Kalbin Eylemleri ve Sorumluğu*", Tasavvuf Dergisi, sayı 15,

Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, Beyrut 1985.

Bedîüzzaman, R. N. Külliyatı, İstanbul 1996.

Beyhaki, Şuabu'l-İman.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhari*, İstanbul ts.

Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*.

Canan, İbrahim, Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, Akçağ, ts,

Cemel Haşiyesi.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1991.

Dârimî, Ebû Muhammed, Abdullah b. Abdurrahman, *Sünenü'd-Darimî*, Dâru İhyhai's-Sünneti'n-Nebeviyye.

Derveze, İzzet, Tefsîru'l-Hadîs.

Deylemi, Firdevs,

Ebussuud Efendi, *İrşâdü'l-Akli's- Selîm*, Beyrut ts.

Ebû Davud, es-Sicistanî, *Sünenü Ebî Davud*, İstanbul ts.

Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*,

Hâkim, Ebû Abdillah Neysaburî, *el-Müstedrek*, Beyrut ts.

İbn Hacer, Lisânü'l-Mîzân, Beyrut 1971.

İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kâhire 1980.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Sünenü İbn Mâcê*, Beyrut 1975.

Kandemir, M. Yaşar, **Çakan**, İ.Lütfü ve **Küçük**, Râşit, *Riyâzü's-Sâlihîn Şerhi*, (tercüme ve şerh), Erkam yay., İstanbul 2001.

Karaman, Hayrettin, **Gümüş** Sadrettin, **Dönmez**, İ. Kâfi, **Çağrıcı**, Mustafa, *Kur'ân Yolu*.

Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahid, İstanbul 1976.

Kurtubi, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1985.

Kutup, Seyyid, *Fizilali'l-Kur'ân*, Beyrut 1980

Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân* (tcm, Muhammed Han Kayanî vd.) İstanbul 1987.

Münâvî, Feyzü'l-Kadîr, Dimeşk ts.

Müslim, Ebû Hüseyin Müslim İbnu'l-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, İstanbul 1955.

Nesâî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, Beyrut ts.

Nursî, Bedîüzzaman Said, Kaynaklı, İndeksli, Lügatli, R. N. Külliyatı, İstanbul 1996.

Özalp, Ahmet, Şâmil İslam Ansiklopedisi, Kıyâmet md.

Râzî, Fahruddin, *Tefsir-i Kebir*, Beyrut ts.

Rıza, Reşid, Menar Tefsiri

Sabûnî, M. Ali, *Safvetü't-Tefasir*, Dersaadet ts.

Sâlih, Subhi, Mebâhîs fî Ulûmi'l-Kur'ân, İstanbul ts.

Şevkânî, Fethu'l-Kadîr

Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, Beyrut 1988.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed, *Sünenü't-Tirmizî*, Medine 1978.

Vâhidî, Esbâbu'n- Nüzûl, Demâm 1991.

Yazır, M. Hamdi Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1979.

Yıldırım, Suat, Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli, İstanbul 2002.

-Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş, İst. 1983

Zühaylî, Vehbe, *Tefsirü'l-Münir*, Beyrut 1991.